

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

NECATİ'NİN GAZELLERİNDE ANLAM ÇERÇEVESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEHİCE VARIŞOĞLU

GAZİANTEP
TEMMUZ 2005

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**NECATÎ'NİN GAZELLERİNDE ANLAM
ÇERÇEVESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BEHİCE VARIŞOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhsin MACİT

GAZİANTEP
TEMMUZ 2005

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman ERKMEN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Vahit TÜRK
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Muhsin MACİT
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. Muhsin MACİT (Jüri Başkanı)

Doç. Dr. Vahit TÜRK

Yard. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR

ÖZET

NECATÎ'NİN GAZELLERİNDE ANLAM ÇERÇEVESİ

VARIŞOĞLU, Behice

Yüksek lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhsin MACİT

Temmuz 2005, 160 sayfa

On beşinci yüzyıl şairi Necatî, Türkçe kelimelerin anlamsal yüzeyinden yararlanarak Ahmed Paşa ve Şeyhî'den farklı bir yol izlemiştir. Şiir diline yabancı kelimelerin girmeye başladığı bir yüzyılda şiir yazan Necatî, bu akımın etkisinde kalmamış; Türkçe kelimelerle de şiir yazılabileceğini göstermiştir. Necatî'nin şiirinin semantik yüzeyi diğer birçok şairinkine göre daha yerli ve daha içtendir. Göstergelerle göndergeler arasındaki bağ daha belirgindir.

Anahtar kelimeler: Necatî, gösterge, gönderge, anlam çerçevesi.

ABSTRACT**THE SEMANTIC OF NECATÎ'S GAZELS**

M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Prof. Dr. Muhsin MACÎT
June 2005, 160 pages

15th century poet Necatî followed a different path from Ahmed Paşa and Şeyhî by making use of Turkish words semantic. Necatî who began writry poems in a century when Turkish started to borrow words from other languages, Necatî has not been under the influence of this movement. He proved that poems could he writte in Turkish words as well. The semantic of Necatî's poems are more indigenous and intimute than that of other poets. The connection between signifer and singified is quite visible.

Key words: Necatî, signifer, signified, semantic.

ÖN SÖZ

Necatî, Divan şiirinin klâsikleşmeye doğru yöneldiği bir yüzyılda dünyaya gelmiş ve devrin hükümdarlarının himayesinde şiir söylemiştir. Yüzyılın diğer şairlerinden farklı bir meşrebe sahip olan Necatî, dile fazla müdahale etmemiş; yetiştigi, çarşıda, pazarda, sarayda, kısacası gündelik hayatta kullandığı dille şiirler yazmıştır. Necatî yazdığı şiirlerde Türkçe'nin ifade imkânlarını sonuna kadar değerlendirmiş bir şairimizdir. Bu sebeptendir ki, yüzyıllar sonra bile başka şairler tarafından hatırlanmış; şiirleri tanzir edilmiştir.

Biz de tez konumuzu belirlerken Necatî'nin bu yönü üzerinde düşündük. Necatî'nin bütün büyüünün şiirlerinde olduğu noktasından çıktık ve bu dünyanın kapılarını aralamaya çalıştık. Necatî'nin gazellerinin elimizdeki en iyi malzeme olduğunu bildiğimizden tezimizin başlığını da bu şekilde belirledik.

Çalışmamızın metin kısmı üç bölümden oluşmaktadır. Başlıklarımızı seçerken Necatî'nin şiirlerinin göstergelerini ve göndermelerini, şairin dilin imkânlarından yararlanma tarzını, seçtiği kelimeleri, ifade ve üslup tarzını, mahallî unsurlardan faydalanma biçimini, şiirin şekil özelliklerinin anlamı bütünleyen öğelerini de göz önünde bulundurduk.

Çalışmamızın sonucunda Necatî'nin bir şair olarak neyi amaçladığını, dili ne şekilde kullandığını, biçim-anlam uyumunu nasıl sağladığını ve şiirlerinin semantik yüzeyini göstermeyi amaçladık. Çalışmamızı yaparken Necatî'nin Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanan ve MEB Yayınları tarafından yayımlanan divanındaki gazellerini esas aldık. Gerek tez konusunun tespiti, gerek kaynakça tespiti ve gerekse tezin yazılması ve sonuçlanması aşamalarında değerli zamanını benden esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Muhsin MACİT beyefendiye, çeviri konusunda bana yardım eden Yard. Doç. Dr. Ahmet AĞIR'a ve çalışma süresi boyunca desteğini ve yardımlarını hep yanımda hissettiğim eşim Dr. M.Celâl VARIŞOĞLU'na şükranlarımı sunuyorum.

Temmuz 2005

Behice VARIŞOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	viii
1.GİRİŞ	9
1.1.GİRİŞ	9
2.KAYNAK ÖZETLERİ VE METİN	16
2.1. KAYNAK ÖZETLERİ	16
2.2. NECATÎ'NİN GAZELLERİNDE ANLAM ÇERÇEVESİ	16
2.2.1. Göndergesel Anlam-Temel Anamlardan Yararlanma	20
2.2.2.Yan Anamlardan Yararlanma	21
2.2.3.Özel Adlardan Yararlanma	24
2.2.3.1 Türk	25
2.2.3.2. Hallac-ı Mansur.....	25
2.2.3.3. Hz. Peygamber	25
2.2.3.4. Yaratıcı.....	26
2.2.3.5. Yusuf Peygamber ve Züleyha	27
2.2.3.6. Cennet- Sidre- Kevser ve Tûbâ	28
2.2.3.7. Leylâ ve Mecnûn.....	28
2.2.3.8. Hızır- Ab-ı Hayat ve İskender.....	29
2.2.3.9. Necatî	30
2.2.3.10. Dahhâk	30
2.2.3.11. Acem- Mısır- Şam ve Rûm	31
2.2.3.12. Husrev ve Şirin.....	31
2.2.3.13. İsa- Mesih ve Meryem	32
2.2.3.14. Kâbe	33
2.2.3.15. Kârûn.....	34
2.2.3.16. Eyyub Peygamber	34
2.2.3.17. Habeş.....	35
2.2.3.18.Ferhad ve Bi-Sütun Dağı.....	35
2.2.3.19. Karaman	35

2.2.3.20. Süleyman Peygamber- Belkıs ve Âsaf.....	36
2.2.3.21. Kuranikerim- Ayetler ve Sureler.....	36
2.2.3.22. İbrahim Edhem.....	37
2.2.3.23. Mahmud ve Ayaz.....	37
2.2.3.24. Sadi ve Gülistan.....	38
2.2.3.25. Yemen.....	38
2.2.3.26. Şeyhî.....	38
2.2.3.27. Zühre.....	38
2.2.3.28. Câm-ı Cem.....	39
2.2.3.29. Çin- Hıta ve Maçın.....	39
2.2.3.30. Bedahşan.....	39
2.2.3.31. İnan ve Turan.....	40
2.2.3.32. Zebur.....	40
2.2.3.33. Selman.....	40
2.2.3.34. Karacadağ ve Kızılırmak.....	40
2.2.3.35. Musa Peygamber.....	40
2.2.3.36. Süreyya.....	41
2.2.3.37. Aydın- Tire- Germiyan ve Karesi.....	41
2.2.3.38. Hazret-i Osman.....	41
2.2.3.39. Bursa.....	41
2.2.3.40. Hindû.....	42
2.2.3.41. Umman.....	42
2.2.3.42. İstanbul.....	43
2.2.3.43. Isfahan.....	43
2.2.3.44. Horasan.....	43
2.2.3.45. Bağdat.....	43
2.2.3.46. Hattat Yakut ve Hat Çeşitleri.....	43
2.2.3.47. Hicaz.....	44
2.2.3.48. İbrahim Peygamber.....	44
2.2.3.49. Veys el-Karani.....	44
2.2.4.Uzak Çağrışımlardan Yararlanma.....	44
2.2.5.Eşadlı Ve Çokanlamlı Öğelerden Yararlanma.....	55
2.2.6.Benzetmelerden Yararlanma.....	65
2.2.7.Anlambilimsel Sövmalardan Yararlanma.....	75
2.2.8.Aktarmalardan Yararlanma.....	76
2.2.8.1.Deyim aktarmaları.....	76
2.2.8.2.Ad aktarmaları.....	83
2.2.9.Bağlam Ve Bağdaştırmadan Yararlanma.....	87
2.2.9.1.Sevgili.....	89
2.2.9.2.Gezegegenler.....	90
2.2.9.3.Hazine.....	91
2.2.9.4.İnançlar.....	91
2.2.9.5.Meclis ve mey.....	92
2.2.9.6.Kıssalar.....	93
2.2.9.7.İletişim.....	93
2.2.9.8.Savaş.....	94
2.2.9.9.Sultan.....	94
2.2.9.10.Tabiat.....	95
2.2.9.11.Hikâyeler.....	96
2.2.9.12.Tabip ve hasta.....	97

2.2.9.13.Âşık	97
2.2.9.14.Yaralama ve avlama	98
2.2.9.15.Hayvanlar	98
2.2.9.16.Harfler	98
2.2.9.17.Zaman	99
2.2.9.18.Mekân	99
2.2.9.19.Resim ve nakış	99
2.2.9.20.Diğer bağdaştırmalar	99
2.2.10. Kavram Karşıtlığından Yararlanma	103
2.2.10.1. Âkıl- şeyda tezadı	104
2.2.10.2. Vefa- cefa tezadı	104
2.2.10.3. Az- çok tezadı	104
2.2.10.4. Padişah- geda tezadı	104
2.2.10.5. Katre- umman tezadı	105
2.2.10.6. Tabip- hasta teazdı	105
2.2.10.7. Dert- derman (şifa, ilaç, deva) tezadı	106
2.2.10.8. Şerbet- zehir tezadı	106
2.2.10.9. Haram- helal tezadı	106
2.2.10.10. El- ayak tezadı	106
2.2.10.11. Meyhane- mescit tezadı	107
2.2.10.12. Kara- deniz tezadı	107
2.2.10.13. Su- toprak tezadı	107
2.2.10.14. Dünya- ahiret tezadı	107
2.2.10.15. Karanlık- aydınlık tezadı	107
2.2.10.16. Kafir- müslüman tezadı	107
2.2.10.17. Eğri- doğru tezadı	107
2.2.10.18. Gam- neşe tezadı	108
2.2.10.19. Gece- gündüz tezadı	108
2.2.10.20. Yer- gök tezadı	108
2.2.10.21. Yaşlı- genç tezadı	108
2.2.10.22. Ayak- baş tezadı	109
2.2.10.23. Yalan- gerçek tezadı	109
2.2.10.24. İnsan- peri tezadı	109
2.2.10.25. Ateş- su tezadı	109
2.2.10.26. Harap- âbâd tezadı	109
2.2.10.27. Hava- su tezadı	110
2.2.10.28. Ağlamak- gülmek tezadı	110
2.2.10.29. Acı- tatlı tezadı	110
2.2.10.30. Vermek- almak tezadı	110
2.2.10.31. Gün- ay tezadı	110
2.2.10.32. Kolay- güç tezadı	110
2.2.10.33. Gül- diken tezadı	110
2.2.10.34. Ağlamak- gülmek tezadı	110
2.2.10.35. Saklamak- bulmak tezadı	111
2.2.10.36. Bir- bin tezadı	111
2.2.10.37. Ölü- diri tezadı	111
2.2.10.38. Dikmek- yatmak tezadı	111
2.2.10.39. Vaiz- mest tezadı	111
2.2.10.40. Mana- suret tezadı	111
2.2.10.41. Var- yok tezadı	111

2.2.11. Atasözleri	112
2.2.12. Deyimler.....	114
2.3. BİÇİM ANLAM İLİŞKİSİ	134
2.3.1. Söz Tekrarlarına Dayanan Biçim- Anlam İlişkisi.....	134
2.3.1.1. İkilemeler	135
2.3.1.2. Cinas.....	135
2.3.1.3. Diğer Söz Tekrarları.....	135
2.3.2. Ses Tekrarlarına Dayanan Biçim- Anlam İlişkisi	136
2.4. GAZELLERDE İMGE VE DUYGU DEĞERİ	139
2.4.1. Orijinal Söyleyişler	140
2.4.2. Duygu Değeri.....	143
2.4.3. Gazellerdeki Teşbih, İstiare ve Mecaz Sistemi.....	145
2.4.3.1. Gazellerdeki söz varlığı.....	146
3. MATERYAL VE YÖNTEM	148
3.1. MATERYAL	148
3.2. YÖNTEM.....	148
4. SONUÇ	150
4.1. SONUÇ	150
KAYNAKLAR	153
DİZİN.....	156
ÖZ GEÇMİŞ (VITAE).....	160

KISALTMALAR

Aktarma	Akt.
Bakınız	bkz.
Çeviren	Çev.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	vd.
Gazel	G.
Mantık	Man.
Milli Eğitim Bakanlığı	MEB
Sayfa/sayfalar	s./ss.
Türk Dil Kurumu	TDK
Türk Tarih Kurumu	TTK
Ve benzeri ve benzerleri	vb.
Yapı Kredi Yayınları	YKY

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

1.1.GİRİŞ

Anlam:

Anlam teriminin içeriği konusunda tartışmalar günümüzde de sürmesine rağmen, anlam denilince, şeyleştirildiğimiz her şey akla gelmektedir. Ancak, anlam terimi tekil bir göndergeye bağlanırsa, göndergenin varlığı sınırlandırılmış ve çok çeşitli olabilecek yönü, tekil bir görüntüye indirgenmiş olur. Bu sebeple, anlam teriminin geniş bir perspektifle değerlendirilmesi ve anlamlandırılması gerekir.

Anlam teriminin sözlükteki karşılığı, 1. Bir kelimededen, bir sözden, bir davranış veya olgudan anlaşılan şey; bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, fehva. 2. Man. Bir önermenin, bir tasarımın, bir düşüncenin veya eserin anlatmak istediği şey (Eren vd., 1988: 71) olarak verilmektedir.

Başka bir görüşe göre anlam, yalnızca konuşan, yazan ya da yaşayan bir insanın söylediklerinden, yazdıklarından, davranışlarından ve bütün bunlara aldığı tepkilerden oluşmaz. Bir başka deyişle, işittiklerimiz ve gördüklerimiz değildir yalnızca anlamı oluşturan. Anlam açıkça söylenenin, yaşananın, gözlemlenenin ‘altında, üstünde ya da yanında’ bulunandır aynı zamanda (Rifat, 2001: 11).

Anlam sözcüğünün dural bir değeri vardır. Anlam, oluş sonucu ortaya çıkan anlksal imgeyi belirtir (Guiraud, 1999: 20). Yani anlam, işaret edilenin arkasından gelendir. Dil, genellikle birden çok öge ile bu ögeler arasındaki ilişkilerden faydalanarak işlevini yerine getirir. Bu sırada bir dizge olan dilde anlam açısından bu ögeler birer birer ele alınır ya da ögeler arasındaki ortak ilişki anlamı işaret eder.

Anlam sorunu ile doğrudan ilişkisi olan “kavram” sorunu da bugün yanıt bekleyen bir sorundur. Genellikle mantık açısından bu terim, “bir objenin zihindeki tasarımı” (Öner, 1996: 14) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlama yalnızca somut nesnelere için geçerli olabilir. Dilde karşılığı olan ve zihinde rahatça tasarımı

bulan algılanabilir nesnelere için uygun olan bu tanım, soyut kavramlar için eksik kalır. Doğan Aksan kavramı şu şekilde özetler:

“...Kavram, dünyadaki nesnelere, biçimlerin, olgu, durum ve devinimlerin dilde anlatım buluşudur. Bu anlatım, *tuz, ip, su; yüreklilik, çöpçatan, açlık; hasıraltı, tepeden inme, açıkgöz* gibi değişik ses ve biçimlerle, değişik yollardan gerçekleşir; somut ve soyut diye nitelediğimiz kavramları oluşturur. Kavram, dünyadaki nesnelere ortak niteliklerine dayanan, dile özgü bir genelleme, bir soyutlamadır: *ağaç, bitki, hayvan, çiçek...* gibi...” (Aksan, 2000: 151).

Geleneksel dilbilimciler anlam kavramını, anlam değişmesi ve anlam aktarma denilen dil olaylarını açıklarken “bir sözcüğün yansıttığı kavram” (Aksan, 2000: 159) olarak tanımlarlar. Yirminci yüzyıl dilbiliminde ise anlamın yirmi kadar tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

“Bir sözlükte, bir sözcüğe eklenen öteki sözcükler”

“Bir nesnenin bir dizge içindeki yeri”

“Bir sözcüğün duygu değeri”

“Bir nesnenin, gelecekteki deneyimlerimiz içindeki pratik sonuçları”

“Bir simgeyi kullananın gerçekte belirttiği şey” (Aksan, 2000: 160).

Bazı dilbilimciler de anlamı kabul etmezler ve “sözcüklerin anlamları yoktur, kullanımları vardır” (Guiraud, 1999: 34) diyerek anlama karşı çıkarlar. Bu dilbilimcilerin başında Pierre Guiraud gelir. Ona göre,

“...konuşmada ya da söylemde bize iletiildiği biçimiyle anlam, sözcüğün aynı bağlamdaki öbür sözcüklerle kurduğu ilişkilere bağlıdır...” (Guiraud, 1999: 34).

Bazı dilbilimciler ise her dilin kendi içyapısında dünyayı anlama ve anlamlandırma şekli olduğu konusunda birleşirler. Günümüzde “dil ve gerçeklik” sorunu olarak incelenen bu konuyu Özcan Başkan, “dil içi dünya görüşü” olarak inceler (Başkan, 1967: 149- 157).

Yapısalcılık akımının temsilcilerinden A. J. Greimas,

“...Bir tek terimin bir anlamı yoktur. Anlamın ön koşulu bağıntıdır. Bu bağıntı sözcüğüyle bilginin anlatmak istediği, iki sözcüğün birlikte kavranabilmesi için bulunması gerekli ortak yanları ya da bunların birbirinden ayırt edilebilmelerini sağlayan başlıklardır...” (Aksan, 1998: 46- 47)

ifadesiyle anlam ve bağıntı kavramlarını açıklamaya çalışır.

Çağdaş dilbilimde en yaygın ve benimsenmiş kuramın sahibi N. Chomsky'nin anlam konusundaki görüşleri sözdizimi ilkesine dayanmaktadır. Ona göre dil dediğimiz kurumun temeli tümceye dayatılmıştır. Anlamın önemi ve dildeki değeri yeterince belirlenememiştir. Chomsky'nin yeniden düzenleyerek bütünleştirdiği ‘yorumlayıcı anlambilim’ kuramı, dilin yapısını ve işleyişini standart modeller biçiminde anlatmıştır. Bir tümcedeki dizim, derin yapıyı üretmektedir. Söz varlığı içinde de sözcüklerin ses ve anlam özellikleri yer almaktadır. Tümcelerin

anlamsal yorumları için gerekli bütün dizimsel öğeler derin yapıda bulunmaktadır ve derin yapı, anlamsal öğeleri içerir (Aksan, 2000: 166).

Türkiye’de dilbilim çalışmalarıyla önemli yapıtlar veren Doğan Aksan, anlam konusunda, günümüze gelene kadar bir birlik olmasa da, bu kavramın açıklanabileceği kanısındadır. Ona göre,

“...Eğer tek anlamlı bir sözlüksel biçimbirim veya bir sözcük üzerinde duruluyorsa anlam, bunun dile aktardığı kavram ya da gösterilendir...” (Aksan, 2000: 176).

Anlam terimine sözcük bazında bakılınca şu şekilde bir çerçeve çıkar:

Bir Sözcüğün Genel Anlam Çerçevesi (Aksan, 2000: 180; 1998: 67)

Temel anlam

Yan anlam

- a. Somuta eklenen yeni somut kavramlar
- b. Somuta eklenen yeni soyut kavramlar
- c. Soyuta eklenen yeni soyut kavramlar
- d. Soyuta eklenen yeni somut kavramlar

Tasarımlar

- a. Genel
- b. Özel

Duygu değeri.

Bir sözcüğün başlangıçta yansıttığı ve ilk akla gelen anlama temel anlam denir. Temel anlam, sözcüğün simge- gönderge ilişkisi ile dış dünyaya yansıttığı dile ait birimlerdir. Dil dizgesi içerisinde sözcükler kullanıldıkça, başka nesnelere benzerlik, yakınlık kurar. Bunlar yavaş yavaş çokanlamlı duruma gelir ve yan anlamlar oluşur. Bir sözcüğün, temel anlamının yanı sıra kazandığı bir başka anlam veya yansıttığı yeni kavramlara yan anlam denir. Yan anlamların kazanılışında çeşitli nedenler vardır. Bunların başında aktarmalar gelir. Aktarma denilince akla gelen ilk şey, deyim aktarmalarıdır. Sözcüğün dile getirdiği kavramla, onun gösterileni arasında kurulan benzetme yollu ilişki deyim aktarmasını verir. Günümüzde metafor (mecaz, eğretileme, istiare) sözcüğü ile karşılanan bu terim, eskiden benzetme yoluyla yapılan bir söz sanatıdır. Aktarmalar, anlamı güçlendirmek için başvurulan bir yöntemdir. Bir sözcüğün birden fazla anlamı yansıtması için gerekli olan bir başka dil olayı da ad aktarmalarıdır. Ad aktarması, bir kavram kullanılmadan ilgili, bağlantılı olduğu başka kavramların, başka göstergelerle dile getirilmesidir. Deyim aktarmaları benzerliğe, ad aktarmaları ise ilgiye dayanılarak yapılır. Sözcüğün

tasarımı denilince çağrışımsal anlam adı verilen anlam kastedilmektedir. Duygu değeri ise, bir göstergeye bağlı olarak insanda uyanan çeşitli duygular, beliren çağrışımlardır (Aksan, 2000: 194).

Anlam terimi ile ilgili görüş ve yorumlar, anlamın ne anlama geldiği ile ilgilidir. Bu güne dek çok fazla görüş belirtilmesine rağmen anlam terimi, henüz herkesçe kabul edilebilecek bir tanıma kavuşmamıştır. Bazı dilbilimciler anlamı tek tek sözcüklerde aramış; bazıları ise, anlamı, tüm birimlerin ortak kullanımından elde edilecek bir çıkarım olarak değerlendirmiştir.

Anlambilim:

Anlambilim, dili anlam açısından inceleyen bir bilim dalıdır. Anlamlı birimlerin bir araya gelmesinden doğan özellikleri konu almakla birlikte, anlamı oluşturan tüm öğelerin tümce içinde kurdukları anlam ağının yorumuyla da ilgilenir.

Anlambilim, yani semantik, Yunanca sema (gösterge) sözcüğüne bağlanır. Başlangıçta anlamın sıfatı olarak değerlendirilmiş ve anlamsal sözcüğü ile karşılaşmaya başlamıştır. Semantik, anlamsal bir değişimdir. Bir sözcüğün semantik değeri, o sözcüğün anlamıdır. Sözcük sınırları aşarak terim her türlü göstergeye uygulanır. En başta sözcükleri ve bir bildirişim göstergesinin anlamını ilgilendiren her şey semantiğin alanına girer (Guiraud, 1999: 16).

Dildeki öğelerin anlam açısından değişik şekilleri vardır. Değişik kullanımlar, değişik durumlarda ve şartlarda farklı farklı anlamları ve amaçları yansıtan cümleleri ortaya çıkarır.

Dilin doğrudan anlam yönüne eğilen bir alan olan anlambilimin, Alman dilcisi H. Reisig'in 1826-1827 yıllarında hazırladığı Latin Dilbilimi Üzerine Dersler'i ile başladığını söyleyebiliriz. Reisig, bu alanı, Yunanca Semasia (anlam) sözcüğünden türettiği semasiologie terimiyle adlandırmıştır. (Aksan, 2000: 141). On dokuzuncu yüzyılda Darmesteter, anlam konusuna geniş yer verir ve anlamı biçim sorunuyla birlikte ele alarak anlam olayları ve değişimleri üzerinde durur. Anlambilimde asıl belirgin aşama, Fransız Breal ile gerçekleşir. Anlambilimin babası sayılan Breal, bu bilimin yeni bir bilim dalı olarak yerleşmesinde öncülük eder. Danimarkalı dilci Nyrop da sözcüklerdeki anlam değişmelerini, çokanlamlılık, eşadlılık, eşanlamlılık, tersanlamlılık gibi özelliklerini konu almaktadır. Saussure ile birlikte dilde dizge anlayışı benimsenirken eşzamanlılık-artzamanlılık ayrımı bütün dil çalışmalarına hâkim olur. Saussure'ye gelinceye dek, tek tek sözcüklerin

anlamları üzerinde durulurken, Saussure ile birlikte dilin bütün öğelerinin sıkı bir ilişki içinde oldukları kabul edilmiş ve anlam da sözcük ile diğer dil birliklerinin ilişkisinden doğan bir çıkarım olarak ifade edilmiştir.

1930'da Korzybski'nin başlattığı genel anlambilim akımı, anlam konularını çok geniş bir alana taşımıştır. 1966'da Greimas'ın sağladığı gelişmelerle anlambilim, yapısal anlambilim adıyla yeni bir türe kavuşmuştur. 1965'te Chomsky'nin ve daha sonra Katz ve Fodor'un katkılarıyla bir yorumlayıcı anlambilim akımı doğmuştur.

Anlambilim ile ruhbilim arasındaki yakınlıktan doğan davranışçı anlambilim akımı da dili insan davranışının özel bir biçimi olarak göstermektedir. Son yıllarda hız kazanan bir anlambilim türü de mantıksal anlambilimdir (Aksan, 2000:141-144).

Anlambilim, sözcükleri dil içinde inceler. Bu inceleme sırasında bazı sorulara cevap arar: Sözcük nedir? Bir sözcüğün biçim ve anlamı arasındaki bağıntılar nelerdir? Sözcüklerin işlevleri dil içerisinde nasıl yerine getirilir? Bu soruların cevabı, anlambilim ile gerçek dünya arasında kurulabilecek iletişim için temel oluşturur. İletişim sırasında cümle yapısının anlaşılmasını ve eyleme geçilmesini sağlar.

“...Dilbilimsel anlambilim, gösterenin içerik ya da gösterilen yanını ele alır, gösteren (işitim imgesi) ile gösterilen arasındaki ilişkileri, gösterilendeki değişimi ve oynamaları, dilsel yapıların anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitli olguları, vb. inceler...” (Guiraud, 1999: 7).

Şiir Dilinde Anlam:

Şiirin dili diğer tüm edebî türlerin dilinin üstünde ve zahmet verici bir yapıdadır. Şiir dili gündelik dilden birçok özelliğiyle ayrıldığı için dil merkezli her türlü yaklaşımın odağında yer almıştır. Fonetik ve semantik düzeylerde konuşma dilinden ayrılır. Düzyazıya anlamı yazarı tarafından yüklenirken şiir, kendi anlamını kendi üretir. Şiirde anlamdan çok okurun algılamasından söz edilebilir.

Şair yaşadığı dünyayı, olayları ve insanları herkesten farklı algılayan bir kişidir. İzlenimlerini aktarırken diğer sanatçılar kadar rahat değildir; çünkü ne günlük konuşma dilini olduğu gibi kullanabilir ne de düzyazı tekdüzeliğinden yararlanabilir.

Şiir dilinin kendine özgü yapısı, konuşma dilinden sapmalarla, çağrışımlarla ve uzak anlamlarla ayrılmasından ileri gelmektedir. Gündelik dilden sessel, sözcüksel, sözdizimsel ve anlamsal her türlü sapma ile tekrarlama ve benzetmeler şiir dilinin öne çıkartılan özellikleridir (Aksan, 1999: 17- 28). Ancak bu özelliklerin şiirin derin yapısında bir bağlam oluşturması gerekir. Şiiri düzyazıdan ayıran dilsel

özelliklerden en önemlisi anlamın düzyazıda belirgin, şiirde ise dolaylı olmasıdır. Düzyazıda anlam hazır olarak vardır ve gösteren-gösterilen ilişkisi açıktır. Şiirsel bir metnin çokanlamlılığı okurun onu anlamlamasından kaynaklanır (Aksan, 1999: 10). Şiirde, anlam şair tarafından hazır verilmez ve anlama ulaşma okurdan beklenir. Şiirde gösteren için birden fazla gösterilen olabilir ve her okur farklı gösterileni anlam olarak algılayabilir. Yani belli ve tek bir anlamın varlığından söz etmek zordur (Uçan, 2002: 39).

“Anlamı olmayan şiir artık şiir değildir, çünkü artık dil değildir.” (İnce, 1993: 1). Dil en başta bir iletişim aracıdır ve iletişimin gerçekleşmesi için de iletinin (mesajın) anlamlı olması gerekir. Yeni bir dil yaratmaktan çok, var olan dilden öteye geçmektir. Roman Jakobson’un sözleriyle söylessek, “...Şiirin dili doğal bir dil değildir; şiir dili doğal dilin aşılmasıyla ortaya çıkar; şair doğal dili aşarak şiirini kurar...” (İnce, 1993: 36).

Yani, anlamı dilden uzaklaştırmaz; tersine anlamlı bir bütün, bir yapı ortaya çıkarır.

Şiir, söylemsel bir yapıdır. Bütünsel bir anlamdır. Anlamı dilsel yapı içinde aramak gerekir.

“...Taş ve bronz heykelin, boya resmin, sesler müziğin hammaddesi olduğu gibi; dil de edebiyatın hammaddesidir. Fakat burada bulunması gereken şey, dilin taş gibi âtıl bir madde olmayıp dili konuşan insanların kültürel mirasını taşıdığı gerçeğidir...” (Wellek ve Varren, 1993: 9).

Anlamın kayması, anlamın bozulması ya da anlam aktarımı yeni organik imlerle olabilir. Bu nedenle şiir, dilbilimsel yöntemlerle olduğu kadar, anlambilimsel yöntemlerle de incelenmelidir. Ancak hiçbir inceleme yöntemi, şairin yaratım sürecinin yerini alamaz. Şairin şiiri yazdığı anda hazır ve açık olarak sunmadığı anlamlar da vardır (Rifat, 2002: 52- 56).

Şiir, genellikle sapma, benzetme (teşbih), eğretileme (istiare, metafor), düzdeğişmece (mecazı mürsel), karşıtlık vb. söz sanatlarıyla kurulur. Bu bağlamda şiirden ve şiir dilinde anlamdan söz etmek için şairin kullandığı imge, sapma, eğretileme, düzdeğişmece ve teşbih gibi konuların da incelenmesi gerekebilir.

Benzetme, varlıklar arasında bir sıfat alışverişidir ve eğretilemenin dayanağıdır. Eğretileme şiir diline, dolayısıyla imgeye temel olabilir. Düzdeğişmece de benzetme dayanak olmadığı hâlde, eğretileme benzetme üzerinden yapılır.

İmge de şiirde anlama ulaşma yolunu daha etkili ve canlı hâle getiren, anlamla şiirin diğer öğeleri arasında bağ kuran zihinde bir canlandırma şeklidir. İmge, sözcüklerle algıların zihindeki eşleşmelerini sağlar (Aksan, 1999: 29- 30).

Ne tür şiir yazılırsa yazılsın ses ve uyak da şiirin vazgeçilmez öğelerindendir. Halk ve Divan şiirinde kullanılan sistemli uyak ve ses biçimiyle oluşturulan içses- anlam uyumu, şiirin daha kolay akılda kalmasını, akıcılığını sağlar (Macit, 1996: 10- 13) ve bazen verilmek istenen duyguyu yansıtır.

Şiirde söylenen, mutlaka kastedilen anlam değildir. Gösterge- gösterge, gösterge- gönderge ve farklı anlamsal yapılar arasındaki ilişkiler, farklı bakış açılarına göre değişebilir. Şiir dilinde anlam, çok genel bir ifadeyle, şiirin kastettiği şeydir (Andrews, 2000: 22- 24).

İKİNCİ BÖLÜM 2.KAYNAK ÖZETLERİ VE METİN

2.1. KAYNAK ÖZETLERİ

Çalışmamızın temelini oluşturan ve çalışmanın her aşamasında yararlanılan dört temel kaynak vardır. Bunlardan ilki, Ali Nihat TARLAN'ın hazırladığı Necatî Beğ Divanı'dır. Bu eserde altı yüz elli gazel bulunmaktadır. Bilinen bir divan tarzında düzenlenmiştir.

Teori bazında yararlanılan ikinci ve önemli bir kaynak, Doğan AKSAN'ın Şiir Dili ve Türk Şiir Dili adlı kitabıdır. Bu kaynaktan tezimizde konu ettiğimiz anlamı, doğrudan etkileyen kısımların teorileri bulunmaktadır ve bu eser konumuzda yapılan ilk ve önemli bir çalışmadır.

Çalışmamızın temelini oluşturan diğer bir kaynak da Muhsin MACİT'in Divan Şiirinde Ahenk Unsurları adlı kitabıdır. Bu eserde de çalışmamızda konu ettiğimiz biçim anlam ilişkisinin teorisi bulunmaktadır.

Son olarak zikredilmesi gereken bir kaynak da W. ANDREWS'in Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı adlı kitabıdır. Bu kaynaktan da gazel, gelenek, anlam ve söz varlığı konularından yararlanılmıştır.

2.2. NECATÎ'NİN GAZELLERİNDE ANLAM ÇERÇEVESİ

15. Yüzyıl Divan şiirinde Ahmet Paşa ve Şeyhî'den sonra en çok dikkat çeken şair Necatî'dir. Büyük ölçüde Türkçe kelimelerle söylenmiş, atasözleri ve deyimlerle örülü gazelleri, yeni bir çığır açmıştır (Mengi, 1986; Mazıoğlu, 1961). Ayrıca,

Âdeti hûblarun cevri ü cefâdur ammâ

Bana itdiklerini kimselere itmediler G. 198/ 3

Beytinin ikinci dizesinde olduğu gibi tamamen Türkçe ve halk ifadesiyle söylenmiş şiirlerinin sayısı da oldukça fazladır. Türkçeyi aruz kalıpları içinde bir şiir

dili olarak kullanan, ona zindelik ve canlılık veren şairlerden biridir Necatî. Onun şiirlerinde halk deyişleri, atasözleri ve deyimler çokça yer alır. Kullandığı redif ve kafiyeler, şiirlerine bir açıklık ve yalınlık verir. Giderek yerlilik kazanan şiiri, gerçek güzelliğini Türkçe sözlerle bulur (Uğurlu, 2002: 55).

Gazellerinde kullandığı atasözleri ve deyimlerle şiirin anlamını pekiştirmiş ve yerli bir söyleyiş tarzı geliştirmiştir. Tezkireci Latifi'ye göre, "sözün ruhunu o bulmuştur." Anadolu'da atasözü söylemek, Safî ile başlamış; fakat kemalini Necatî'de bulmuştur (İsen, 1999: 321- 322). Necatî, gazellerinde kullandığı atasözü ve deyimleri rasgele kullanmamıştır. Bir kavramı anlatırken, nesnelere arasındaki ilişkilerin benzerliğinden yararlanarak ince bağlar kurmuştur. Necatî'nin yalın ve akıcı bir dille, zarif söyleyiş ve ince hayallerle yazdığı şiirleri çok sevilmiş ve birçok şair tarafından tanzir edilmiştir. Necatî sonraki asırlarda Zatî, Bakî, Ş. Yahyâ ve Nedim ile süren akıcı dille şiir söyleme merhalesinin ilk adımıdır (Dilçin, 1986: 168).

Âşık Çelebi, Necatî'nin sade ve külfetsiz söyleyişini özellikle beyan etmiş ve ondan övgü ile söz etmiştir (Meredith- Owens, 1971: 130a). Bir başka tezkireci Sehî Bey ise "meşâyihâne, gerçekçi, parlak şiirleri, son derece güzel sözleri vardır" diyerek şiirlerinin gerçekçiliğine vurgu yapmıştır (İsen, 1998:146).

Necatî'nin gazellerindeki sadelik ve doğallıktan Kınalızâde Hasan Çelebi de söz etmiştir (Kutluk, 1989: 969- 982).

"...Türkçenin türlü cinasları, söz ve mana sanatları, şiirde ahenk yaratan kafiye ve redifleri Necatî'nin şiirlerinde hep bu tabii söyleyişin cazibesi içindedir..." (Banarlı, 1971: 468).

Necatî'nin şiirleri arasında kendi hayatını yansıtan çeşitli beyitler de vardır. Sözelimi şairin ihtiyarladığını şu beyitlerden öğreniriz:

Necâtî kocalıkda oldu âşık

Dirîgâ irdi geç vakt irdi konuk G. 279/ 7

Şöyle depren ki oglancuklar

Dimesünler Necâtî kocaldı G. 580/ 6

Yine onun şiirlerinde devrin sosyal yapısı, ahlak ve adalet anlayışı, görüş ve düşünceleri, doğa betimlemeleri, yaşama ait inanç ve tasvirler fazlasıyla yer alır.

"...Kaside ve gazellerinde rastlanan böyle çizgiler, çok defa Divan şiirinin umumi söyleyişine uygun, kısa fakat kuvvetli çizgilerdir. Bir misal olarak, Necatî'nin şiirlerindeki hayat tabloları, o zamanki Müslüman Türk ordularının Rûm ülkesini hangi seslerle fethettiklerini şiirine işleyecek kadar kuvvetli söyleyişlerdir..." (Banarlı, 1971: 469)

Zulmeti açmağa fikr eyle Necatî zikr it

Feth ider Rum elin âvâze-i Allah Allah (Tarlan, 1997: 13)

Türkçenin gerçek güzelliğini şiirlerine aksettiren Necatî, Türkçe mısralara kazandırdığı estetik değerlerle halkın sesini birleştirmiştir. İran örneği şiiri taklit ve tatbik eden şairler arasından bu yönüyle sıyrılmıştır (Pala, 1998: 17).

Necatî'nin şiirlerindeki tasvirler şahsî ve mahallî gözlemlere dayanır. Şairin zengin hayalleri ve güçlü anlatımı vardır. Şiirleri duygu ve eda yüklüdür (Külekçi, 2003: 25).

Necatî'nin şiirleri inanç, toplum, insan ve tabiat kategorilerinde incelendiğinde (Çavuşoğlu, 2001: 293- 297) şu sonuçlara varılabilir:

1. Necatî'nin şiirlerinde tasavvuf kaygısı yoktur. Herhangi bir dinî, tasavvufî ya da felsefî inancın derinliğine rastlanmaz. Dinî- tasavvufî semboller yalnızca Divan şiirinin söz varlığı içinde kazandığı anlamlarla yer alır. Ancak şair bu sembollerini tasavvufî kaygıyla kullanmaz. Yalnızca çağrışım dünyasını zenginleştirmek ve duygu- imge değerini artırmak için kullanır.

2. Necatî'nin şiirleri sosyolojik öğeler için oldukça zengin bir anlam derinliğine sahiptir. Şiirler, sosyolojik bakımdan başlı başına bir inceleme konusudur. Tarih, kültür, gelenek- görenek, ilişkiler, efsanevî ve tarihî şahsiyetler, ahlakî öğeler, yönetim, adalet duygusu, yerel öğeler ve mekânlar şiirlerin anlamsal boyutunu derinleştirir. Necatî, devrinin sosyolojik boyutunu şiirlerine yansıtırken herhangi bir ideolojik kaygıyla yaklaşmaz şiirlerine. Şiirlerinden anladığımız kadarıyla o, bir tepki ve dava adamı değil bir aşk ve eğlence adamıdır.

3. Gazellerdeki insan tipi, âşık- maşuk- rakip üçlemesinde; saki, sultan, sofi tiplerinde ele alınır. Çoğunlukla sevgili ekseninde ele alınan insan tipinin şekli ve insanî özelliklerine yer verilir.

4. Necatî'nin gazellerinde daha çok bahçe bağlamında yer alan doğa çiçekler, ağaçlar, su, toprak, madenler, hayvanlar ve bunların özelliklerine göre değerlendirilir.

Necatî'nin gazellerindeki anlam, kelimelerin beyit içinde uğradığı değişmelere ve aktarmalara göre çeşitlilik kazanmıştır. Dilin doğuş ve gelişim sürecinde kazandığı tarihî ve kültürel anlam farklılaşması, farklı manaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Necatî'nin gazellerinde yaşadığı yörenin ağız özelliklerinin tüm öğelerini bulmak mümkündür. Kelimelerin gazellerde kazandığı uzak ve yakın anlamlarının tespiti, Necatî'nin lafızlara yüklediği muhtevayı tanıma

ve böylece onun zihninden geçen düşünce, duygu ve estetik dalgalanmaları izleme imkânı verir. Ayrıca gazellerdeki kelimelerin birbirinden farklı anlamlarını incelemek, şiirin bütününe ve anlam parçalarının orijinalitesini sunmak demektir.

Necatî'nin gazellerinin anlam çerçevesini çizmek için, kelimelerin konteks (bağlam) içerisinde kazandığı anlamları izlemek, gazeli meydana getiren dil birliklerinin bütününe göz önünde bulundurmaya gerekir. Çünkü

“...bir gösterge, çevresinde bulunan başka göstergelerin veya koşulların oluşturduğu bir çerçeve içerisinde ve başka birimlerle bağlantılı olarak anlam kazanır. Yani böyle bir çerçeve içerisinde gerçek değerini bulur...” (Başkan, 1988: 99).

Böylece dünyaya Necatî'nin gözüyle bakma ve hayatın tezahürlerini farklı boyutlarda yeniden inşa etme olanağına kavuşuruz.

Divan şairlerinin birçoğu, kendilerini, mana yaratıcısı olarak tanımlar. Kelimelere can veren onlardır. Dünyayı baştan başa kelimelerle yeniden kurabilir, kelimelere yükledikleri anlamlarla onları fonksiyonel hâle getirebilirler. İşte bu sebepten kendilerine “İsa, Mesih” gibi sıfatlar verirler (Doğan, 1996: 97). Necatî Bey de kendi ismini yani İsa'yı, tezkirecilerin bazılarında göre Nuh olsa da, bir söz sanatına dönüştürerek şiirlerinde kullanır. Divan'da geçen “İsa, Mesih, Meryem” kelimeleri çevresinde bir bağlam oluşturur. Birer figür olarak kullandığı bu kelimelerle şiirin dünyası ve kendisi arasında özenli bir üst dil oluşturur:

Sevâd-ı hatt u ma'nâ-yi mükerrem

Kucaklamış yatur 'Îsâyi Meryem (Tarkan, 1997: 5)

Necatî'nin gazellerinde anlamsal ilişkiler sistemi teşbih ve teşbihe dayalı söz sanatlarının temeline oturtulur. Gazellerdeki en vazgeçilmez metot teşbihtir. Varlıklar arasındaki sıfat alışverişi benzetmelerle yapılır. En çok kullanılan teşbihler sevgili ve sevgiliye dair unsurların ifade edilişi sırasında ortaya konur. Gazellerdeki soyut unsurlar, çok çeşitli şeylere benzetilmeye, kalıptan kalıba sokulmaya, çokanlamlılık içerisinde aktarılmaya, kısaca teşbih, teşhis, tasvir ve mecazlarla anlatılmaya müsait olduğundan şairin hayal dünyası bunlarla aktarılır.

Gazellerin estetik sistemine ve şairin duygu- düşünce dünyasına girebilmenin bir başka yolu da kelimelerin beyit içindeki bağlamı ve yüklendiği derin anlamı tayin etmekten, yani onların tek tek semantik alanlarını çizmekten geçer. Bu da, kelimelerin diğer kelimelerle kurduğu çeşitli estetik, şiirsel ve kültürel ilişkilerin sistemine girmeyi kolaylaştırır.

Biz burada, gazellerin semantik alanlarını benzetmeler, tezatlar, çokanlamlı ve eşadlı kelimeler, yan anlamlar, göndergesel anlamlar, mecazlar, aktarmalar,

sapmalar, özel adlar ve uzak çağrışımlar maddelerini inceleyerek çizmeye çalışacağız. Ayrıca anlamı bütünleyen biçim ve ahenk konuları ile anlamı çeşitlendiren atasözleri, deyimler ve farklı söyleyişleri de yine semantik alan bağlamında ele alacağız.

2.2.1. Göndergesel Anlam-Temel Anamlardan Yararlanma

Saussure dili, “bir göstergeler sistemi” (Uçan, 2002:35) olarak tanımlar. Buna göre, dil olgusuna göstergeler dünyası biçim verir. Bir sözcüğün anlamını betimlemek, o sözcüğün kullanım biçimini açıklamaktır (Uçan, 2002:35).

Divan şiirinde, şairlerin ortaya koydukları beyitler, bize çok katmanlı bir yapı sunar. Beyitler ilk bakışta, ikinci, üçüncü ve sonraki bakışlarda fark edilen bir anlam zenginliğine sahip olabilirler. Bu yapıyı daha çok iham, istihdam, tevriye, kinaye, mugalata-i maneviye gibi sanatlar sağlıyor olsa da sihr-i halal gibi okuyucuyu şaşırtıcı edebi sanatlar da beyti farklı bir anlama sokabilir.

Aslında şairlerin ön planda tuttukları bir temel anlam vardır. Tüm şiir, kelimelerin temel anlamından yararlanan bu temel gönderge ekseninde döner (Aksan, 1999: 78). Okuyucuya düşen bu dilsel kodları çözerek şiirin çok katmanlı yapısına ulaşmaktır. Fakat, şair, bazen okuyucuyu şaşırtmak ister. O zaman devreye kelimelerin yan anlamları, uzak anlamları ve mecazî anlamları girer.

Necatî divanı baştan sona bu başlık için verilebilecek örneklerle doludur. Fakat aşağıda, bu başlık için seçtiğimiz bazı beyitleri sunuyoruz:

‘İşka mâni’ olımaz nâsih kelâm-ı hûş-mend
 Kimsene karşı durımaz aksa deryâ bir yana 3/5
 Ey Necâtî mesned idin âsitân-ı dilberi
 Diler isen sâye-i devlet makâm olsun sana 4/6
 Halk-ı ‘âlem bir yana oldu bu şeydâ bir yana
 Cennet-i kûyun komazam olsa dünyâ bir yana 3/1
 Ol gözi mestâneye uydun Necâtî yüri var
 Giceler tâ subha dek olsun harâm uyhu sana 10/5
 Şol şehir içinde turma ki hâzik tabîb yok
 Bir dahi şol mahalle ki meyhâne olmaya 9/3
 Şol kadar zârilig itdüm kim cihân bünyâdını
 Hânekâh-ı şîven-ü-eyvân-ı mâtem sandılar 74/ 2
 Didüm ol yüzde neden hâl-i mu’anber çoğ olur

Didi bu Rûm ilidür bunda güzeller çoğ olur 110/ 1

Kalbi sâfidür şarâbun sofiyâ sen tutma hâr

Kalbi sâf olan kişi keşf-ü-kerâmet arturur 208/ 3

Pârelensün gam degüldür tîr-i gamzenden yürek

Sînemün her gûşesi doldı hadeng-i zenberek 527/ 1

Hüsn mi'râcına 'âşıklar 'urûc itsün diyu

Nerdibân idübdürür zülfeynin eflâke direk 527/ 2

Ey halîlüm ne 'aceb hüsnün gülistânında biz

Mezra'i la'lünde cân ekdükce biter mercimek 527/ 3

Kûyuna varub rakîb ölmek dilermiş dostum

Ne donuz kurbân olur ne cennete girer eşek 527/ 4

Burada şiirlerin ilk anlamları değerlendirilmiştir. Beytin ilk okunuşta kastettiği şey, görünen objelerin ilk göstergeleri ekseninde dönen ilk anlam üzerinde durulmuştur.

2.2.2.Yan Anlamlardan Yararlanma

Yan anlam, genel bir ifadeyle, sözcüğün temel anlamının yanı sıra edindiği bir başka anlam veya yansıttığı yeni bir kavramdır. Her dilde her sözcüğün farklı anlam yüklendiği görülür. Böylece gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki tek bir görevle ifade edilmez. Gösterenler farklı görev yüklenmiş ve çokanlamlı duruma gelmiştir. Yan anlamla temel anlam arasında ilgi bulunur. Sözcük ilk anlamından büsbütün bağımsız kalmaz (Aksan, 2000: 182- 183).

Yan anlamın kazanılmasında bazı etkenler vardır. Bunların başında aktarmalar gelir. Sözcüğün dile getirdiği anlamla onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu zaman benzetme yoluyla bir ilişki kurulur. Bu olay, daha çok, insanın organ adlarında, vücuduyla ilgili kavramlarda bulunur. Örneğin baş, göz, kulak, boyun, dil, ayak, etek, yaka gibi kavramlarda oldukça sık görülür (Aksan, 2000: 183- 184).

“...Benzetmeye dayanan ve insanla ilgili öğelerin doğaya uygulanması sayılabilecek olan bütün bu aktarmalar ilk kez uygulandığında, özgün, ilginç bir dil olayı, bir söz sanatı olduğu hâlde yerleşip kalıplaştıktan sonra birer yan anlam oluşturur, öylece yaşar...” (Aksan 2000:184).

Sözcüklerin bu yan anlamları dilde zenginliğe yol açtığı gibi, söyleyişi de zenginleştirerek, kullanana büyük bir olanak sağlar. İşte Necatî'nin aşağıdaki

beyitlerinde olduğu gibi, şu kelimeler yan anlam kazanarak, şaire anlam konusunda bazı özgürlükler sağlamıştır.

Aşağıdaki beyitte “âlem” kelimesini yan anlamıyla, “herkes, başkaları” anlamında kullanmıştır:

Dem-be-dem bülbül gibi ben zâr zâr ağlayayın

Sen ferâgat gülşeninde ‘**âlemi** güldür bana 15/2

“Devr” kelimesini hem “zaman” hem de “dönme, dönüş” anlamıyla kullanır:

Ey sa'âdet âfitâbı meh gulâm olsun sana

Dil-rübâlık şûhluk **devri** temâm olsun sana 4/1

Şair açılmamış bir goncadan bahsederken, onun şekil özelliklerini dikkate alarak ağız ve yen kelimeleriyle yan anlam oluşturmuştur. Gülün açılması gülmek olarak değerlendirilmiş ve açılan kısmına ağız benzetmesi yapılmıştır. Goncanın henüz tomurcuk hâlde bulunması da yen benzetmesiyle değerlendirilmiştir:

Güller çemende kendülerin nâzenîn tutar

Nâz ile gülse **ağzına** gonca **yenin** tutar 165/1

Aynanın görüntü veren kısmı, yani yüzü ile ilgili yan anlam ise şöyledir:

Pâklikden gayrı nem gördünse söyle dostum

Kimseye **yüz** virmemek âyînenün âyînidür 167/9

Necatî'nin gazellerinde cinsalara sıkça rastlanır. İşte bunlardan biri ile şair bir yan anlam oluşturmuş ve şiirin semantik alanını derinleştirmiştir. Bir insan eşyasının bir parçası olan yaka kelimesini hem gerçek anlamına hem de yan anlamına uygun düşecek şekilde kullanmıştır:

Gülleri bâd-ı sabâ kande bulursa yakalar

Çâk olubdur sanemâ ‘ışkun elinden **yakalar** 168/1

Birçok şairin şiirinde karşılaştığımız bir durum Necatî'de de vardır. Şair şarap testisi ile kadeh arasındaki ilişkiyi ağız, dil ve öpmek kelimeleriyle anlatır:

Ağzına dil sokar egilüb şîşe sâgarun

Sakın **öper** lebüni cihân bî hayâsıdur 171/5

Yan anlamlı kelimelerin seçiminde şair oldukça titiz davranmıştır. Beyit içinde farklı çağrışımlara götürecek kelimeler seçmiş ve bir insana ait duygu ve hâllerin aktarımında kullanılan kavramları, bir gözlem yaparak mum ve kadeh için kullanmıştır:

Dost düşmanlar ile sohbet-i hâs eyleyicek

Bana şem'ün **özi küynür** kadehün **içi acır** 200/6

Aşağıdaki beyitte bir insan organı başka bir kavramla bütünleştirilerek anlatılmıştır:

Ger **ayaklamaz** ise bâde gamun leşkerini

Bu **ayak** kişver-i tenden yine bir toz kopar 111/4

Rüzgarın esmesi nefes ile ilişkilendirilmiş ve uç kelimesinin yan anlamıyla bir bağ kurulmuştur:

Ger şikeste olmadı ise zülfün **ucından** nesîm

Her **nefesde** hasteler gibi niçün düşer turur 122/3

Benzer bir beyit de aşağıda verilmiştir:

Zülfüne kimdür diyen kim zulme şimdi başlar

Zülfün **ucından** degül mi bu kesilen başlar 123/1

Göz kapakları şekil itibarıyla kabağa benzetilmiş ve bu kelime yan anlam kazanmıştır:

Doludur kanlu yaşumdan iki gözüm **kabağı**

Sâkî âhır beni bu sâgar-ı tekrâr yıkar 125/2

Aşağıdaki beyitte de yine gülün yaprakları konu edilmiş ve şairin şiiriyle ilişkilendirilmiştir. Varak kelimesi şiir ve rengin kelimelerinin ikisine de uygun biçimde yer aldığından hem temel hem de yan anlamı ile kullanılmıştır:

Gül sanma sen Necâtî bu rengîn **varakları**

Evrâk-ı şi'rdür begenüb gül yüze sürer 127/5

Şair bir başka beyitte de yine goncanın açılmasını konu alan bir benzerlik ilişkisi kurmuştur. Şairin işini kolaylaştıran bir anlatım yolu da yine cinaslar olmuştur:

Şol goncalar ki la'lün anub **ağzın açalar**

Bâd-ı sabâ irişi gelüb **ağzına çalar** 133/1

Necatî'nin, şiirlerinde en çok kullandığı imajlardan biri olan gönül- saç ilişkisi de beyitte yine uç kelimesinin yan anlamı ile anlatılmıştır:

Zülfün **ucından** gönüller düşdügin gören sanur

Ejdehâdur kim ağızdan nâr-ı sûzân yagdurur 149/8

Necatî, şiirlerinden anladığımız kadarıyla, iyi bir gözlemcidir. Etrafında olup bitenleri en ince ayrıntısına kadar dikkatle izler ve onları şiirlerine konu eder. İşte bunlardan biri olan bir doğa olayı Necatî'nin aşağıdaki beytinde karşımıza çıkar. Bir fıstığın kabuğundan kurtulmasını yine bir yan anlamla şöyle anlatır:

Ağzın bıçaklar açmaya sohbetde pistenün

Anun dilini ol büt-i şeker-şiken bilür 156/3

Aşağıdaki beyitte bir dükkan mazmunu gizlidir. Şair bunu göz kelimesinin yan anlamı sayesinde okura hatırlatır:

Nigâra tûtiyâ-yi hâk-i pâyun özge dârûdur

Çekilse sürmeden eksük degüldür **göz** terâzûdur 189/1

Divan şiiri konu tekrarı ve söz varlığı açılarından sürekli eleştirilse de Necatî'nin şiirlerindeki yaşama dair unsurların varlığı, Divan şairinin gözünü dış dünyaya kapamadığının bir göstergesidir. Necatî'nin şiirlerinde yaşamın her türlü ögesine rastlamak mümkündür. İşte bunlardan birisi de aşağıdaki beyitte konu edilmiştir. Şair pazarda ipte asılı olarak satılan şekerlerin durumunu boyun kelimesinin yan anlamı ile anlatmıştır:

Husrevâ şîrîn lebüne öykündüğü için şekerün

Asdılar bâzârda boynına urgan dakdılar 183/3

Necatî, lalelerin açılması ile dağ eteği ve dağın yakasının kırmızı renge boyanmasını etek ve yaka kelimelerinin yan anlamları ile anlatır:

Cûş idüb kanlu yaşı lâle gibi Ferhâdun

Kızarubdur yine tağlar **eteği ile yakalar** 168/2

Yan anlamlı kelimelerin beytin çokanlamlılıkları üzerindeki etkisi burada işlenmiştir. Şair, kelimelerin yan anlamlarını kullanarak çeşitli benzetmelere yer vermiş ve anlam açısından da zenginliği yakalamıştır.

2.2.3.Özel Adlardan Yararlanma

Özel adlar konusu, dilbilim açısından ele alındığında adbilim denilen disiplinin ilgi alanına girer. Özel adlar tümce içerisinde ayrıcalıklı sözcüklerdir. Anlam açısından öteki sözcüklerle ne gibi yakınlıkları, benzerlikleri ya da farklılıkları olduğu, adbilimle incelenir. Özel adlar da gösteren-gösterilen ilişkisine bağlıdır. Dile getirdikleri göndergeler, bir insan, hayvan, mekân ya da soyut bir varlık olabilir. Esasında anlam açısından diğer sözcüklerden pek farkları yoktur. Ancak yansıttıkları nesne değeri açısından tekil bir varlığa işaret ederler ve böylece sözcüklerde bir kavramlaştırma, bir genelleme söz konusu olmaz (Aksan, 2000: 197).

Özel adların dildeki değeri ya da özel tasarımları, dilde ilişki kurdukları diğer söz varlıklarından daha farklı olabilir. Bildirişme sırasında bir sözcüğün özel ad olduğunu, dildeki bağlam sayesinde kavramak mümkündür. Eğer gönderge bilinen

bir kimseyi ya da yeri anlatıyorsa, o kişi ya da yere ilişkin tasarımlarla o sözcüğün ön plâna geçtiğini görürüz. Özel adların uyandırdığı tasarımlar ve duygu değeri farklıdır. Tamamen göstergelerle ilgili bir durumdur (Aksan, 2000:196-197).

Şiir dilinde özel adlardan yararlanma, şaire büyük bir imkân sağlar. Şiirde çokanlamlılığı yakalamak için özel adlardan yararlanan şairler, çoğu zaman kelime oyunlarına başvururlar.

2.2.3.1 Türk

Sevgilinin kaşları Tatardan kinaye ile Türk'e benzetilmiştir (Kalkışım, 2001). Türklerin cesur, usta avcı ve at binici olmaları, iyi ok atmaları bu ilişkide göz önünde tutulmuştur (Pala, 1995: 547):

'Aceb degül sanemâ **Türk** içinde kopmuşdur
Hatuna benzemedede olsa müşg-i ter güstâh 44/5
Her kime gamze eylese ol **türk**-i nîm-mest
Tîğ-i cefâ ile sanasın kim beni çalar 133/4

2.2.3.2. Hallac-ı Mansur

Aşağıdaki beyitte ise ünlü mutasavvıflardan Hallac-ı Mansur anılır. Mansur burada mesleği ile birlikte ele alınır:

'İşk meydânına **Mansûr** olımaz zâhid-i saht
Çekemez her nice nerm ise kemânı **hallâc** 41/3

2.2.3.3. Hz. Peygamber

Beyitlerde Hz. Peygamberin adı zikredilir. Onun yolunun hak yol olduğu anlatılır:

Aldum agzun ölçüsini zerre denlü yok vefa
Pür-cefâsın hey güneş yüzlü habîbüm **Mustafa** 1/1
Hay ümmet-i **Muhammed** esirgen Necâtîyi
Yıllardürür ki hâk-i reh-i **Mustafâ** geçer 81/5

Necatî Bey bazı beyitlerinde peygamberin hayatından ve mucizelerinden bahsederek beytin anlamını genişletmektedir. Aşağıdaki beyitte bulutun ona gölgelik etmesine telmih yapılmıştır:

Gün yüzinde zülf-i 'anber-bâr-ı misk-âsâ-yi dost
Ebr gibidür ki cism-i **Mustafâ** üstindedür 121/2

2.2.3.4. Yaratıcı

Divanda onlarca beyitte Allah'ın isimleri ve sıfatları zikredilir. Bu beyitlerden sadece birkaçını vermekle yetineceğiz. Şair, yaratıcının isimlerini “doğru, gerçek” anlamında da ele alır:

Âşinâlık vire diyu ey fakîr

Nice yüzlerden görüldi **Hak** sana 6/2

Baksana **Hak**dan yana ey bülheves

Nice kerre dimedüm mi bak sana 6/3

Necatî Bey Allah adıyla birlikteTanrı kelimesini de kullanır:

Buyurubdur dört mezheb dört kitâb

Gayrı koyub **Tanrıya** bakmak sana 6/5

Divan şairleri, Allah kelimesinin ilk ve son harfleriyle ah kelimesi arasında bir ilişki kurar. Şair, aşağıdaki beyitlerde de “âh” ile Allâh arasındaki anlamsal ilişkiye göndermede bulunur:

Eser itmez n'idelüm âh-ı seher-gâh sana

Meğer insâf vire dostum **Allâh** sana 2/1

Gam leşkeri irişdi şebîhun ider dile

Sultânüm **Allâh** âh-ı seher-gâhdan meded 52/4

Şair, âşıklarının gönlünü kıran umursamaz sevgiliye karşı Allah'tan meded umar ve sevgilinin boyu ve endamı için övgüde bulunur:

Ey gönül dostlarun uşan-u-dilber fâriğ

Meğer **Allâh**dan ire derdüne bir pâre meded 47/4

Allâh ziyâde ide ki el irmez olubdur

Kaddün olalı serv-i hırâmâna berâber 62/3

Kullarını rızıklandıran Tanrı, sevgiliyi de yarattığı için âşık ona şükreder:

Ben nice cân virmeyem şol dilbere

Kim **Hudâ**-yı bende-perver cân virür 71/5

Necatî Bey burada tasavvufî bir anlayışla şiirini yazmamıştır. Tasavvuf yalnızca geleneksel çizgileriyle yer alır onun şiirlerinde (Çavuşoğlu, 2001: 56). Bu bakımdan bu beyitte de şair, sevgiliye olan tutkunluğunu Tanrı'nın varlığını araya koyarak dile getirmektedir. Aşağıdaki beyitte ise, âşığın çıkmazdaki durumunu vurgulamak için, işin sonunu Allah'ın bileceğini söyler:

Zülfün hevâsı ile gönül düşdi gurbete

Boynı uzak yola giden için **Hudâ** bilür 87/5

Allah'ın yaratma eylemi ile sevgilinin güzelliği birlikte anılır:

Hoş yaratmışdur dehânunda lebün

Cânı yokdan var iden **Perverdigâr** 99/2

Necâtî yaratıcıya sitemle karışık bir yakarıшта bulunarak sevgilinin kendine kötü davranmasından söz eder:

Yâ **Rab** ne götürür bu Necâtî ki her güzel

Ana söger meger ki mücerreb du'âsı var 131/7

Allah adı birçok konuyla birlikte anılır:

Viren **Allâhdur** evet pîrler aydurlar kim

Her işün dünyede ehli olur oğlan ehli 619/ 2

2.2.3.5. Yusuf Peygamber ve Züleyha

Yusuf Peygamber kıssasına dair birçok olay beyitlerde anılmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise Yusuf peygamber ve ülkesi birlikte zikredilerek Yusuf'un yakasına gönderme yapılmıştır:

Bâğ-1 cinân zâhide dîdâr bendeye

Ken'ân ana vü **Yûsuf**-1 gül-pîrehan bana 16/3

Beyitte “bâzâr-1 hüsn” tamlamsıyla kölelik sistemine göndermede bulunan şair, Yusuf peygamberin pazarda satılışına telmih yapmıştır:

Ey 'azîzüm **Yûsuf**-1 bâzâr-1 hüsn

Kendüyi satmak diler aylak sana 6/4

Yusuf peygamber ve Züleyha arasındaki ilişki zikredilir:

Şöyle kim ardıncadur dâ'im **Züleyhâ**-veş sabâ

Sezmezem gül **Yûsuf**ınun kala dâmânı dürüst 36/2

Birçok beyitte Yusuf'un güzelliğinden, köle olarak satılışından, zindana atılışından ve Mısır ülkesine sultan oluşundan bahsedilir (Çavuşoğlu, 2001: 46):

Gül **Yûsuf**ı devründe güzellik satamaz hiç

Gün başına bir gerçi ki bâzâra çekeler 95/6

Kamu **Yûsuf** mı olur hüsn ile **Ken'ân** ehli

Kamu sultân mı olur **Mısra** ya zindân ehli 619/ 1

2.2.3.6. Cennet- Sidre- Kevser ve Tûbâ

Cennet, cennet bahçeleri ve cennetteki ağaçlar beyitlerde fazlaca geçer. Şair, cennette kökü semada bulunan bir tür ağaç (Onay, 1992: 417) olan Tûbâ'dan sevgilinin boyu münasebetiyle söz eder:

Bakmadılar arayub şîve-i refâtârını

Gitdi **Tûbâ** bir yana serv-i dil-ârâ bir yana 3/3

Cennet içre **Sidre**-veş **Tûbâ** kadün

Başdan ayağa görünür müntehâ 13/4

Şair, Tûbâ ağacının başının yerde kökünün gökte olmasını sevgilinin ayağını öpmek için eğilmiş birine benzeterek şu beyti söyler:

Sanavber ayağın öpmeğe **Tûbâ** gibi baş eğmiş

Su gibi bir kez ey serv-i revân sahn-ı çemenden geç 42/ 5

Şairlerin hemen hepsi şiirlerinde sofiye çatar. Çünkü o, akıl ehlidir; âşık gibi gönül ehli olamamıştır. Bu sebeple de cennete girmeyi en çok sofi ister. Oysa âşık, yalnızca sevgiliye taliptir ve akli devreden çıkarmak için uğraşır.

İşte Necatî Bey de bir beytinde sofiye çatarak bu olaya göndermede bulunmuştur:

Söfîyâ 'aklı sana ben 'ışka yârem kim olur

Ehl-i **Cennet** hûş-yâr-ü-tâlib-i didâr mest 29/4

Yukarıdaki duruma benzer bir durum da aşağıdaki beyitte vardır:

Hamdulillâh mey-i cân-bahş ile sâkîlerümüz

Âb-ı Hayvân ile **kevser** suyun istetmediler 198/4

2.2.3.7. Leylâ ve Mecnûn

Şair, aşk kahramanlarından Leylâ ve Mecnûn'un isimlerini hem gerçek anlamlarına hem de hikayedeki işlevlerine uygun düşecek şekilde kullanır. Şair, Leylâ kelimesinin geceye özgü anlamını göz önünde bulundurarak iki aşk kahramanının isimlerinden yararlanmıştır:

Buldu **Mecnûn** saçında **Leylâ'nun**

Sırr-ı **Esrâ** bi-abdihi **Leylâ** 7/3

Divan şiirinde Leylâ ve Mecnûn hikayesiyle birlikte anılan bazı kelimeler vardır. Ahu, beyâbân, kuş yuvası, dağınık saç bunlardan bazılarıdır. Necatî Bey, aşağıdaki beyitte Leylâ'ya telmihte bulunarak Mecnûn ismini zikretmiştir:

Yine ol gözleri âhû seni **Mecnûn** itmiş

Ey Necâtî gözüne yine beyâbân görünür 80/5

İki mesnevi kahramanını av bağlamında ele alan şair, Leylâ'nın gece anlamını da çağrıştıracak şekilde şu beyti düzenlemiştir:

Çeşm-i âhû dâğ-ı hasret gibidür

Leylî olmayınca **Mecnûna** şikâr 99/5

Şair, "Leylâ'nın gönül kuşunu, doğan kuşuna benzer Mecnûn avlayamadı gitti oysa o, çöl uşağıdır." Diyerek duruma şaşırır:

İtmedi gitdi murg-i dil-i **Leylîyi** şikâr

Mecnûn-i şâh-bâz ki deşt ispirisidür 126/5

2.2.3.8. Hızır- Ab-ı Hayat ve İskender

Divan şiiri mazmunlarında yer alan ve daha çok tenasüp ve telmih sanatlarıyla söz konusu olan İskender, Hızır, İlyas ve Ab-ı Hayat isimleri (Pala, 1995: 287) şaire çok geniş bir anlam derinliği sunar.

Yalnızca Hızır'ın ve İlyas'ın ulaşabildiği ölümsüzlük suyundan söz ederken şair sevgiyi de birlikte anar:

Bûsen ölünce bana dirlik yeter

'Ömre sürer dostum **Âb-ı Hayât** 28/4

Hızır'ın İlyas'tan başka bir kişi olmayıp, ona verilen bir lakap olduğu da öne sürülür (Pala, 1995: 248). Bu bağlamda Hızır, denizde dara düşenlerin yardımcısıdır. Şair bu ilgiyi bahr, gark ve zevrak kelimeleriyle verir:

Gark oldı bahr-ı mihnete dil zevrakı meded

Ey **Hızr**-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlıg it 31/6

Sevgilinin dudağını abıhayat çeşmesine benzetir ve Hızır peygambere telmihte bulunur:

Lebün hattı mıdur yâ **Hızr** elile

Yazılmış çeşme-sâr üstinde bir ferd 46/4

İskender'in dünyanın birçok yerini fethetmesi bile ona büyük bir güç kazandırmaz. Çünkü asıl güç Hızır'ın içtiği ölümsüzlük suyudur:

Olıgör **Hızr** gibi sâhib-i iklîm-i hayât

Yoksa devlet bulunur milk-i **Skender** çoğ olur 110/5

Şairler abıhayat ve sevgilinin dudağını birlikte anarlar:

Teşne-dil la'li zülâli suyun ol **Hızr**-demün

Gördüğü yirde hemân üstine dir dir ditrer 115/2

Lâ'l-i şîrînün ki **Hızrun** Çeşme i Hayvânıdur
 Sakınursın hasta dilden san kim âdem cânıdur 177/1
 Noldun ölürsün Necâtî lâ'l-i ruh-efzâ-yi dost
 Âb-ı **Hızr** ile leb-â-leb cân-ı **İskender** sunar 184/9

Şair, eğlence meclisinde şarap içmenin ve sakiyle birlikte olmanın, ab-ı hayat ile Kevser suyunu aratmayacağını şöyle anlatır:

Hamdulillâh mey-i cân-bahş ile sâkîlerümüz
 Âb-ı **Hayvân** ile kevser suyun istetmediler 198/4

Ab-ı hayat Zulûmat ülkesinde, yani karanlıkta bulunmuştur. Şair, bu duruma gönderme yaparak sevgilinin dudağı ile ab-ı hayat arasındaki ilişkiye de dikkat çekmiştir:

Gözine cihân oldı karanu meger ey dost
 Lâ'lün haberi **Çeşme-i Hayvâna** yetişdi 625/ 5

2.2.3.9. Necatî

Bütün divandaki mahlas beyitleri bu başlık altında sıralanabilir; ancak biz burada yalnızca iki örnekle yetineceğiz. Divan şiirinde şairler kendi benliklerini paranteze alarak yalnızca takma bir isim kullanırlar. Bundaki asıl amaç, şairin bağlı bulunduğu gelenekten gelen sanatsal kurallara sadık kalınmasıdır. Çünkü Divan şiiri İslamî bir sanat çizgisine sahiptir. Bu çizgide sanatçı, yaratma problemini ortadan kaldırmak ve sanatını üsluplaştırarak anlatmak için, kendi varlığını soyutlamalı ve benliğini paranteze almalıdır (Ayvazoğlu, 1999: 40). Necatî birçok beytinde kendini soyutlayarak başka bir kimse gibi Necatî ismini ele almıştır (Andrews, 2000: 20). Bunlardan yalnızca şu örnekleri vermekle yetineceğiz:

Cânına oldı **Necatî'nün** havâle çeşm-i yâr
 Ey ecel sen de gelüb itme tekâzâ bir yana 3/9
 Şîrîn-ter eyle mahlâs-ı şî'rün Necatî'yâ
 Ki olur ta'âm sonına halvâ-yi ter lezîz 54/6

2.2.3.10. Dahhâk

İranlı zalim hükümdar Dahhâk'ın uzun yaşamak için yaptığı zulümlere (Pala, 1995: 129) gönderme yapılmıştır:

Dahhâk gibi bin yaşamak ârzû ise
 Gül gibi gül hemîşe geçür her demi ferah 43/2

2.2.3.11. Acem- Mısır- Şam ve Rûm

Şair, sevgilinin yüzünü ve yüzündeki kaş, göz, ayva tüyleri ve saç gibi unsurları çeşitli memleketlere benzetir:

Geh **Mısır** iklimlerin seyr itdürür geh **Rûm** ilin

Geh ‘**Acem** mülkin temâşâ kıldurur sevdâ garîb 26/2

Sevgilinin yüzü Rumeli’ne benzetilir. Bu bağlamda bir devlet geleneği olan uçlara yerleşme hatırlatılarak, sevgilinin zülfünün ucu ile benzerlik kurulur:

Ruhlarında zülfün ucundan neler çekdüm didüm

Didi bes gavgâlu olur **Rûm**da elbette uc 40/4

Rûmdur bu Rûmda ‘ömr-i dırâz olmaz dimen

Su gibi bir kez ey serv-i revân sahn-ı çemenden geç 42/5

Sevgilinin güzellik unsurlarından kakül teşhis edilerek, sevgilinin Rumeli’ne benzeyen yüzünde can alan bir haramiye benzetilir.

Rûm illerinde gibi hem alur hem öldürür

Yollar basıcı kâkül-i güm-râhdan meded 52/5

Nûş ider bîgânelerle **Rûm ili** toluların

Âşinâlar bezm-i gamda cân virüben cân alur 55/2

Sevgilinin yüzüne benzeyen Rumeli ile siyahlık anlamına dayanarak saçına benzetilen Şam şehri beyitte zikredilmiştir:

Ey gönül **Rûm** ile **Şâma** ta’n iden dilberlerün

‘Ârız-ı sîmin ile zülf-i siyâhı yok mıdur 59/5

Sevgilinin saçının ucunda her bir âşğın gönlü ve canı bağlıdır. Sevgili yürüdükçe saça asılı gönüller ayağa çarpar, sürünür ve cezalandırılır (Pala, 1995: 130):

Mâni’ olma- ko salınsun cân ile dil zülfüne

Ol sevâd-ı **Şâmdur** bir iki şeydâdan nolur 160/3

Aşağıdaki beyitte de Yusuf’un Mısır ülkesine sultan oluşuna telmih vardır:

Hâl-i ruh-i dil-dârun hod bir kara kullukcı

Şol **Mısra** ’azîz olmak ya Rab neden olmuşdur 182/5

2.2.3.12. Husrev ve Şirin

Şair, Husrev ü Şirin’e telmihte bulunurken “Şîrîn”in kelime olarak anlamından da faydalanır:

Husrev gibi göre durur iken püserleri

Şîrine meyl eyleyenün bilmez ağzı dad 50/5

Necatî, sevgiliyi padişaha benzetir. Bu arada aşk kahramanı Husrev'e de gönderme yapar:

Husrevâ kullarunun eyle revâ hâcetini

Ki ebed oldı müyesser kamu dil-hâh sana 2/7

Husrevâ şîrîn lebüne öykündüğü için şekerün

Asdılar bâzârda boynına urgan dakdılar 183/3

Necatî'nin kendi hayat hikayesinden birine gönderme yapan şu beyit, onun Anadolu'nun Husrev'i ünvanını alarak Şeyhî gibi bir şaire eş olduğunu dile getirir (Tarlan, 1997: XXI):

Husrev ideli himmet bîçâre Necatî'ye

Şeyhî gibi eş'ârı hûb ü hasen olmuşdur 182/6

2.2.3.13. İsa- Mesih ve Meryem

Klasik edebiyatımızda Hz. Meryem ve İsâ motifleri hem dinî-tasavvufî yönden hem de benzetme gayeli olmak üzere şiirlerde kullanılmıştır. Hz. Meryem beyitlerde; Cebrail tarafından ilâhî nefhayla hamile kalışı ve Hz. İsâ'yı dünyaya getirmesi ve bu esnada yaşadıkları olağanüstü haller münasebetiyle ele alınmıştır. Sevgiliyle ilgili bazı hususiyetlerin pekiştirilmesi için benzetme gayesiyle de şiirlerde kullanılmıştır (Özcan, 2003). Hz. İsâ ise klasik edebiyatımızda; ilâhî nefhadan dünyaya gelişi, daha beşikteyken bile konuşması, eliyle mesh ederek hastaları iyileştirmesi, nefesiyle ölüleri diriltmesi, göğe kaldırılışı ve hiç evlenmeyişi özellikleriyle ele alınmıştır. Sevgilinin ağzı, dudakları, güzel sözler söylemesi, ufak-tefek oluşu, âşığa hayat verici özellikleri de Hz. İsa'ya benzetilmiştir (Pala, 1995: 285- 286). Şair, ölüm ve hayat kavramlarını kullanarak İsa peygamberin mucizelerine telmihte bulunur:

İhyâ-yi memât olduğunu bilse demünde

Cân vire idi irmek için bu deme 'İsâ 18/2

İremezsın zâhidâ vaslına ol 'İsî-demün

Dem-be-dem sa'y-i riyâzetle gerekse göke uç 40/5

Lebün yâdına yıllarla dirildi

İki gün olmayan 'İsâya ümmet 37/3

Sevgilinin dudağı, hayat verici özelliğinden dolayı İsa peygambere benzetilir:

Söz ile ben hasteye bin kez müdâvâ eyledün

İtmedün ey 'İsi-i şekker-leb ammâ bir yana 3/7

Ezrâkî'nin rivayetine Hz. Peygamber, Kâbe'yi putlardan temizlerken, "elimin altındakiler hariç" diyerek İsa ve Meryem'in resminin kalmasını istemiştir (Ayvazoğlu, 1993: 37). Hz. İsa ile Meryem'in tasvirini bir sembol olarak kullanan şair, sevgilinin aynaya akseden görüntüsü ile bu tasviri birleştirir:

Ehl-i diller göricek âyinede tasvîrünü

Bagrına basmışdürür 'İsâ'yı Meryem sandılar 74/3

Şair aşağıdaki beyitlerde de İsa'nın ölüleri diriltme mucizesine gönderme yapar:

Mesîha ta'ne urub leblerün didi ne 'aceb

Ki bir ölüyi diri kılmağa hüner diyeler 117/3

Buse 'ahd itdi Necâtî'ye lebün gûya **Mesîh**

Mu'ciz izhâr itmek için mürdeye cân 'arz ider 119/7

Mesîh-vâr virürken hayât mürdelere

'Aceb budur leb-i cân-bahşî kan içer diri olur 169/2

Gamzene ısmarla katlüm kirpügün gözden savar

Çün **Mesîhâdur** lebün ölmek inen âsân gelür 178/3

Ben za'f-ü-nâ-tüvânun bin belâya mübtelâ

Sen **Mesihâsan** senün bin derde dermândur lebün 310/3

Şair bazen de İsa'nın göğe yükselmesine telmihte bulunur:

Öğe öğe lebüni göklere çıkarmışdur

Mesîh şimdi mey-i hoş-güvâra nâzlanur 188/4

2.2.3.14. Kâbe

Necâtî'nin birçok beytinde Kâbe'den söz edilir. Yine bir motif ve sembol olarak onun türlü özelliklerini kullanır. Bir beytinde dergâhı Kâbe'ye benzetir:

Ka'be-i der-gâhda kimdür Necâtî dir isen

'İd-i vasla cân virici ya'nî kim kurbân-ı dost 30/6

İnsanların ulaşması ve ziyareti zor olduğu için Kabe, yabandadır:

Niçün yabanda kala **Ka'be** gibi her mahcûb

Piyâle gibi el üzre tutula her güstâh 44/4

Âşıkların yüzü daima sevgiliye dönük olduğu için Kâbe, sevgilinin yüzüne benzetilir:

Yüzün görene irse n'ola lâ'l-i şeker-hâ

Erzân olur ey şîr-dehen **Ka'bede** hurmâ 18/1

Gün gibi seyre çıkub 'arz-ı cemâl eyler iken

Eyledün **Kâ'be** gibi âh ki bir yerde karâr 63/4

Kâbe'de kurban kesilmesi olayına telmihte bulunan şair, kendini kurban ve sevgiliyi de bu kutsal mekâna benzetir:

Kurbâna beni **Ka'be** işigüne komazlar

Cevr eylemeğe devr-i zemâna ne virürler 104/2

Şair, yazdığı şiirlerin değer görmesi için Kâbe yüzlü sevgilinin onları bir kere görmesini diler:

Dem-â-dem matla'-ı şî'rüm eyâ hûr

Olur **Ka'be** yüzünle **Beyt-i Ma'mûr** 113/1

Hac görevini yerine getiren hacılar, Kâbe'nin etrafında "Allah" nidalarıyla nasıl dolaşırlarsa; âşıklar da sevgilinin kapısında öyle dönerler:

Her seher âh-ü-nâle kâfilesi

Ka'be-i kûy-i dilbere çekilür 114/3

Kâbe ile ilgili benzer beyitlerin divandaki beyit numaraları şunlardır:

157/1, 144/8, 194/5, 177/5, 113/4

2.2.3.15. Kârûn

Yerde ve gökte dünya malı ile hatırlanan iki isimden söz eder. Bunlardan birincisi zenginliğiyle meşhur, diğeri ise üzerinde dünya malı bulunduğu için dördüncü kat gökten öteye geçemeyen İsa peygamberdir:

Mâl-i dünyâ ile şerh eyler tecerrüd hâlini

Yerde **Kârûn** bir yana gökde **Mesihâ** bir yana 3/6

2.2.3.16. Eyyub Peygamber

Eyyub peygamber sabıyla anılır:

Şol kadar çekdüm belâ-yi hecri kim

Sabr-ı **Eyyûb** itdi tahsîn el-gıyâs 38/4

2.2.3.17. Habeş

Sevgilinin yüzüne ait güzellik unsurlarından ben, Habeş diyarına, çene çukuru da Yusuf peygambere gönderme yapılarak Mısır zindanına benzetilir:

Şol kara hâlün zenahdânunda ey horşîd-had
Bir **Habeşdür Mısır** zindânında mahbûs-ı ebed 49/1

2.2.3.18. Ferhad ve Bi-Sütun Dağı

Ferhâd u Şîrîn mesnevisi kahramanlarından Ferhâd, sanatıyla dile getirilir:

Virelüm şîve-i **Ferhâda** sûret
Ki artubdur birâder şimdi san'at 37/1

San'at-i 'ışka dimen **Ferhâd** idi sûret viren
Dünyede her unmaduk kim göresin üstâddur 120/4

Ferhâd, Şîrin için dağları delmiş ve onun ülkesine su getirmek için uğraşmıştır. Beyitte bu olaya telmih vardır:

Dağları **Ferhâd** anunçün hâk ile yeksân ider
Kim gam-ı **Şîrîn** için dâ'im yeler efgân ider 141/1

Dağ kelimesini şairlerin çoğu Ferhâd ile birlikte anar. Necatî de dağların lalelerle bezenmesini Ferhâd'ın kanlı gözyaşı olarak gösterir:

Cûş idüb kanlu yaşı lâle gibi **Ferhâdun**
Kızarıbdur yine tağlar eteği ile yakalar 168/2

Efsaneye göre Ferhâd'ın deldiği dağ, Bisütûn dağıdır. Beyitte iki özel isim birlikte zikredilmiştir:

Taglar kadar niyâz-u-tevakku' yiter bana
Ferhâda Bîsütûn temennâ kayasıdur 171/2

2.2.3.19. Karaman

Necatî Bey, gazellerinde Karaman ilinden de bahsetmiştir:

Hep **Karaman** bahşîsidür rûzigârun virdüğü
Hâzır ol kim virdüğün senden girü devrân alur 55/6
Dimişdi öldürem seni ferah ol tîg-ı hışmumla
Dirîğâ 'ahdine turmaz sanasın **Karamanludur** 69/4

2.2.3.20. Süleyman Peygamber- Belkıs ve Âsaf

Hız. Süleyman, Allah tarafından kendisine birçok mucize verilen peygamberdir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, onların dilini anlar. Cinlere ve rüzgâra emreder. Üzerinde İsm-i A'zam yazılı bir mührü sahiptir. Bu mührü bütün hayvanat boyun eğer. Bu mührünü de yalnızca Âsaf adlı vezire ve hanımına emanet eder. Birgün bir dev onun kılığına girerek mührü alır ve Süleyman saraydan kovulur. Bir zaman sonra mührü bir balığın karnından çıkar ve tekrar ona kavuşur. Süleyman'ın Hüdhdüd adında bir kuşu vardır. Onun sayesinde Belkıs adlı bir kadınla tanışır. Onun tahtını ülkesine getirtir. Bir sefer sırasında karıncayla konuşur. Muhteşem bir saltanat sürer (Pala, 1995: 490- 491).

Yukarıdaki hikaye, Divan şairlerinin en çok telmihte buldukları hikayelerden biridir. Süleyman daha çok karınca, Hüdhdüd, Âsaf ve Belkıs isimleriyle anılır. Necatî de beyitlerinde bu hikayeye çokça telmih yapmıştır. Sevgilinin dudağı mührü benzetilir:

İki zülfün iki ejder gibi görüdüğü için

Orta yirinde lebün mühr-i **Süleymân** görünür 80/3

Aşağıdaki beyitte Âsaf'ın mührü çaldırmasına gönderme yapılmıştır:

Ko rusvâ eyleme 'aklı ki möhr-i mihr hânundur

Süleymân hâtemini saklayu bilmezler **Âsaflar** 91/4

Süleyman'ın birçok yaratığın dilini bilmesi hatılatılır:

Murg-u mâhî melek-ü-ins-ü-perî vahş ü-tuyûr

Ol **Süleymân**-ı zemân üstine dir dir ditrer 115/5

Süleyman gücün, karınca ise aczin sembolüdür:

Devlet-i 'ışkunda umaram kapunda yer bulam

Bahtı mûra gâh olur taht-ı **Süleymân** 'arz ider 119/3

Saba melikesi Belkıs'ın tahtının getirilmesine gönderme yapılmıştır:

Yirin feleke virmeye min ba'd Necâtî

Şimdi ki der-i **Âsaf**-ı Sultâna yetişdi 625/ 6

Süleyman, Âsaf ve Belkıs ile ilgili diğer beyitlerin numarası şöyledir:

134/6, 243/ 7

2.2.3.21. Kuranıkerim- Ayetler ve Sureler

Necatî'nin gazellerinde Kuran, ayetler ve surelerle ilgili kavramlar ve isimler, şairin birer sembol olarak kullandığı ve çeşitli çağrışımlardan yararlandığı

özel adlardır. Şair, kimi zaman bu özel adların gerçek göndergelerinden kimi zaman da ikinci ve sonraki anlamlarından yararlanarak şiirini kurar. Daha çok sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte bu isimlerden bahseder:

Yoldaşı îmân ile **Kur'ân** olur
 Şol ki hadd-ü-hattun anar cân virür 71/2
 Zülf-i dilber kim âzâr-ı dil-rübâ üstindedür
Sûre-i ve'l-leyl'dür kim **ve'd-duhâ** üstindedür 121/1
 Yâr hüsnin zikr iderken cenneti anmaz gönül
 Söylemez dünyâ sözün şol kimse kim **Kur'ân** okur 196/3
 Âyet-i hüsnüni dil hoş vech ile takrîr ider
 San ki **Yûsuf Sûresini Hazret-i 'Osmân** okur 196/4
Sûre-i Kevser hatun ser-çeşme-i cândur lebün
 Karanulukdur ötesi Âb-ı Hayvândur lebün 310/1
 Cânâ hat-ı mûşginün ile ol ruh-ı rengin
 Gül yapragıdır safha-i **Kur'ân** arasında 481/2

2.2.3.22. İbrahim Edhem

Rivayete göre, İbrahim Edhem, bir ovada bir ceylanın peşinden koşarken bir karga tarafından beslenen eli ve ayağı bağlı bir adam görür ve bu olaydaki hikmeti anlayınca tacı- tahtı bırakıp dervişliğe soyunur. Başka bir rivayette ise, ceylanın peşinden koşarken “Ya İbrahim! Biz seni bunun için mi yarattık?” sözünü işitir ve üzerindeki mücevherleri bir çobana vererek ömrünü bir mağarada geçirir. Divan şiirinde bu hikayeye telmih yapılır (Pala, 1995: 163).

Aşağıdaki beyitte de benzer bir gönderme yapılmıştır:
 Çâk çâk itdi kara zülfünle **Ka'be** cübbesin
 Jendeler geymişdür **İbrâhim Edhem** sandılar 74/4

2.2.3.23. Mahmud ve Ayaz

Sultan Mahmud, yani Gazneli Mahmud, şairleri koruması ve cömertliğiyle şiirlerde anılır. Sultan ünvanını taşıyan ilk kişi odur. Rivayete göre, bir gece neşe ve keyif içinde kendinden geçer, kölesi Ayaz'ın saçını kestirir. Sabah olunca bu duruma çok üzülür ve içki içmeye tövbe eder. Şairler kendilerini Ayaz'a sevgililerini de Mahmud'a benzetirler (Pala, 1995: 59 ve 355). Aşağıdaki beyitte Necatî, Mahmud'u kölesi ile birlikte anmaktadır:

‘İşk eğer dâ'im ola Leylîyi Mecnûn eyleye
Hüsn eğer bakî kala **Mâhmûd Ayaza** kul yeter 76/4

2.2.3.24. Sadi ve Gülistan

Şirazlı Şeyh Sadi ile meşhur eseri birlikte zikredilmiştir:
Uş **Gülistân** okuyıcak göresin katlan dahi
Gonca ağzın açmamışdur râz-ı gül ser-hestedür 82/3
Fasl-ı bahar ‘ayn-ı behişt olmaya idi
Yazmazdı **Şeyh Sa'di gülistâna** bâblar 105/6

2.2.3.25. Yemen

Divan şiirinde daha çok akiğin bulunduğu yer olarak anılır. Şair de bu özelliğine şu şekilde işaret eder:

Ey **Rûma** ‘akîk ilten sakın ki ziyân eyler
Kanlu yaşum ucından ‘âlem **Yemen** olmuşdur 84/6

2.2.3.26. Şeyhî

Necatî ile aynı asırda yaşayan Şeyhî, üstat bir şair olarak tanınmış ve Necatî tarafından da beğenilmiş bir şairdir:

Billâhi Necâtî'ye bu lûtf-u-‘atâyi gör
Şeyhî olalı şeyhi nazmı hasen olmuşdur 84/5
Kulun Necâtî'ye ideli şâhum iltifât
Şeyhî'yi kodı şîve-i **Selmâna** kasd ider 151/7

2.2.3.27. Zühre

Zühre sevgilinin çalgıcısıdır. Yeşil renge sahiptir. Eğlenceyle ilgilidir. Bu yıldızın etkisinde doğanlar, sanatkâr, zarif ve güzel olurlar. Zevke düşkündürler (Levend, 1984: 204). Divan şiirinde âşıklar sevgiyle aynı mecliste eğlenmek istediklerini bu yıldızı dile getirerek ifade ederler. Necatî'nin şiirlerinde de Zühre çalgıyla anılır:

Necatî âhına âheng ider **Zöhre** didügi için
Kulağı çınladı şöyle tabancalar yidi defler 91/6

2.2.3.28. Câm-ı Cem

Cemşid adlı bir sultanın şarap içtiği yedi madenden yapılmış bir kadehtir (Onay, 1992: 87):

Elden koma ayağı diyu muttasıl bana

Câm-ı Cemün hikâyetin eyler habâblar 105/2

2.2.3.29. Çin- Hıta ve Maçın

Şair, sevgilinin saçıyla kalem arasında bir ilişki kurarak Çin ve Hıta kelimelerinin ikinci anlamlarını da beyte uygun düşecek şekilde kullanmıştır:

Çîn-i zülfini görelden sen **Hıtâyî**-beççenün

Kıl kalemlerin el ucu ile tutar nakkâşlar 123/2

Müşg denilen koku Hıta ülkesinden getirildiği için, şair bunu sevgilinin saçıyla bağlantılı olarak kullanmıştır:

Lâ'l-i güher-engîzün şekker-şiken olmuşdur

Gîsû-yi dil-âvîzün müşg-i **Huten** olmuşdur 182/1

Saçın şekli Çin ve Maçın kelimeleriyle birlikte zikredilmiştir:

Hâl-ü-hatunun kıymeti çak Rum harâcı

Zülf-i siyehün muştuluğu **Çin** ile **Mâçin** 382/ 4

2.2.3.30. Bedahşan

Bedahşan şehri yakutun çıkarıldığı yerdir ve beyitlerde sevgilinin dudağı ile birlikte zikredilir:

Ben nice cân virmeyem şol lebleri mercâna kim

Böyle bağı taş iken la'l-i **Bedahşân** imrenür 132/4

Hecr-i lebünle kân-ı **Bedahşân** mıdur enâr

Kim bağlanur içinde olan kan girih girih 524/ 6

Leb-i rengînüne filcümle olur idi şebîh

Nesne yaratsa Huda la^c-i **Bedahşândan** öte 488/ 3

Lebünden utanur lâ^c-i **Bedahşân**

Saçun eyler hacil müşgi Hutende 446/ 4

Ruhlarundur leblerüni terbiyetler eyleyen

Mihr-i rahşândur yüzün lâ'l-i **Bedahşândur** lebün 310/ 2

2.2.3.31. İran ve Turan

İran ve Turan isimleri anılır:

Geydürelden ‘adl-i Şeh emn-ü-ferâgat hil'atin
Rum iline milket-i **Îrân-u-Tûrân** imrenür 132/6

2.2.3.32. Zebur

Beyitlerde adı geçen dört kutsal kitaptan biridir. Burada kendisine güzel ses mucizesi verilen peygamber Hz. Davud kastedilerek Zebur adı çalgı aletleriyle beraber anılmıştır (Çavuşoğlu, 2001: 42):

MıZRâb-ı ‘ûd-ı şevk iken bülbülün dili
‘İşkum **Zebûrını** okuyamaz dili çalar 133/3

2.2.3.33. Selman

Şiirlerde adı geçen bir şair de Selman’dır. Şair onu beğendiğini ve üstat olarak kabul ettiğini söyler:

Bir vech ile sûret virelüm şî're Necâtî
Kim halk be bak ma'nî-i **Selmâna** disünler 136/6
Kulun Necâtî'ye ideli şâhum iltifât
Şeyhî'yi kodı şîve-i **Selmâna** kasd ider 151/7

2.2.3.34. Karacadağ ve Kızılırmak

Şair etrafındaki doğal ortama da duyarlıdır. Şiirinde dağ ve ırmak adlarını da kendi durumunu anlatmak için kullanır:

Gam-ı hâlün **Karaca Dağ** gibidür
Kanlu yaşum **Kızılca Irmakdur** 147/3

2.2.3.35. Musa Peygamber

Mûsâ peygamber Tûr dağında Allah ile konuşmasından dolayı anılmaktadır. Ayrıca sihir, yed-i beyzâ, Kızıldeniz ve firavun kelimeleriyle birlikte adı geçmektedir:

Kan itse müjen la'l-i güher-zâyi kınarlar
Mûsâ için olur bu ki ‘**Îsâyî** kınarlar 155/1

2.2.3.36. Süreyya

Süreyya, ülker ve pervin diye de bilinen bir yıldız kümesidir. Gerdanlığa benzetilir ve sevgiliyle birlikte hatırlanır (Pala, 1995: 495):

Cünki bir gice kavuşmaz sen meh-i bî-mihr ile
Yire geçsün nideyin eşk-i **Süreyyâdan** nolur 160/5

2.2.3.37. Aydın- Tire- Germiyan ve Karesi

Türk edebiyatında şehirleri konu alan özel türde şiirler (bkz. Levend, 1958., Çavuşoğlu, 1969, 1973-1974 ve 1976., İsen vd., 1987., Abdulkadiroğlu, 1988., Kırkılıç, 1994.) yanında müstakil gazeller ve kasideler de vardır. Ayrıca konu edilen şehrin ismi redif olarak da seçilir (Gökyay, 1987, 1992a., 1992b., 1992c.). Şehir adlarını ve vasıflarını konu alan ve şairlerin çok öncelerden beri şehir adlarının tevriyeli kullanımlarına önem vermelerinden doğan bir tür de bilâdiyelerdir (Kurnaz, 1997: 231-232). Bilâdiyelerden önce çok yaygın olarak kullanılan tevriyeli şehir adlarına Necatî'nin gazellerinde de rastlanmaktadır. Gazellerde Aydın, Tire, Germiyan ve Karesi isimlerinin anlamları teşbih sanatı bağlamında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Şair bu isimleri genellikle aydınlık ve karanlık çağrışımlarıyla zikretmiştir:

Aydın içinde **tîre** durur hâl-i 'ârızun
Ruhşâr **Germiyan** hat-ı müşgîn (**Karası**) dür 171/6
Ruhunda hoş yaraşmış hâl-i miskin
Nitekim **Aydın** içinde **Tire** 531/4

2.2.3.38. Hazret-i Osman

Beyitte adı geçen Hz. Osman, Kuran münasebetiyle anılmıştır:

Âyet-i hüsnüni dil hoş vech ile takrîr ider
San ki Yûsuf Sûresini **Hazret-i 'Osmân** okur 196/4

2.2.3.39. Bursa

Bursa şehri tarihte geçirdiği büyük bir yangınla ve güzelliğiyle zikredilir:

Necâtî gönlünü her dem ider bir lâle-ruh yağma
Sanasın **Bursa** şehridür ki yakar her zemân âteş 250/7
Çünkü sen **Bursada** oldun 'aleme def-ül-melal
Dâ'im abadan olasın şâd-ü-handân Kapluca 473/8

Kâ'inât içinde **Bursacık** gibi bir dânesen
 Dam ider gerçi seni erbâb-ı ʿirfân Kapluca 473/ 10

2.2.3.40. Hindû

Hintlilerin siyah ırktan oluşu ile beyitlerdeki bazı güzellik unsurları arasında benzerlik kurulur. Asker, tüccar, köle, hırsız gibi anlamlar yüklenen kelime, sevgilinin saçına ve daha çok yanağındaki bene benzetilir. Aşağıdaki beyitler bu durumlara uygundur:

Yanağın hâl-i **hindûsı** ne sâhirdür nigârâ kim
 Semender-vâr olmuşdur ana dün gün mekân âteş 251/ 4
 Bir **hindü** idi mısır-i cemâl oldu menzili
 Tan mı selâm virnese sultâna benlerün 284/ 4
 Ol **hinduvâne** benleri ögmek kolay mıdır
 Virilmese idi lûtf ile nazm-ı hasen bana 16/ 4
 Nice gönüllemesün **hindû**-yi zülfün dostum
 Girde bâliş yirine hâl-i mu'anber yasanur 150/ 4
 Niçün hemîşe egilüb öper lebün zülfün
 Ne **hindûdur** bu ki yâkût-ı nâb ile oynar 163/ 2
 Nice bir zühd-ü-vera' saflarını bozmag için
 Hat-u-hâlünle müjen leşker-i **hindû** getirür 179/ 3
 Hat-u-hâlün haberin viridi sabâ zülfünden
 Döndi ol hâce-i **hindûya** ki dârû getirür 179/ 5

2.2.3.41. Umman

Beyitlerde derya-yı umman, bahr-ı umman, lücce-i umman olarak geçen Umman denizi, sevgilinin dişinin ve âşığın gözyaşının inciye benzetilmesiyle anılır:

Yüzine kefler urub yire sürüb acıtdılar
 Bilmezin deryâ-yı **ummanı** benüm nem sandılar 74/ 6
 Vuslat umanlar duyar mı acısını fûrkatün
 Tâlib-i gevher olana bahr-i '**Umman** tatlıdur 144/ 4
 Uyub hevâyâ terk-i diyâr eylesem nola
 Bir katreyem ki lücce-i '**ummandan** el yudum 371/ 4

2.2.3.42. İstanbul

İstanbul, sadece bir beyitte anılır ve çevresinin denizle çevrili olmasına değinilir:

Dâ'iremden göz yaşı hâlî degüldür bir nefes
Şehr-i Kostantini çevre kuşayan deryâ gibi 593/ 3

2.2.3.43. Isfahan

Isfahan şehri, safa kelimesinin çağrışımı ve sürmesiyle anılır:

Görmedi görmeyiserlerdür iki gözüm için
Ayağun tozu gibi kuhl **Safâhân** ehli 619/ 3

2.2.3.44. Horasan

Tura tolular içe °ışkuma rûh-i Cami
Varsa bu nukl-i şeker mülk-i **Horasandan** öte 488/ 8

2.2.3.45. Bağdat

Bağdat şehri, “âşıkâ Bağdat sorulmaz” deyimi çerçevesinde ele alınır:

Nola benden kapına var ise yirden gökçe fark
Olmaz ey Mısr-ı melâhat °âşıkâ **Bağdâd irâğ** 264/ 5
Dil-dâra senden olur ise bu°d-i maşırıkayn
Sa°y it gönül ki °âşıkâ **Bağdâd İrak** degül 335/ 2

2.2.3.46. Hattat Yakut ve Hat Çeşitleri

Necatî Bey şairliğinin yanında hattatlık da yapmıştır (Çavuşoğlu, 2001:85). Bu bakımdan onun şiirlerinde Hattat Yakut ve hat çeşitlerinden Gubârî, Reyhânî ve Reyhân-ı Celî isimleri de zikrolunur:

Hattunda kim ol zülf-i perîşân yazılıbdur
Gûyâ ki **gubâr** üstine **reyhân** yazılıbdur 101/ 1
Yazıldı **hatun** üzre iki turra-i meftûl
Gûyâ ki **gubâr** üstine **reyhân-ı celîdür** 102/ 3
Câ'iz midür ki hatt-ı lebün örte lâ'lünü
Yakuta vire gelmiş iken iştihar hat 258/ 5

2.2.3.47. Hicaz

Hicaz şehri Allah yolu olarak tarif edilir:
 Ne eyler yolında hecr harâmîsi vaslunun
 Emn ile şart itdi **Hicâzun** Huda yolın 384/ 2

2.2.3.48. İbrahim Peygamber

İbrahim peygamber, Halilullâh ve Halîl isimleriyle de bilinir. Kâbe’yi inşa ettirmesiyle ve misafir severliğiyle beyitlerde zikredilir:

Kendüyi vakf eyleyüb yollar gözetmezdi müdâm
 Ger **Halilullâh** gibi sevmese mihmân Kapluca 473/ 6
 Her **İbrahim** ‘izzet Ka’besinde
Halilullâh ya hod Edhem olmaz 230/ 6
 Dil **Halîli** işigin Ka’besini terk idemez
 Men ider hubb-ı vatan Veys **Karenden** çıkamaz 231/ 2

2.2.3.49. Veys el-Karani

Beyitte vatanına duyduğu sevgi nedeniyle oradan ayrılmayı konu edilir:
 Dil Halîli işigin Ka’besini terk idemez
 Men ider hubb-ı vatan **Veys Karenden** çıkamaz 231/ 2

2.2.4.Uzak Çağrışımlardan Yararlanma

Şiir dilinde kelimelerin tek tek anlamlarının çağrışımları yanında, farklı kuruluşlar içinde ortaya çıkan farklı uzak anlamlardan da yararlanır. Ancak bu uzak anlamlar kelimelerin çokanlamlılıklarıyla karıştırılmamalıdır. Şiir dilinde kullanılan uzak kavram bağlantıları, farklı göstergelerin bir araya gelerek yeni bir anlamı işaret etmesidir.

Şiir dilinde göstergeler, kendileriyle ses yakınlığı olan başka göstergeleri çağrıştırabilir. Bazen şairin bilinçli olarak kullandığı bazı kelimeler, söyleyiş bakımından başka kelimeleri çağrıştırır. Uzak çağrışımların oluşabilmesi için şairin şiir dilinde bir kavram ya da imgeyi doğrudan değil de dolaylı göstergelerle yansıtmaya çalışması gerekir (Aksan, 1999: 105). Başkasının düşüncesini, şiirini anlamak kolay değildir. Çünkü “Dil, farklı olan kişinin hayrete düşürücü keşfini içerir. Dil sözdür, söz belirsizdir, söylem belirsizdir ve genellikle ikirciklidir” (Ellul, 1999: 34- 35). Okuyucu böylece yeni tasarımlar ve duygulara yönelir. Ancak uzak

çağrışımlarda imgelerin betimlenmesi yoluna gidilmez. Bazen tek bir göstergeyle bazen de birden çok göstergeyle bağdaştırılan imgeler aktarılır. Göstergeler şiir dili içerisinde yarattıkları duygu, düşünce, çağrışım ve tasarım açılarından bütün imkânları yine şiir diline tam olarak sunar.

Tüm modern şiir akımlarında olduğu gibi, söz varlığı açısından oldukça sınırlı bir şiir diline sahip olan Divan şiirinde de az sözle çok şey anlatmak esastır. “Gök kubbe altında söylenmemiş söz yoktur” ilkesinden hareketle, her şair, kendinden öncekilerin söylediklerini tekrar eder ve etmek zorundadır da. Çünkü, Divan şairine hazır olarak verilen bir hayal sistemi ve kelime kadrosu vardır. Şairin bu klişenin kabuğunu kırması için ince bir zevk ve zekâyâ sahip olması gerekir. Bu durum, onlara bir sınırlama getirse de tek bir göstergeyle koskoca bir hikâyeye, kişiye, olaya vs. göndermeler yapma olanağını sunmaktadır (Ayvazoğlu, 1993: 100, 166- 167). Tamamen bir üslup savaşına dönüşen söz söyleme sanatı, dilin bu sınırlı imkânlarını sonuna dek kullanmayı gerektirir. Şairler için önemli bir hareket noktası da sezdirme yoluyla olayları hatırlatmadır. Bunun için, kelimelerin duygu değeri, mecazî ve gerçek anlamları, çokanlamlılıkları, zıtlıkları, benzer yönleri ve daha da önemlisi, uzak çağrışımları kullanılır. Burada tenevvü (çeşitleme) prensibi ortaya girer,

“...kelimeleri büyük bir titizlikle seçen, çağrışımları beytin arka planında daha girift bir biçimde düzenleyerek asıl güzelliğe biraz daha yaklaşmayı deneyen şairin davranışı, bir sathı arabeskle yahut girift geometrik bir kompozisyonla tezyin eden sanatçının tavrından farklı değildir...” (Ayvazoğlu, 1993: 166- 167).

Aşağıdaki beyitte dünyanın güneş etrafındaki dönüşü, güneşin dünya çevresinde dönüşü olarak yorumlanmış; bu dönüş, güneşin sevgiliye olan aşkına bağlanmıştır:

‘Âşık olmuşdur güneş ey dilber-i ra'nâ sana

Tolanur dünyâyı hergiz bulmaz hem-tâ sana 12/1

Aslında, deniz dalgaları dolayısıyla bir tarafa akıyor gibi görünmektedir.

Şair, bu durum çerçevesinde bir hayal kurar:

‘İşka mâni’ olımaz nâsîh kelâm-ı hûş-mend

Kimsene karşı durmaz aksa deryâ bir yana 3/5

Ünlü mutasavvıf Hallac-ı Mansur’a gönderme yapılmış; hallaçlık mesleğinde kullanılan keman ve çekmek fiilleri çerçeveyi tamamlamıştır:

‘İşk meydânına Mansûr olımaz zâhid-i saht

Çekemez her nice nerm ise kemânı hallâc 41/3

Ölümden sonra, ölünün arkasından helva yapılması ve dağıtılması âdetine telmih yapılır:

Acır isen gel Necâtî derd-mende acı kim

Ne leb-i dilber nasîb oldu ne **halvâ**-yi rakîb 25/8

Hazineleri yılan bekler düşüncesinden hareketle, yüz hazineye, zülf ise o hazinenin bekçisi olan yılanı benzetilmiş; ayrıca, hazinelerin viranelerde bulunmasından hareketle, viranelerin cinlerin ve perilen uğrak yeri olduğu ve buralarda efsun okumak gerektiği vurgulanmıştır. Öte yandan hazineyi bulabilmek için efsun okumak da şarttır:

Açılır genc-i cemâlünden tılısımı **zülfünün**

Gûyiyâ **efsûn okur** urur **sabâ** pinhân ana 5/2

Dalgalar, orijinal bir hayalle, denizin dövünmesine benzetilmiştir. Şair burada denizi kişileştirmiştir:

Ağladığını görüb başın döger taşdan taşa

Acıduğundan Necâtî bu yedi deryâ sana 12/5

Sevgili, âşığa yakınlık göstermemesi ve onun ahını dikkate almaması sebebiyle taş yürekli bir kişiye benzetilmiştir. Ancak şair, bunu daha dramatik bir şekle koymak için çektiği ahların ateşinin, mumu demir gibi sağlamlaştırdığını ifade etmiştir:

Âhum odından olur mûm âhenîn

Katı gönlüne senün gelmez kaya 13/7

Yusuf peygamberin gömleğinin yırtılması olayına telmih yapılmıştır:

Bâğ-ı cinân zâhide dîdâr bendeye

Ken'ân ana vü **Yûsuf**-ı gül-**pîrehen** bana 16/3

Yıldızların insan talihi üzerinde etkili olduğuna inanılır. Şair bu olaya telmih yapılmıştır:

Bağrı başlu gözi yaşlu **yılduzı alçak** olur

Her kişi düşmen olur ger eylese gavgâ garîb 26/3

Biri cennette biri dünyada olan iki ağaçtan söz edilmiş; bu ikisi de sevgilinin boyuna benzetilmiştir:

Bakmadılar arayub şîve-i refâtârını

Gitdi Tûbâ bir yana serv-i dil-ârâ bir yana 3/3

Aşağıdaki beyitte gerçek anlamın yanında bir de derviş mazmunu bulunmaktadır:

Ben gedâyem pâdişâhumdur **nemed**

‘Ar zahmından penâhumdur nemed 48/1

Güvercinle haberleşmeye telmih yapılmıştır:

Bir havâyî ak **gögercindür** uçar

Nâme dilberden yana büküb kanat 28/5

Leylâ kelimesinin geceye ait anlamı ile saçın siyah rengi arasında ilişki kurulmuş; bu arada Mecnun’un saçına kuşların yuva yapması olayı hatırlatılmıştır:

Buldu **Mecnûn saçında** Leylâ’nun

Sırr-ı Esrâ bi-abdihi Leylâ 7/3

Paranın rengi ile yüzün rengi, biri maddi, diğeri manevi amaçlara ulaşabilmek bağlamında kullanılmıştır:

Çihre-i zerd ile irer işigüne ehl-i derd

Kim **tavâf-ı Ka’be** olur **kuvvet-i zerle** nasîb 23/6

Çınarın ele benzeyen yapraklarının rüzgarda savrulması anlatılır:

Çün serv dost nâz ile gülşende salına

Ey bâğ-bân **çınârun elin** al **yabana** at 33/6

Badısaba, Divan şiirinde sevgili ile âşığın haberleşme aracıdır. Ancak bu haberleşme tek taraflıdır. Âşık sevgiliden haber almaktadır. Genellikle sevgilinin bulunduğu yerden âşiğa doğru esen sabah rüzgârı, sevgilinin saçının kokusunu âşiğa iletir:

Çünkü aldun **bû-yi zülfün** tutma **vaslından** ümîd

Yüri ey **bâd-ı sabâ** ölince yeter bu sana 10/3

Çok ağlamak dolayısıyla gözde oluşan kızarıklık, dem kelimesinin uzak anlamıyla ilişkilendirilir:

Dem-be-dem bülbül gibi ben zâr zâr **ağlayayın**

Sen ferâgat gülşeninde ‘âlemi güldür bana 15/2

Aşağıdaki beyitte bir savaş mazmunu gizlidir:

Dem-be-dem hâsidlerün ta’nı **okın** men’ itmeğe

Dâğ-ı mihnet sinemün üstinde **kalkandur** bana 8/5

Şu beyitlerde de bir hükümdar mazmunu gizlidir:

Devlet-i ‘ışkunda senden artuk olur **leşkerüm**

Bir yana tursa za’îf olan tüvânâ bir yana 3/4

Devr-i hüsninde Necâtî **şâd u handânsın** yine

Lûtf yüzün gösterübdür benzer ol meh-rû sana 14/6

Elest bezmine ve insanın yaratılışına bir gönderme vardır:

Didüm **rûz-i ezel** oldum bu **bezm-i hüsne** pervâne

Gülüb didi ki gelmedi bu **bezme** kimse senden geç 42/6

Aşağıdaki beyitte bir bezm ortamından söz edilir. Pervane, mum için kendinden geçmiştir:

Didüm rûz-i ezel oldum bu **bezm-i hüsne pervâne**

Gülüb didi ki gelmedi bu bezme kimse senden **geç** 42/6

Yıldızların taşlar ve cevherler üzerindeki etkilerine değinilir:

Egerçi ağır olur **taş** kopduğu yerde

Sitâre var ki '**akîki** ider yemende garîb 24/3

Güneş, diğer gezegenlerin sultanıdır:

Ey Necâtî taş iken la'l ide **hôrşîd** bigi

Bir nazar eyler ise himmet ile **Şâh** sana 2/8

Ahın kılıca benzetilmesi, dolayısıyla, değdiği kişide iz bırakmasına değinilir:

Eser itmez n'idelüm **âh-ı** seher-gâh sana

Meğer insâf vire dostum Allâh sana 2/1

Aşağıda, Yusuf peygamberin güzelliği hüsne kelimesiyle, köleliği bazar ve satmak kelimeleriyle, sultan olması da aziz kelimesiyle çağrıştırılmıştır:

Ey '**azîzüm Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsne**

Kendüyi **satmak** diler aylak sana 6/4

Necatî Bey şiirlerini tasavvuf kaygısıyla yazmamıştır; ancak kullandığı sembollerin çoğu bu kaynaktan beslenerek şiire girdiği için o da bu sembolleri yalnızca form olarak şiirlerinde kullanmıştır. İnsanın yaratılışına ilişkin bir sembol olan elest bezmi sembolü onun şiirinin semantik alanını da genişletmiştir. Aşağıda, elest bezmine bir telmih vardır (Çavuşoğlu, 2001: 56):

Ey **gönül bir** sen degülsin derd-i **yâre** mübtelâ

Bu cihânda bu **belâdan** kurtulmaz hiç ahad 49/5

Aşağıdaki beyitteki koyu yazılan kelimelerin anlamsal açıdan kurduğu ilişki ve bunların birlikte yer alması bir ay tutulması mazmununu vermektedir:

Ey **karanu gicelerde gezdüğüm men'** eyleyen

Berk-i âh-ı tâb-nâküm **mâh-ı tâbândur** bana 8/2

Bu beyitte de bir hükümdar mazmunu vardır:

Ey Necâtî mesned idin **âsitân-ı** dilberi

Diler isen **sâye-i devlet makâm** olsun sana 4/6

Sevgili, gamzesi ve kirpikleriyle donanımlı bir muharip konumundadır:

Gamze-i hûn-rîzûne uyub n'idersin **cengi** ko

Şol güzel başunçün itme yok yere **gavgâ** yigit 27/3

Hızır peygamberin denizde yardıma muhtaçlara ulaşması inancına gönderme yapılır:

Gark oldı **bahr-ı** mihnete dil zevrakı **meded**

Ey **Hızr-ı** pey-huceste **yetiş** dil-rübâlg it 31/6

Yine beyitte, bir ay tutulması mazmunu gizlidir:

Gice gelmeyecegin **sohbete** ey dil bilürüz

Hele var gör ki ne yüzden togar ol mâh sana 2/6

Kafirlerin taştan ve topraktan yapılmış putlara tapması inancına telmih yapılır:

Gide mi ey **seng-dil** zülfün hayâli sînedin

Çün bilürsin muhkem olur **kâfir** itdügi binâ 1/4

Bülbülün, goncanın hasretiyle ağlaması ve yine, ayağının kesilip kanaması olayı hatırlatılır:

Gonca câmindan olubdur 'andelîb-i zâr mest

Bilmeyen şöyle sanur kim yok yere **ağlar** mest 34/1

Bu beyitte bir meclis ortamı verilmiştir:

Gördi sâkîlik idersin meclis içre ey perî

Ağzın açdı kaldı hayrân sahar-ı sahbâ sana 12/2

Geceleri yollarını kaybeden insanların, yönlerini yıldızlar vasıtasıyla bulmalarına bir gönderme yapılmıştır:

Göz yaşı **encümini reh-ber** idinmezse eger

Şeb-i gamda iremez 'âşık-ı **güm-râh** sana 2/5

Âşığın kanlı gözyaşlarına bir telmih yapılır:

Göz yaşı ile Necâtî'ye gamdan gelür sürûr

Virse 'aceb midür kişiye hem-**demi** ferah 43/7

Çok şarap içen insanların gözleri kanlanır, kızarır. Beytin uzak çağrışımı budur:

Gözün harîm-i cemâlünde **kan** ider güstâh

Belî hemîşe olur **mest-i** bî-haber güstâh 44/1

Gülün dikenlerinin bülbülün kanını akıtması olayına telmih yapılır:

Gülşen-i 'ışkunda âh ü nâle **bülbüldür** bana

Sînem üzre **zahm-ı peykânun** kızıl **güldür** bana 15/1

Sevgilinin bulunduğu yer ile cennet arasında bir ilişki kurulur:

Halk-ı 'âlem bir yana oldu bu şeydâ bir yana

Cennet-i kûyun komazam olsa dünyâ bir yana 3/1

Cinden ve periden korunmak için daire çekmek ve içine girmek âdetine gönderme yapılmıştır:

Hat mıdur ol ki **çekmeye sihr ile dâ'ire**

Ben midür ol ki **fitnede** bir dâne olmaya 9/5

Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri, siyahlığı dolayısıyla kafir askerlerine benzetilmiştir:

Hattunı an ko cevri ki âhır ider hurûc

Küffâr-ı Rûma devr-i kamer çün temâm ola 22/6

Kıyametin kopmasının yaklaştığı devir, son devir, kamer devridir:

Hattunı an ko cevri ki âhır ider hurûc

Küffâr-ı Rûma devr-i kamer çün temâm ola 22/6

Ezel bezmine bir gönderme yapılmıştır:

Her kişi **bezm-i ezel** mestidürür ammâ ki ben

Cür'a-i câm-ı lebünle olmuşam tekrâr mest 34/2

Öfkeli insanın gözleri kızarır. Beyitte böyle bir ilişki kurulmuştur:

Hışm ile nazar eyleyüb âşüftene her **dem**

Öldürmeye kasd itme behey **gözleri** âfet 35/4

Rakip, sürekli ikiyezlülük eden birisidir. Beyitte buna değinilmiştir:

Hîç bir kimse dimez kim it midür âdem midür

Bezm-i 'uşşâka **ne yüz ile** gelür bilsem rakîb 23/7

Bir eğlence meclisi ortamı gizlidir:

Hoş olur **sohbet-i mey** gicede **meh-tâb** olıcak

Nûr saç **meclise** gel kim dimişüz **mâh** sana 2/2

Bir hükümdar mazmunu gizlidir:

Hûblar **sultânısın** kimden ne derdün var senün

Eylesen nâz ile dil **mülkin** n'ola **yagmâ** yigit 27/2

Aşağıdaki beyitte bir guy u çevgan oyunu vurgulanmaktadır:

Hüsn **meydânında top** olalı zülf-i müşg-bâr

Kalmadı bir şehriyârün elde **çevgânı** dürüst 36/3

Sufilerin çok ibadet etmeleri ve az yemeleri, az uyumaları dolayısıyla benizlerinin sararması olayı anlatılır:

İdersin bize **sûfi** çehreni **zerd**

Kim olur senden andan derdüne derd 46/1

İsa peygamberin hastaları ve ölüleri nefesiyle şifaya kavuşturması olayına telmih yapılır:

İhyâ-yi memât olduğunu bilse **demünde**

Cân vire idi irmek için bu deme ‘**İsâ** 18/2

Yine bu beyitte de İsa peygamberin göğe yükselmesi hatırlatılır:

İremezsın zâhidâ vaslına ol ‘**İsî-demün**

Dem-be-dem sa’y-i riyâzetle gerekse **göke uç** 40/5

Güneş, gökyüzündeki diğer gezegenlerin ve yıldızların sultanıdır:

İrmesün dirsın cemâl-i ber-kemâle bir zevâl

Gün gibi ey **şâh-ı** ‘âlem gitme tenhâ bir yana 3/2

Güneş her gün kemali de zevali de yaşamaktadır. Çünkü bir batmakta bir çıkmaktadır. Sevgilinin bir görünüp bir kaybolması âşığı tedirgin ettiğinden, sevgilinin güneş gibi tenhalara gitmesini istememektedir:

İrmesün dirsın cemâl-i ber-**kemâle** bir zevâl

Gün gibi ey **şâh-ı** ‘âlem gitme tenhâ bir yana 3/2

Can alınan tek ibadetin kurban olduğuna ve bu ibadetin de Hac mevsiminde yapılmasına telmih yapılmıştır:

Ka'be-i der-gâhda kimdür Necâtî dir isen

‘**İd-i** vasla **cân virici** ya'nî kim **kurbân-ı** dost 30/6

Divan şiirinde âşıklar sevgiliyi adaletsizlikle suçlar ve adil olmasını ister. Adalet anlamına gelen dad kelimesi elif ve dal harfleriyle yazılır. Sevgilinin boyu uzunluğu ve şekli itibarıyla elife, zülfü de kıvrımlı şekli itibarıyla dal harfine benzetilmiştir. İki birleşince dad olur; ancak sevgilinin kendinde bu yoktur. Şair elif ve dal harfleriyle oyun yapmıştır:

Kaddün **elifdürür** iki yanında **dâl-ı** zülf

Lâyık budur ki ‘âşıka **senden irişe dâd** 50/4

Sarhoş insanın gözlerinin kızarması olayına telmih yapılmaktadır:

Kan içelden **gözleri** oldı müselmânlar zebûn

Katı **ceng** eyler Necâtî olıcak küffâr **mest** 34/5

İlerleyen yaş ile ya da çekilen cefalarla boyun eğrilmesi olayına telmih yapılır:

Kaşların fikri ile **döndi hilâle kâmetüm**

Gerçi cânım kılca gelmez ey hilâl-ebrû sana 10/4

Aşağıdaki beyitte de bir sultan ve avcı mazmunu gizlidir:

Kemân ebrûlarına **incinüb** peykânuna geçdüm

Gel ey **tîr-i** müje billâhi **lûtf** eyle geçenden geç 42/3

Bezm ortamına ve pervanenin bedeninden geçmesi olayına bir işaret yapılmaktadır:

Kimdür ki **bezm-i** hüsnüne **cân** ile **baş** ile

Bir **şem'** gibi **yanmağa pervâne** olmaya 9/2

Aşağıdaki beyitte ise, Yakup peygamberin hikayesi hatırlatılır:

Külbe-i ahzânumuz gamla müşerrefdür yine

Şâd ol ey dil şad ki oldu dostlar mihmân-ı dost 30/3

Sevgilinin yüzü, zulümat ülkesine benzetilmektedir:

Lebün **hattı** mıdur yâ **Hızr** elile

Yazılmış **çeşme-sâr** üstinde bir ferd 46/4

Şehitlerin kefensiz gömülmesine bir telmih yapılmaktadır:

Levend oldunsa baş eğme Necâtî vaz' u destâra

Özün meydân-ı 'ışk içre **şehîd** eyle **kefenden geç** 42/7

Mum ve ah arasında bir benzerlik bulunmaktadır:

Levh-i çihremde okımağa hikâyât-ı gamı

Giceler subha değin **şem'** tutar **âh** sana 2/4

Bir meclis ortamı tasvir edilmektedir:

Meclisler içre **gül** gibi beşşâş olur **şarâb**

Geydürse 'aks-i 'ârız-ı dildâr al ana 11/3

Sevgilinin gözü, mahmur ve baygın bakışından dolayı nergise benzetilir:

Meseldürür bu ki **göz** görmese yüz utanmaz

Necâtî'yâ ne 'aceb **nergis** ola ger güstâh 44/7

Sarhoş olan bir insanın gözlerinin kan çanağı olmasına telmih yapılır:

Mest olıcak kan içer dirler senünçün dostum

Hey **gözi mestüm** şarâb-ı nâzı n'eylersin içib 25/6

Mest olıcak **kan** içer dirler senünçün dostum

Hey **gözi** mestüm şarâb-ı nâzı n'eylersin içib 25/6

Aşağıdaki beyitte ise bülbülün hikayesi hatırlatılır:

N'ola hüsnünden Necâtî olsa bî-hûş ey sanem

Bûy-ı **güldendür demâdem bülbül-i gül-zâr** mest 29/6

Nergisin şekli sıfır ve elif gibidir ve ah gibi görünür. Şair bu benzetme ile âşığın gamlı hâline bir gönderme yapmaktadır:

Nergis dikün ki hey'et-i sıfır ü elifdürür

Tâ kim mezârum üsti kamu şekl-i âh ola 20/7

Sevgili dolunaya benzetildiği için beyit içinde geceyi anlatan *akşamlamak* ifadesi kullanılmıştır. Beytin bu gerçek anlamının yanı sıra bir de sevgilinin rakibi şâd etmesi anlamı vardır:

Niçün **ahşamlarsın** ağyâr ile ey **bedr-i temâm**

Seg bilürsin kim meh-i tâbâna olmaz âşinâ 17/6

Kadehin el üstünde tutulması hem gerçek anlamda hem de mecazi anlamda kullanılmıştır:

Niçün yabanda kala Ka'be gibi her mahcûb

Piyâle gibi **el üzre tutula** her güstâh 44/4

Aşağıdaki beyitte de bir güneş tutulması mazmununa rastlanmaktadır:

Ey **meh-i bî-mihr şehrûn** pâdişâhı yok mıdur

Zülfüne hey dimege **zıl-i ilâhı** yok mıdur 59/1

Aşağıdaki beytin kelimeleri dikkatle incelendiğinde bir sultan mazmunu ile karşılaşılmaktadır:

Mülk-i câna leşker-i mihnet şebîhün itmesün

‘Âşık-ı miskînün âh-ı subh-gâhı yok mıdur 59/4

Aşağıdaki beyitte de bir derviş çağrışımı vardır:

Başını durmayuban **salduğı** şimşâd-ı çemen

Gâlibâ **kâmetünün** vasfını ider **ezber** 72/6

Uzak çağrışımlar bağlamında değerlendirilmesi gereken diğer beyitlerin gazel numaraları ise aşağıda verilmiştir:

38/1, 45/3, 28/2, 40/4, 32/3, 22/1, 48/4, 29/3, 45/7, 44/2, 10/2, 9/6, 8/1, 3/7, 44/3, 9/4, 38/4, 9/1, 36/2, 5/3, 17/1, 25/7, 47/7, 22/2, 51/2, 55/5, 58/1, 58/7, 59/5, 60/3, 61/3, 61/5, 62/1, 62/6, 62/7, 63/1, 63/2, 63/7, 64/3, 64/4, 64/5, 64/7, 64/10, 65/3, 65/7, 69/4, 69/5, 70/8, 71/6, 76/3, 77/1, 77/5, 77/8, 78/3, 78/5, 78/6, 79/1, 80/3, 82/1, 82/3, 84/6, 85/1, 86/2, 86/5, 87/6, 88/3, 88/4, 89/1, 89/3, 89/6, 90/4, 91/4, 91/5, 92/1, 93/5, 95/2, 95/3, 97/4, 98/2 , 99/2, 5/7, 101/3, 101/4, 101/6, 102/2, 102/4, 102/5, 102/7,

103/5, 103/7, 104/2, 105/1, 105/2, 105/4, 105/6, 105/7, 106/2, 106/3, 106/4, 106/5, 107/1, 107/2, 108/3, 109/3, 109/4, 109/5, 110/3, 110/4, 110/5, 111/1, 111/8, 112/6, 112/6, 113/2, 114/2, 114/4, 116/5, 117/1, 117/3, 117/4, 118/1, 119/1, 119/3, 119/4, 119/5, 122/1, 122/4, 122/5, 126/1, 126/2, 126/4, 126/6, 128/4, 128/5, 130/6, 131/5, 132/6, 132/7, 133/2, 133/3, 133/4, 133/5, 133/7, 135/2, 135/5, 137/4, 139/2, 139/3, 140/3, 140/4, 140/5, 140/7, 141/5, 143/4, 143/5, 144/5, 145/3, 149/4, 149/5, 149/9, 150/2, 150/3, 151/7, 154/7, 155/1, 155/2, 156/3, 157/4, 158/1, 159/6, 160/3, 161/1, 161/6, 162/3, 163/1, 165/1, 165/7, 166/1, 166/2, 166/5, 167/1, 167/5, 67/6, 167/9, 168/1, 168/2, 169/7, 170/3, 170/6, 171/1, 171/5, 172/1, 172/5, 172/7, 173/4, 175/2, 175/3, 176/3, 177/2, 177/4, 177/6, 178/1, 178/2, 180/4, 181/5, 182/4, 182/5, 183/3, 183/5, 185/2, 186/1, 186/6, 186/7, 187/3, 187/5, 188/3, 188/6, 189/1, 189/3, 190/3, 191/2, 191/3, 191/4, 191/5, 191/6, 192/2, 194/1, 194/6, 194/7, 194/8, 196/3, 196/9, 197/1, 198/5, 199/1, 200/1, 201/4, 201/5, 202/3, 203/2, 203/5, 205/1, 205/3, 205/4, 206/3, 206/4, 207/3, 207/4, 207/5, 207/8, 208/3, 209/1, 210/2, 210/3, 210/6, 211/5, 213/2, 213/3, 215/2, 220/1, 220/3, 222/4, 222/5, 223/5, 224/2, 224/3, 224/4, 225/1, 229/2, 229/4, 230/1, 230/5, 231/1, 232/2, 233/2, 235/3, 235/4, 236/1, 237/3, 237/4, 239/1, 240/6, 225/8, 241/5, 244/3, 244/6, 246/2, 246/6, 250/1, 251/4, 255/5, 265/1, 265/4, 266/6, 272/4, 276/5, 278/3, 279/1, 282/6, 283/7, 284/1, 284/4, 293/4, 296/3, 296/9, 298/1, 302/1, 302/6, 303/6, 310/1, 310/5, 312/6, 313/1, 313/6, 315/3, 315/4, 336/4, 337/2, 340/4, 341/2, 342/3, 346/4, 353/1, 360/6, 362/5, 371/4, 374/4, 374/5, 380/5, 383/4, 383/5, 383/8, 388/4, 395/6, 397/2, 401/1, 403/5, 406/3, 409/3, 413/3, 413/7, 415/7, 424/4, 425/4, 427/8, 431/5, 432/6, 440/3, 443/4, 445/4, 447/3, 449/1, 452/5, 453/3, 455/2, 456/5, 457/4, 458/1, 460/1, 460/6, 465/2, 466/5, 468/1, 469/4, 472/1, 473/1, 473/3, 477/2, 477/3, 478/7, 479/2, 480/5, 481/4, 493/7, 494/5, 495/3, 498/7, 501/5, 502/4, 502/5, 505/5, 506/2, 507/3, 510/2, 510/3, 514/4, 514/3, 517/2, 518/2, 522/4, 526/4, 535/1, 537/2, 537/6, 545/14, 546/2, 557/6, 561/9, 569/4, 570/4, 587/6, 588/3, 588/5, 589/1, 590/1, 590/2, 590/7, 591/5, 592/1, 592/4, 593/6, 595/5, 595/7, 596/2, 596/5, 597/5, 597/6, 577/1, 577/2, 577/4, 577/5, 578/2, 578/5, 579/4, 579/6, 579/7, 580/1, 580/5, 581/3, 582/2, 583/3, 584/2, 585/7, 600/3, 600/4, 600/6, 601/4, 601/5, 602/3, 602/4, 602/6, 603/4, 603/5, 604/4, 613/2, 613/4, 615/3, 615/7, 616/1, 618/5, 619/6, 631/4, 632/7, 633/4, 634/4, 634/6, 640/3, 641/4, 642/5, 642/6, 643/1, 643/6, 644/3, 646/6, 647/2, 647/5, 648/2, 649/5, 650/3.

2.2.5.Eşadlı Ve Çokanlamlı Öğelerden Yararlanma

Sözcüklerin birden çok anlamı yansıtması, çok anlamlılıktır (Aksan, 1971: 76-79, 109-113). Şiir dilinde anlamı belirlemeye yönelik anlatım biçimi olarak eşadlılık ve çokanlamlılıktan yararlanır. Söz varlığı içinde farklı anlamları değişik bağlamlarla yansıtan çokanlamlı öğeler, bağlamın işaret ettiği konuya göre anlamlardan biri ile öne çıkar. Sözcüğün/göstergenin anlamı bağlama göre çözümlenir. Çok anlamlı öğelerde, çeşitli anlamlar arasında mutlaka bir ilişki vardır.

Göndergelerin şekil, hâl ve görev bakımından karşılıklı ilişkileri, göstergelerin anlam özellikleri arasındaki yakınlığa sebep olmuştur. Bundan sonra da sözcükler çokanlamlılık kazanmıştır. Eşadlı ve çokanlamlı öğeler anlam ayırt etmede önemli iki yoldur. Ancak bu iki kavram ne kadar benzeseler de birbirinden farklıdır. Eşadlılıkta, sözcükler arasında, seççe aynı olan göstergeler arasında, anlam açısından hiçbir ilişki gözetilmezken; çokanlamlılıkta mutlaka bir ilişki vardır. Örneğin ben (kişi/ben, derideki küçük benek) sözcüğü eşadlı bir sözcüktür. Çünkü yazım benzerliği dışında anlam açısından kendi aralarında bir benzerlik yoktur. Oysa kuyruk (hayvan organı) /kuyruk (dizi, sıra) sözcüğünde benzerlik yoluyla kevrâm ilişkisinden doğan bir ilişki vardır (Aksan, 1999: 110- 112). Eşadlı kelimeler eş yazımlı niteliği taşırlar. Çokanlamlı kelimeler ise, özellikle aktarmalardan yararlanarak sözcüklerin göndergesel anlamları arasına yeni anlamlar eklerler.

Şiir dilinde bu iki öğeden de anlam aktarımı için yararlanır. Birden çok anlamı yansıtmalarıyla şiire anlam zenginliği katarlar.

Divan şiirinde tevriye, kinaye, mugalata-i maneviye, istihdam gibi söz sanatları sözcüğün çokanlamlılığından yararlanır. Şiire zenginlik katmak için şairlerin çokça yararlandığı bu söz sanatları Necatî'nin gazellerinde de oldukça fazla bir yer tutar.

Açıl- fiili hem temel anlamıyla hem de uzaklaşmak anlamında kullanılmıştır:

Açılur genc-i cemâlünden tılısımı zülfünün

Gûyiyâ efsûn okur urur sabâ pinhân ana 5/2

Açılmış gülleri bâğun senün bu hüsn ile çağun

Mey-ü-mahbûbı terk eyleyene dîvânedür dirler 61/3

Devlet kelimesi hem temel anlamıyla hem de mecazî olarak mutluluğu çağrıştıracak biçimde aşağıdaki beyitlerde kullanılmıştır:

Bir kıl ile her yana yider beni

Devletümdür ‘izz-ü-câhumdur nemed 48/6

Ayağuna yüzün sürer Necâtî

Eyü varur başında **devleti** var 86/7

Devlet-i ‘ışkunda senden artuk olur leşkerüm

Bir yana tursa za’îf olan tüvânâ bir yana 3/4

Bir dem iken **devlet-i** dünyâyı bir dem sandılar

Bu fenâ gül-zârinun ‘ayşını ‘âlem sandılar 74/1

Götürdün bezm-i kesretten ayağı

Necâtî var imiş başunda **devlet** 37/5

Her kişi bir mesned ile irişür bir **devlete**

Pâdişâhum işigün oldu Necâtî'ye sened 49/7

İşüni altun iden meydür gümüştür peymânedür

Ol hârâbat ey birâder şimdi **devlet-hânedür** 60/1

Derd-mend olanlarundur devlet-i dârüşşifâ

Kankı bî-**devletdür** ol kim derdi kor dermân alur 55/4

Geç- fili hem bir taraftan diğer tarafa ulaşmak anlamında, hem de mecazî manasında kullanılmıştır. Böylece şair, beyitteki farklı anlam katmalarını açığa çıkarmıştır:

Didüm rûz-i ezel oldum bu bezm-i hüsne pervâne

Gülüb didi ki gelmedi bu bezme kimse senden **geç** 42/6

Kelime, derd ve der olarak düşünülebilecek şekilde kullanılmıştır:

Ey harîm-i haremün dâr-ı şifâ her **derde**

Şerbet-i vasl ile iriş dil-i bîmâra meded 47/5

Vasla dermân isteyenler derde dermân itmesün

Derde dermân eylesün kim derddür dermân-ı dost 30/5

Ayak kelimesi hem bir insan organı hem de kadeh anlamında kullanılmıştır:

Ey pîr-i mey-fürûş başumda humâr var

Gel bir **ayak** sun elümi al atalığ it 31/2

Götürdün bezm-i kesretten **ayağı**

Necâtî var imiş başunda devlet 37/5

Zülf-i dilber tolamış **ayak** sana

Hay miskîn olmuş olacak sana 6/1

Elün depret yürüt sâkî **ayağı**

Ki **devrânun** begâyet sür'ati var 86/4

Devir kelimesi hem zaman anlamında hem de dönme, dönüş şeklinde kullanılmıştır:

Ey sa'âdet âfitâbı meh gulâm olsun sana
 Dil-rübâlık şûhluk **devri** temâm olsun sana 4/1
 N'idelüm **devr** sunarsa sana şerbet bana zehr
 Bu cihân böyle olur gâh bana gâh sana 2/3

Gel- fiili hem temel anlamıyla hem de bitmek, çıkmak anlamında kullanılmıştır:

Geleden hatt-ı müşgînün nigârâ
 Kim ola hâtırına konmaya gerd 46/6
 Aynı durum aşağıdaki yüz kelimesi için de geçerlidir:
 Gice gelmeyeceğin sohbeta ey dil bilürüz
 Hele var gör ki ne **yüzden** togar ol mâh sana 2/6

Hat kelimesi hem çizgi anlamında hem de yüzdeki tüyler anlamında kullanılmıştır:

Hat midur ol ki çekmeye sihr ile dâ'ire
 Ben midür ol ki fitnede bir dâne olmaya 9/5

Dad kelimesi hem tatlı hem de adil anlamlarında kullanılır. Osmanlıca yazılışında dâd şeklinde okunur ki bu şekilde Husrev kelimesiyle de ilişki içindedir.

Öte yandan adaleti padişahlar ağızlarıyla dağıtırlar:

Husrev gibi göre durur iken püserleri
 Şîrîne meyl eyleyenün bilmez **ağzı dad** 50/5

Şirin kelimesi ise hem özel isim anlamında hem de temel anlamıyla düşünülür:

Dem kelimesi birçok anlama gelmektedir. Bu anlamlardan bazıları beyitlerde zaman, nefes, kan olarak sezilmektedir. Ancak şair bunları ortaya çıkarmamış yalnızca kelimenin çok anlamlılık yapısına uygun düşecek başka kelimelerle hatırlatmıştır:

İhyâ-yi memât olduğunu bilse **demünde**
 Cân vire idi irmek için bu deme 'Îsâ 18/2
 Sürâhî kan ile toldurdu sâgarun içini
 Ki dem-be-**dem** leb-i yârı niçün öper güstâh 44/3
 Her **dem** ey kaşı kemân sînede peykânundan
 Dil-i bî-çâre neler çekdüğün Allâh bilür 64/3

Mey-ü-neyle seher **demin** hoş gör

Ki cihân bu bir iki üç demdür 66/6

İşüm Allâha kalubdur benüm ey tâze bahâr

Bu **deme** irecegüm bir dahi Allâh bilür 64/8

Yaşlu gözüm oldı rûh-i tûtiyâdan maşraba

Kim **demâdem** ayağım toprağına peyvestedür 82/6

Can ver- fiili hem ölmek anlamında hem de can bağışlamak anlamında kullanılır:

İhyâ-yi memât olduğunu bilse demünde

Cân vire idi irmek için bu deme ‘Îsâ 18/2

Bûse ile gayre dilber cân virür

Katlümi ol şûh ister **cân virür** 71/1

Gerçi virür dilbere her kişi cân

Ey Necâtî sana dilber **cân virür** 71/7

Macera kelimesi iki anlamda kullanılmıştır. Kelimenin ikinci anlamı göz yaşı kelimesiyle ilişkilidir:

Nâmeğe sığmaz Necâtî'nün oransuz kıssası

Göz yaşıyla kapuna ‘arz ola bâkî **mâcerâ** 1/5

Kanı kelimesi hani ve kanı anlamına gelebilir:

Pâre pâre eyler ise bagrumı peykân-ı dost

Dîdeden her pâresi çıkub diye kim kanı dost 30/1

Kez sözcüğü gez şeklinde de okunduğu takdirde beytin sunduğu anlamsal çerçeve daha da genişler:

Sanavber ayağün öpmeğe Tûbâ gibi baş eğmiş

Su gibi bir **kez** ey serv-i revân sahn-ı çemenden geç 42/5

Aşağıdaki beyitte ise taşlamak kelimesi iki anlamda kullanılmıştır: dışlamak ve taşlamak...

Şol yâr çünkü ‘âşıkâ bîgâne olmaya

Taşlamaludur anı ki dîvâne olmaya 9/1

Kelime hem özel isim olarak hem de gerçek anlamıyla düşünülür:

Miskîn Necâtî'yi hat-ı hôş-**bû türâb** (Bû-Türâb) ider

Ey zülfi kara irmez ise Şâhdan meded 52/7

Ayrıca miskin kelimesi iki farklı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır:

Rûzgâr kelimesi hem gerçek anlamıyla düşünülür hem de zaman, devir anlamında ele alınır:

Rûzigârâ idemezsin yârumı benden cüdâ

Fârîğ ol ey müdde'î cânı viren sultân alur 55/5

Hep Karaman bahşîşidür **rûzigârun** virdügi

Hâzır ol kim virdügin senden girü devrân alur 55/6

Devran kelimesi de hem dönüş, dönme hem de zaman anlamında ele alınmıştır. Benzer bir beyit de aşağıdadır:

Elün depret yürüt sâkî **ayağı**

Ki **devrânun** begâyet sür'ati var 86/4

Yüzden kelimesinde de iki boyutlu bir anlam vardır. Sebep ve çehre anlamı birlikte düşünülebilir:

Ol güneş yüzlü kamer haylıca şehir oğlanıdur

Her ne **yüzden** dir isen toğrı cihân fettânıdur 56/1

Desti kelimesi hem testi şeklinde hem de Farsça el kelimesi olarak düşünülmüştür:

Meclisde sâkî **desti** ile el bir eyleyüb

Şol gül gibi şarâbı **ayağa** düşürdiler 57/3

Safa kelimesi hem eğlence, mutluluk hem de temizlik anlamında kullanılmıştır:

Boğazına çıkardı kadehler sürâhiyi

Lâ'lin lebün **safâsını** başına gördiler 57/4

Mihr kelimesi Güneş anlamına geldiği gibi merhamet olarak da düşünülür:

Ey meh-i bî-**mihr** şehrün pâdişâhı yok mıdur

Zülfüne hey dimege zıll-i ilâhı yok mıdur 59/1

Kılca murâda irmedük ol zülfdan dirîğ

Bir kılca cânım ol **meh-i nâ-mihr**-bân asar 70/2

Geç- fiili hem temel anlamıyla hem de mecazî manasıyla kullanılmıştır. Öte yandan uyutmak kelimesi temel anlamıyla ele alınabileceği gibi mecazî manasıyla da ele alınabilir:

Yüzüme bak gözünü aç gurûr-ı saltânatdan **geç**

Nice begler **uyutmuşdur** cihân efsânedür dirler 61/4

Sor- fiili bir konuyu araştırmak için sorular yöneltmek anlamında kullanılırken aynı zamanda hatırlamak anlamında da düşünülür:

Öliyor haste Necâtî kerem it bir **sora** gel

Gam bucağında esîr oldı esirge hey yâr 63/7

Aşağıdaki beyitte ise şâh kelimesi hem hükümdar hem de satranç oyununda bir hamle anlamında kullanılır:

Dil-i ferzânemi hâl-i ruhunun beydakına

Ferz-bend idebilürsem yenerim **şâh** bilür 64/5

Saçı kelimesi hem insanın baş derisini kaplayan kıl anlamında kullanılırken aynı zamanda bir geleneği yansıtan saçı anlamında da ele alınmıştır. Ancak ikinci anlam çok uzak bir anlam olduğundan beytin genelinde bir çağrışım zenginliği yaratmamış ve sadece küçük bir kelime oyunu olarak kalmıştır:

Gam metâ'ın **saçı** dil boynına sarmasun inen

Sanur ol kimesne kim kalb ile bâzâr eyler 65/3

Alay kelimesi hem dalga geçmek anlamında hem de bir askerî birlik anlamıyla kullanılmıştır:

Bir **alay** oldı perî şîvelü âhu begler

Gözi âhûların **alayına** yâhû begler 67/1

Zemâne kelimesi hem zaman anlamında hem de talih, felek anlamında ele alınmıştır:

Ol şîve-ger ki fitne-i âhır zemân geçer

Ben bildüğüm **zemâne** ise bir gün uslanur 68/3

Yâra kelimesi Osmanlıca yazılışında yara şeklinde de okunabilir:

Beni cevr ile öldürse dimen ol **yâra** kanludur

Halâl olsun ana kanum yigitdür delikanludur 69/1

Uğurlamak birisini yolcu etmek anlamıyla düşünülür. Fakat kelimenin çalmak anlamına geldiği de gözden uzak tutulmaz:

Zülfi katında bûse **uğurlamağa** gönül

İtme heves ki duyduğu gibi hemân asar 70/4

Ter kelimesi temel anlamının yanında Farsça taze anlamına da gelir:

Göricek derd ile kan ağladugumı **ter** olur

Kızarur çihre i zîbâsı nitekim gül-i **ter** 72/4

Değ- fiili ulaşmak anlamında da ele alınmıştır:

Ey Necâtî güzel dime hûra

Nâ-gehân bu haber fülâna **değer** 73/6

Her ne kadar Türkçe gül- fiili ile Farsça gül kelimesi yazılış olarak aynı olmasa da Necatî kullandığı diğer kelimeler yardımıyla böyle bir ilişki düşünmüştür:

‘Ömrüm ağlamakla geçdüğün halâl itmek için

Nâz ile ey gonca-leb bir kez yüzüme **gül** yeter 76/2

Hatâ kelimesi Hitâ şeklinde de okunabilir. Bu nedenle kelime diğer kelimelerle de anlamsal açıdan uygun bir şekilde ele alınır:

Gül-zârı gonca yüzüne benzetse itme ‘ayb

Yanıлмаğ ile anca ağızdan **hatâ** çıkar 78/3

Kanda kelimesi, nerede anlamında geldiği gibi, kan kelimesiyle de ilişki içindedir. Aynı durum, beyitte geçen belâ kelimesi için de söz konusudur:

Bir yana olmadın gam-ı zülfün belürdi hat

Kanda ise bana her yanadan bir **belâ** çıkar 78/5

Bunca belâna sabr iderem bin **belâ** ile

Bir kez yüzünü görimez oldum **belâ** budur 79/6

Ucundan kelimesi uç kelimesiyle ilişkili olduğu gibi, Türkçe, yüzünden anlamına da gelmektedir:

Ey Rûma ‘akîk ilten sakın ki ziyân eyler

Kanlı yaşum **ucundan** ‘âlem Yemen olmuşdur 84/6

Hatt kelimesi hem yanaktaki tüyler anlamında hem de yazı anlamında kullanılmıştır:

Yıkmağa gönlüm evin **hattı** getürmişdür berât

Ki beyâzıdır cebîni kaşları tuğrâsıdır 85/4

El üstünde tutmak, mecazî manayla düşünülebildiği kadar, gerçek anlamıyla da ele alınır. Çünkü şarap kadehi gerçekten de el üstünde tutulur:

Lebüne benzedüğü için mey-i nâb

El üstünde tutarlar hörmeti var 86/3

Necatî, *bakabilür* ifadesinde de güzel bir kelime oyunu yapmıştır. Muktedir olma anlamını da düşündürür:

Hôrşîde nisbet eyleyen ol gül yanakları

Ey lâle-çihre yüzüne nice **baka bilür** 87/2

Hevâ, hem hava, yel anlamında hem de heves anlamında düşünülmüştür:

Zülfün **hevâsı** ile gönül düşdi gurbete

Boynı uzak yola giden işin Hudâ bilür 87/5

Beyitte, gurbet kelimesi kullanılırken il kelimesi de göz önünde tutulmuştur:

Zülfün hevâsı **ile** gönül düşdi gurbete

Boynu uzak yola giden için Hudâ bilür 87/5

Şahid kelimesi hem gören anlamında kullanılırken aynı zamanda güzel anlamında da ele alınmıştır:

Dürlü dürlü derde uğradan beni

Kalb-i mâyil çeşm-i **şâhid** bâzdur 88/2

Genc kelimesi iki anlamda da kullanılmıştır:

Bir şîve ile yıkdı harâb eyledi beni

Şol **genc**ecük güzel ki bu gün hüsn gencidür 89/2

Aşağıdaki beyitte de eşadlı kelimelerden yararlanılmış ve kelimelerin diğer anlamlarının farklı çağrışımlarına uygun düşecek şekilde kullanılmıştır:

Derd-i nigârı **el** götürüb eyledün taleb

Şâd ol gönül ki kendü özün **dest**-rencidür 89/4

Divan şiirinin duygu ve otorite değeri kadar bir de tasavvufî arka plânı vardır. Şairin meşrebi ne olursa olsun bu arka plânla zenginleşmiş dil öğelerinden ve mecazlardan yararlanır. Necatî de şiirlerinde tasavvuf kaygısı gütmese de kullandığı sembolik dille bu geleneği hatırlatan çağrışımlar dizgesini şiirine yerleştirmiştir. Örnek olarak, bir beytinde geçen *bezm-i belâ* tamlamasıyla ezel bezmini hatırlatır. Bilindiği gibi bu tamlama hem âşığın gamlı aşk hayatına hem de ezel bezmine gönderme yapmaktadır:

Bezm-i belâda bir kişi hüş-yâr kalmadı

Câm-ı mey-i mahabbete sâkî ne katdılar 90/4

Şair, *hat* kelimesini iki anlamda kullanmıştır: yazı ve sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri...

Ta'âlallâh ne hüsn olur bu kim tezyînidür **hattun**

Cemâlün âyetin ider rivâyet yedi Mushaflar 91/5

Yidi kelimesi hem -beyitteki anlamıyla- kurşun yemek hem de sayı manasında kullanılmıştır:

Necâtî âhına âheng ider Zöhre didüğü için

Kulağı çınladı şöyle tabancalar **yidi** defler 91/6

Aşağıdaki beyitte de *üstüme* kelimesi şairin bedenini ve dünyanın üzerini anlatmaktadır:

Ol hüsn âteşinün şevki ile tutuşuram

Ay-ü-güneş felekler hep **üstüme** dönerler 92/2

Nağme, hoş ses. Uzun uzadıya gürleyerek seslenmek (Devellioğlu, 1993.) anlamına gelen *zemzeme* kelimesi, beyitte, cemaat olan ikinci anlamına da uygun düşecek şekilde kullanılmıştır:

Bezme gelsen ehl-i 'ışk içinde kopar **zemzeme**

Gülsitâna vakt-i gülde nitekim gulgul düşer 93/2

Şairin kullandığı *cedvel* ve *pergâr* kelimeleri, işlevleriyle bağlantılı olarak işlenmiş; *toğrı* ve *dâr* kelimeleri de bu bağlamda önem kazanmıştır:

Cedvelden inen çıkma ki pergâra çekerler

Togrı yolına gitmeyeni **dâra** çekerler 95/1

Uc kelimesi hem gerçek hem de mecaz anlamlarında kullanılmıştır:

Âşüfteler ol gamze-i hûn-rîzün **ucından**

Hançerler ile sînelere yare çekeler 95/4

Benzer ilgiyle söylenen bir beyit de aşağıda verilmiştir:

Şimşâd **salınmakda** elüm var dimesün kim

Güzeller anı şîve-i refîâra çekerler 95/5

Çağırma kelimesi, seslenmek ve davet etmek anlamlarında kullanılmıştır:

Bülbül **çağırur** salar elin turra-i şimşâd

'Âkilleri hep cânib-i gül-zâra çekerler 95/7

Bil kelimesi de bel ve bil- anlamlarında kullanılmıştır:

İnce belüm kolunda **bil** dirsin

Dirsin ammâ yoğ ortada görünür 96/5

Şair, harflerin biçim özelliklerinden yararlanarak çokanlamlı bir söyleyiş bulmuştur:

Fâluna **lâm-ı zülfi** geldi gönül

Sana bu yolda çok belâ görünür 96/6

Aşağıdaki beyit bir lügaz örneğidir. Şair burada kelimelerin tamamının ikinci anlamlarını kullanmıştır. Örneğin, *beli* kelimesi de hem evet hem de bel anlamlarında kullanılmıştır:

Ağzı remzin **beli** sırrın şerh iderdüm mû-be-mû

Kimsene yokdur benüm râz-ı nihânumdan duyar 97/3

Reyhanî hat bir yazı çeşididir. Ayrıca tamlama sevgilinin ayva tüylerini de kasteder:

Hatt-ı reyhân ile ol zibâ 'izâr

Sanasın mushafdur âyet-ber-kenâr 99/1

Rûzigâr kelimesi zaman ve yel anlamlarında kullanılmıştır:

Bir il öndin olgör hâk-i kadem

Minnet itmedin Necâtî **rûzigâr** 99/7

Aşağıdaki beyitte de şehnaz kelimesi hem makam adı olarak hem de gerçek anlamında kullanılmıştır:

Şeh nâz ider huçeste cemâline yasdanub

Şeh-nâz iken figânüm anunçün huçest olur 100/4

Burada sözcüklerin çokanlamlılıklarını sağlayan unsurlar değerlendirilmiştir. Ancak Divan şiirinin anlamsal boyutundan bahsedilince, sadece sözcüklerin tek başlarına yetmeyeceği, çağın psikolojik ve sosyal- ahlakî değerlerinin yanında şairin ruh hâlinin de değerlendirilmesi gerektiği üzerinde de durulmalıdır. Çünkü kelimelere anlam katan kişi şairdir (Gökyay, 1982: 187).

Eşadlı ve çokanlamlı öğeler bağlamında yukarıdaki gibi değerlendirilebilecek diğer beyitlerin gazel numaraları ise şöyledir:

101/1, 101/2, 101/4, 101/7, 102/3, 102/4, 105/2, 105/4, 105/6, 106/4, 106/5, 108/8, 109/3, 109/4, 109/7, 110/5, 111/4, 112/4, 113/1, 114/5, 119/3, 120/3, 121/7, 122/3, 123/1, 124/4, 125/2, 125/5, 125/7, 126/5, 127/1, 127/2, 127/5, 128/1, 130/2, 130/4, 130/6, 130/7, 131/2, 131/3, 132/2, 132/3, 132/4, 133/1, 133/1, 134/1, 134/1, 134/2, 134/3, 135/3, 136/2, 136/5, 137/5, 138/2, 138/6, 139/1, 139/3, 139/4, 139/5, 140/1, 140/2, 140/7, 141/4, 142/4, 143/2, 143/4, 144/3, 144/7, 145/3, 145/6, 146/3, 146/4, 146/5, 147/5, 149/8, 150/4, 150/5, 151/4, 151/5, 152/3, 153/7, 153/8, 154/2, 155/3, 155/4, 156/3, 157/3, 157/3, 159/1, 159/5, 159/7, 160/5, 161/2, 162/4, 164/2, 165/2, 165/3, 165/5, 166/2, 166/3, 167/9, 167/10, 168/1, 169/1, 171/6, 172/5, 172/6, 173/1, 173/2, 173/3, 173/5, 174/3, 174/5, 175/5, 175/8, 176/1, 177/2, 178/5, 179/1, 181/7, 182/4, 184/5, 185/5, 186/2, 186/3, 187/5, 187/7, 188/2, 188/3, 188/6, 189/1, 189/4, 190/3, 191/1, 191/4, 191/5, 191/6, 192/1, 192/2, 192/6, 193/1, 193/2, 193/3, 193/4, 193/5, 193/8, 195/2, 195/4, 195/5, 196/6, 197/1, 197/5, 198/2, 199/1, 199/7, 206/2, 206/4, 206/5, 206/6, 206/8, 207/9, 207/10, 208/5, 209/3, 210/2, 210/6, 212/4, 213/4, 215/4, 217/1, 217/5, 222/1, 222/5, 223/2, 223/4, 223/5, 223/7, 223/8, 224/3, 224/5, 225/2, 225/7, 227/5, 228/1, 228/2, 229/4, 229/5, 230/1, 232/3, 234/2, 234/5, 236/1, 237/7, 238/3, 238/7, 239/3, 240/3, 240/5, 242/3, 245/7, 246/1, 247/4, 258/1, 259/4, 264/2, 271/3, 274/5, 280/5, 281/5, 288/3, 289/1, 291/3, 293/5, 294/1, 296/1, 298/4, 302/4, 316/12, 322/6, 323/3, 333/2, 335/2, 338/2, 342/3, 347/6, 353/4, 358/6, 359/5, 363/7, 367/1, 367/5, 370/3, 371/4, 373/6, 374/5, 376/4, 376/7, 381/7, 382/3,

383/2, 383/4, 387/4, 388/6, 393/2, 404/1, 414/1, 415/5, 418/4, 420/4, 424/5, 425/6, 426/5, 430/7, 431/4, 431/6, 431/7, 431/9, 431/11, 441/7, 441/8, 445/3, 449/4, 453/3, 453/5, 453/6, 454/5, 462/6, 465/6, 469/6, 470/4, 474/1, 476/2, 480/3, 480/8, 485/1, 488/2, 488/8, 489/3, 495/1, 496/2, 497/4, 503/1, 505/5, 506/4, 514/4, 514/7, 516/5, 519/3, 522/4, 522/1, 524/7, 525/1, 528/2, 528/5, 531/4, 540/7, 541/2, 543/1, 543/2, 545/8, 546/1, 547/2, 547/5, 548/4, 550/6, 552/8, 558/1, 558/5, 559/ 7, 560/6, 568/3, 568/7, 569/5, 570/1, 574/4, 587/7, 590/4, 590/6, 590/8, 591/3, 592/1, 594/3, 597/3, 597/5, 597/8, 598/1, 598/3, 598/5, 598/7, 599/2, 599/4, 599/6, 600/6, 600/6, 600/7, 601/3, 601/4, 601/5, 602/6, 603/3, 604/9, 605/5, 606/5, 607/4, 608/3, 610/8, 611/2, 613/7, 615/6, 624/5, 633/5, 635/7, 646/6.

2.2.6. Benzetmelerden Yararlanma

Benzetme, anlatıma güç kazandırmak amacıyla bazı nesnelere ve kavramlar arasında görülen benzerliği aktarırken, bunlardan birini, diğerine yaklaştırarak anlatmadır. Benzetme her dilde başvurulan bir dil olayıdır. Zamanla kalıplaşarak anlamı zenginleştiren aktarmalara dönüşür. Benzetmeler aktarmaların ilk evresi sayılır. Örneğin “melek gibi” ifadesinden sonra sadece “melek” biçiminde de ifade edilir. Böylece aktarmaya dönüşmüş olur.

Benzetme, eski belagat kitaplarında teşbih olarak ifade edilir. Şairlerin anlamı güçlendirmek ve anlatımı etkili kılmak için başvurdukları söz sanatlarının başında gelir.

Benzetmelerin amacı, söze vurgu yaparak düşünceyi somutlaştırmaktır. Böylece anlam da kuvvetlendirilmiş olur. Şiir dilinde çok genel benzetmeler kullanıldığı gibi, şaire özgü, yeni benzetmeler de kullanılır. Özellikle Divan şiirinde her şey şairin üslubuna ve söz söyleme kabiliyetine bağlı iken bu orijinal benzetmelerin yeni yeni imaj ve hayalleri çağrıştırmaları çok önemli bir durumdur. Özgün ve etkileyici benzetmeler şairin şiiri için tescil değerindedir. Divan şiirinde teşbih sanatı, zaman zaman yinelenen benzetmelerle, bazen de özgün benzetmelerle dile getirilir. Teşbih, kolay bir sanat gibi görünse de şairler ve belagatçılar bu konuya hassasiyetle yaklaşmışlar ve teşbihin farklı unsurlardan meydana geldiğini söylemişlerdir. Teşbihin unsurları şunlardır:

Benzetmeler, Aristo'nun da dediği gibi, “doğal bir yaratma dehasının işaretidir” (Aksan, 1999: 124). Benzetmeler bazen iki soyut kavram arasında bazen

iki somut kavram arasında, bazen de soyutun somuta ya da somutun soyuta benzetilmesi sırasında kullanılır.

Aşağıdaki beyitte yanak güle, yüz karanfile, zülf ise sümbüle teşbih edilmiştir:

‘**Ârız** u **ruhsâr** ü **zülfün** ey letâfet gülşeni

Biri **gül** biri **karanfül** biri **sümbüldür** bana 15/6

Kadeh, kayığa, istekler ise rüzgâra benzetilmiştir:

Âb-ı neşât ile tolanur **zevrak-ı kadeh**

Bâd-ı murâd ile yürür ey meh gemi ferah 43/6

Yüz, hazineye benzetilir:

Açılır **genc-i cemâlünden** tılsımı zülfünün

Gûyiyâ efsûn okur urur sabâ pinhân ana 5/2

Zülûf, tılsıma teşbih edilir:

Açılır genc-i cemâlünden **tılsımı zülfünün**

Gûyiyâ efsûn okur urur sabâ pinhân ana 5/2

Ağız, goncaya teşbih edilmiştir:

Ağzı gonca beli ince dil-rübâlar yok dimez

Ey Necâtî işte bak gerekse öp gerekse koç 40/6

Sevgili, önce periye, sonra meleğe benzetilmiştir:

Aldı gönlüm bir **perî**-peyker **melek-sîmâ** yigit

Kasd-i dîn itdi meded hey ol büt-i tersâ yigit 27/1

Ağız, küçüklüğü açısından zerreye, yüz ise parlaklığı açısından Güneş’e teşbih edilir:

Aldum **agzun** ölçüsini **zerre denlü** yok vefa

Pür-cefâsın hey **güneş yüzlü** habîbüm Mustafa 1/1

Ayrılık, askere, kalem, aleme, kâğıt ise bayrağa benzetilir:

Başladum **leşker-i hicrân** ile ceng eylemeğe

‘**Alemüm** elde **kalem** oldu ve **bayrak kâğıd** 45/2

Gönül, hükümdarın hüküm sürdüğü payitahta benzetilmiştir:

Başumdan eksük olmadı gavgâ-yi zülf-i dost

Sultân-ı ‘ışk idineli **gönlümi pây-ı taht** 32/2

Güneş, pazara teşbih edilmiştir:

Bâzâr-ı mihr germ iken alub Necâtî mey

Câyun kenâr-ı cüy gerek sâye-i dirah 32/5

Ah, rüzgâra, yüz, ateşe, yanak ise laleye benzetilmiştir:

Bellüdür kim **bâd-ı âhından** yanar ‘âşıklarun
Âteş-i ruhsârı her hüsn ehlinün ey **lâle-had** 49/6

Yüz, güneşe benzetilmiştir:

Benzetdilerse **çihre-i dildâra** ey **güneş**
 Şevk ile germ olub külehün âsumâna at 33/3

Güzellik, bezme, yüz, muma, Necatî ise pervaneye benzetilir:

Bezm-i hüsnünde Necâtî gibi **yüzün şem’ine**
 Bâl-ü-perler yandurur **pervâneler** gördün mi hiç 39/5

Mektup, güvercine benzetilmiştir:

Bir havâyî ak **gögercindür** uçar
Nâme dilberden yana büküb kanat 28/5

Mana, gevhere teşbih edilmiştir:

Buldı her bir şeyde zihnüm **gevher-i ma’ni-i hâs**
 Degme bir katre Necâtî bahr-i ‘ummândur bana 8/8

Ayrılık, kadehe teşbih edilir:

Câm-ı hecrün nûş ider mestâneler gördün mi hiç
 Yoluna cânlar virür merdâneler gördün mi hiç 39/1

Dudak, şaraba teşbih edilir:

Cânânenün **şarâb-ı leb-i rûh-perverin**
 Ger bizden ayru göresin ey dil harâm ola 22/3

Sevgilinin eşiği cennete teşbih edilir:

Cennet dir idüm **işigüne** korkum oldürür
 Hûrî ile aranda senün iştibâh ola 20/3

Sevgili, huriye benzetilir:

Cennet dir idüm işigüne korkum oldürür
Hûrî ile aranda **senün** iştibâh ola 20/3

Sevgilinin boyu, sidreye ve tubaya tebih edilir:

Cennet içre **Sidre-veş Tûbâ kadün**
 Başdan ayağa görünür müntehâ 13/4

Naz, şaraba benzetilir:

Çeşm-i mahmûrun **şarâb-ı nâz** içüb kanum döker
 Cenge bünyâd eylemez olmayıcak küffâr mest 29/5

Zülf, insanları asmakta kullanılan urgana, ipe benzetilir:

Çîn-i **zülfünden** çekilsün dir imişsin dostum

Hey maâzallah ne çâre uşda boğaz uşda **ip** 25/2

Benlik, şaraba, ben ise karanfile benzetilir:

Dem-be-dem **benlik şarâbı** kohusın def' itmeğe

Vasf-ı **hâlün** düşmez ağzumdan **karanfüldür** bana 15/3

Şair, kendisini bülbüle teşbih eder:

Dem-be-dem **bülbül gibi ben** zâr zâr ağlayayın

Sen ferâgat gülşeninde 'âlemi güldür bana 15/2

Kınama, oka; bedendeki yaralar ise o oklarla delik deşik olmuş kalkanlara benzetilir:

Dem-be-dem hâsidlerün **ta'nı okın** men' itmeğe

Dâğ-ı mihnet sinemün üstinde **kalkandır** bana 8/5

Baş, kâseye benzetilir:

Didi **başun kâse-i** Mecnûn gibi sınımak nice

Didüm ey 'âşıklarun dîni ve îmânı dürüst 36/5

Gamze, oka teşbih edilir:

Didi **gamzem okları** ile nicesin

Nice gelürse didüm ey bî-vefâ 19/2

Didi karşu tut dil-i bîmârını

Gamzem oklarına didüm hoş ola 19/3

Gönül, aineye benzetilir:

Dil ki 'ayn-el-yakîn **âyinedür**

Şeksüzün oldı mazhar-ı eşyâ 7/4

Dudak, şekere benzetilir:

Dil **leb-i şîrînün** anub n'ola atsa cân ana

Kim göricek kendü cânım gibi kaynar kan ana 5/1

Ağız, goncaya; dudak ise lal taşına, sonra da şaraba benzetilir:

Dilâ cân ise maksûdun var ol **gonca-dehenden** sor

Yâ hód **lâ'l-i lebi** ise murâdun **mey** diyenden geç 42/2

Göğüs, tahtaya teşbih edilir:

Dögünler kara pullar cân-ü-dil zâr

Elifler birle **sînem tahta-i** nerd 46/5

Gözyaşı gümüşe; yüz ise altına teşbih edilir:

Eşk-i sîm ü rûy-ı zerden incine sanma beni

İşk yolında begüm bunlar tecemmüldür bana 15/4

Boy, servi ağacına, kaş, râ harfine, zülf ise dâl harfine benzetilir:

Ey **boyı servüm** elif gibi yolunda dogruyam

Râ kaşunla dâl zülfün itmesünler beni red 49/3

Aşk, ateşe benzetilir:

Ey gönül '**ışk odına** yanmak sana oldu halâl

V'ey gözüm mihrinde ol mâhun harâm uyhu sana 14/5

Göz, güneşe teşbih edilir:

Ey gönül '**ışk odına** yanmak sana oldu halâl

Vey **gözüm mihrinde** ol mâhun harâm uyhu sana 14/5

Ah, şimşeğe teşbih edilir:

Ey karanu gicelerde gezdüğüm men' eyleyen

Berk-i âh-ı tâb-nâküm mâh-ı tâbândur bana 8/2

Sevgili, önce padişaha, sonra da Güneş'e benzetilmiştir. Bununla beraber, buradaki padişah gerçek anlamda padişah da olabilir:

Ey Necâtî taş iken la'l ide **hôrşîd** bigi

Bir nazar eyler ise himmet ile **Şâh** sana 2/8

Gönül, kadehin dibindeki tortuya teşbih edilmiştir:

Gamdan halâs ister isen gel Necatî'yâ

Dil cür'asını câm-ı mey-i ergavâna at 33/7

Gamze, oka; kaşlar ise kemana benzetilmiştir:

Gamzen okını gâh dile gâh câna at

Ey **kaşları kemân** iki başdan nişâna at 33/1

Mihnet, denize; gönül ise kayığa teşbih edilmiştir:

Gark oldı **bahr-ı mihnete dil zevrakı** meded

Ey Hızr-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlıg it 31/6

Gönül, taşa benzetilmiştir:

Gide mi ey **seng-dil** zülfün hayâli sînedin

Çün bilürsin muhkem olur kâfir itdügi binâ ¼

Gonca, kadehe benzetilmiştir:

Gonca câmindan olubdur 'andelîb-i zâr mest

Bilmeyen şöyle sanur kim yok yere ağlar mest 34/1

Gözler, denize teşbih edilmiştir:

Gönlüm harâretinde uşan ey dür-i yetîm

Bu **gözlerüm denizine** gel âşinâlığ it 31/5

Gönül, gemiye; güzellik ise o geminin sefer yaptığı denize teşbih edilmiştir:

Gönlüm sefine katı **denizdür cemâl** ana

Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ana 11/1

Zülûf, tuzağa benzetilmiştir:

Gönlüme **zülfündürür dâm-ı** belâ

Cânuma çeşmündürür ‘ayn-ı ‘anâ 13/1

Dünya, bezme benzetilmiştir:

Götürdün **bezm-i kesretten** ayağı

Necâtî var imiş başunda devlet 37/5

Göz yaşları yıldızlara benzetilmiştir:

Göz yaşı encümini reh-ber idinmezse eger

Şeb-i gamda iremez ‘âşık-ı güm-râh sana 2/5

Gözler, pınara; kirpikler ise oka benzetilmiştir:

Gözlerün ‘ayn-ı ‘inâyetdür kime ide nazar

Kirpüğün sehm-i sa’âdetdür kime ola nasîb 23/2

Yüz, güle teşbih edilmiştir:

Gül yüzünde zülfün örter hatt-ı reyhânı dürüst

Kim görübdür kâfiri hıfz ide Kur’ânı dürüst 36/1

Aşk, gül bahçesine; yaralar ise güle teşbih edilmiştir:

Gülşen-i ‘ışkunda âh ü nâle bülbüldür bana

Sînem üzre **zahm-ı** peykânun kızıl **güldür** bana 15/1

Sevgilinin bulunduğu yer, cennete teşbih edilmiştir:

Halk-ı ‘âlem bir yana oldu bu şeydâ bir yana

Cennet-i kûyun komazam olsa dünyâ bir yana 3/1

Dudak, şaraba benzetilmiştir:

Her kangı bezmde ki **leb-i lâ’lün** anıla

Câm-ı **şarâbı** ağıza almak günâh ola 20/2

Dudak, kadehe benzetilmiştir:

Her kişi bezm-i ezel mestidürür ammâ ki ben

Cür’a-i **câm-ı lebünle** olmuşam tekrâr mest 34/2

Rakip, köpeğe benzetilir:

Hîç bir kimse dimez kim **it** midür âdem midür

Bezm-i ‘uşşâka ne yüz ile gelür bilsem **rakîb** 23/7

Zülf, topa teşbih edilmiştir:

Hüsni meydânında **top** olalı **zülf**-i müşg-bâr

Kalmadı bir şehriyârün elde çevgânı dürüst 36/3

Sevgilinin güzelliği, eyvana benzetilmiştir:

Hüsni eyvânın güneyden yuca yapmışdur o mâh

Âh kim irmez kemend-i nâle-vü-efgân ana 5/4

Hüsni eyvânın güneyden yuca yapmışdur o **mâh**

Âh kim irmez kemend-i nâle-vü-efgân ana 5/4

İnlemeler ve figanlar, kemende teşbih edilmiştir:

Hüsni eyvânın güneyden yuca yapmışdur o mâh

Âh kim irmez **kemend-i nâle-vü-efgân** ana 5/4

Sevgilinin boyu, serviye benzetilmiştir:

Irmak itme **serv-i kaddün** dostum

Kanlu yaşum ideyim ırmak sana 6/6

Boy, ırmağa da teşbih edilmiştir:

Irmak itme **serv-i kaddün** dostum

Kanlu yaşum ideyim ırmak sana 6/6

Aşk, hazineye; gönül o hazinenin bulunduğu viraneye benzetilmiştir:

İtmeğe ağyârdan pinhân bu '**ışkun gencini**

Bu yıkık **gönlüm** gibi **vîrâneler** gördün mi hiç 39/3

Zülûf, kargaya teşbih edilmiştir:

İtmeğe **zâg-ı zülfünü** dil tıflı âşinâ

Bagrumı itdi tu'me için ana lâht lâht 32/4

Boy, çenge; sine ise defe teşbih edilmiştir:

Kaddüm bükülüb **çenge** döner **sînem** olur **def**

Ağyâr ile ol yâr kaçan kim ide sohbet 35/6

Boy, elif harfine; zülûf ise dâl harfine teşbih edilmiştir:

Kaddün elifdürür iki yanında **dâl-ı zülf**

Lâyık budur ki 'âşika senden irişe dâd 50/4

Kaşlar, hilâle teşbih edilmiştir:

Kaşların fikri ile döndi **hilâle** kâmetüm

Gerçi cânım kılca gelmez ey hilâl-ebrû sana 10/4

Kaşlar, yaya; kirpikler ise oklara teşbih edilmiştir:

Kemân ebrûlarına incinüb peykânuna geçdüm

Gel ey **tîr-i müje** billâhi lûtf eyle geçenden geç 42/3

Kible hakkı toğruyam yolunda ben lîkin rakîb

Eğri sözler söylemişdür ey **hilâl-ebîrû** sana 14/2

Gönül aynaya, gam ise o aynanın üzerinde oluşan paslara teşbih edilmiştir:

Killetümden anlaman peşmîne-pûş olduğumu

Zeng-i gamdan gönlümün âyînesin saklar nemed 49/4

Göz ve kaş kılıç ve yaya benzetilmiştir:

Çeşm-ü-**ebîrûsı** hayâli fâş ider sırrum cihân

Beg kulu olduğunu tîr-ü-**kemânımdan** duyar 97/4

Gönül ile mülk arasında benzerlik kurulmuştur:

Gör ne zâlimdürür ki ucdan uca

Bu **gönül mülkini** harâb özler 98/2

Gönül hasta bir insana, dudak da doktora benzetilmiştir:

Hasta gönlüm lebün tabîbinden

Dil-ü-cân derdine cevâb özler 98/6

Yüz ile Mushaf arasında da bir benzerlik ilişkisi vardır:

Hatt-ı reyhân ile ol zibâ '**izâr**

Sanasın **mushafdur** âyet-ber-kenâr 99/1

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin ağzı *yok* kelimesi ile tabir edilmiştir:

Hoş yaratmışdur dehânunda **lebün**

Câmı **yokdan** var iden Perverdigâr 99/2

Âşığın gönlü yanan bir muma benzetilmiştir:

Şevk-i bezmünle nice âh itmeyem

Şem'-i dil-sûzem başumda od yanar 99/3

Gazellerde benzetme sanatının kullanıldığı diğer beyitlerin numaraları ise aşağıdadır:

25/5, 9/2, 6/7, 20/1, 2/4, 1/3, 11/3, 25/6, 33/4, 49/2, 43/3, 5/5, 20/7, 17/6, 30/2, 16/4, 14/4, 36/6, 18/4, 25/3, 25/3, 4/5, 4/5, 41/1, 30/4, 32/3, 22/1, 48/4, 43/5, 33/2, 45/7, 10/2, 8/1, 3/7, 11/5, 49/1, 36/2, 47/6, 5/3, ½, 40/2, 33/5, 45/6, 22/5, 8/7, 18/1, 5/6, 22/2, 18/3, 39/2, 51/2, 51/5, 51/6, 52/4, 52/6, 53/1, 53/2, 53/4, 54/2, 54/5, 55/1, 56/5, 57/1, 57/3, 57/5, 58/1, 58/5, 59/1, 59/3, 59/4, 59/5, 59/6, 59/7, 60/1, 60/4, 62/1, 62/2, 62/3, 62/5, 62/6, 63/1, 63/3, 63/4, 63/7, 64/1, 64/2, 64/3, 64/5, 64/7, 65/3, 65/4, 65/6, 66/1, 66/2, 66/3, 66/5, 68/6, 69/2, 70/1, 70/3, 70/5, 70/6, 70/8, 70/9, 71/2, 71/4, 71/6, 72/1, 72/2, 72/5, 72/6, 74/4, 74/5, 75/1, 75/3, 75/6, 76/1, 76/2, 76/3, 77/1,

77/3, 77/4, 78/2, 78/3, 78/5, 78/6, 79/4, 79/7, 80/3, 81/2, 81/3, 81/4, 82/1, 82/2, 82/5, 82/6, 83/2, 83/3, 83/5, 84/2, 84/3, 84/4, 85/1, 85/2, 85/4, 85/5, 86/1, 86/2, 86/3, 87/2, 87/6, 87/7, 88/3, 88/4, 89/1, 89/3, 89/7, 90/1, 90/2, 90/3, 90/5, 90/6, 91/4, 91/5, 92/1, 92/4, 92/5, 92/5, 93/1, 93/3, 93/4, 93/5, 94/2, 94/3, 94/4, 94/5, 95/3, 95/4, 95/6, 96/2, 96/3, 96/8, 97/2, 97/3, 97/4, 98/2, 98/3, 98/6, 99/1, 99/2, 99/3, 99/4, 101/1, 101/7, 102/2, 102/3, 102/6, 103/1, 103/2, 103/4, 103/6, 105/3, 105/5, 105/7, 106/1, 106/3, 107/1, 107/4, 107/6, 108/1, 108/3, 108/7, 109/2, 109/3, 109/5, 110/1, 111/1, 111/2, 111/4, 111/5, 111/6, 111/9, 111/10, 112/2, 112/3, 112/4, 113/1, 113/3, 113/5, 114/2, 114/4, 116/3, 117/1, 118/1, 118/2, 118/3, 118/4, 119/1, 119/5, 119/7, 120/5, 121/1, 121/2, 121/3, 121/4, 121/7, 122/1, 122/2, 122/3, 122/5, 123/6, 124/1, 124/3, 124/5, 125/2, 125/4, 125/5, 125/7, 126/1, 126/2, 126/3, 126/4, 126/5, 127/1, 127/3, 127/4, 127/5, 128/1, 128/2, 128/3, 128/4, 128/5, 128/6, 128/7, 129/1, 129/5, 129/6, 130/2, 130/3, 130/4, 130/6, 131/4, 131/6, 132/2, 132/4, 132/5, 132/7, 133/2, 133/3, 133/4, 133/6, 133/7, 134/1, 134/3, 134/5, 134/6, 135/3, 135/5, 135/6, 136/1, 136/4, 137/1, 137/2, 137/4, 137/6, 138/6, 139/3, 139/4, 139/5, 140/1, 140/2, 141/4, 142/1, 142/5, 143/1, 143/5, 143/6, 144/5, 144/7, 145/1, 145/2, 145/4, 145/5, 145/8, 146/1, 146/2, 146/4, 146/5, 146/6, 147/1, 147/3, 147/4, 147/5, 147/6, 148/5, 149/1, 149/2, 149/3, 149/4, 149/5, 149/6, 149/7, 149/8, 150/1, 150/2, 150/3, 150/4, 150/7, 150/8, 151/2, 151/3, 151/5, 151/6, 153/1, 153/2, 153/7, 154/3, 154/6, 154/7, 154/8, 154/9, 154/10, 155/7, 156/1, 156/2, 156/4, 157/1, 158/4, 159/1, 159/4, 159/6, 159/7, 160/2, 160/3, 160/5, 161/3, 161/5, 161/6, 162/1, 162/2, 162/3, 162/4, 162/6, 163/1, 163/2, 163/3, 163/5, 163/6, 163/7, 164/4, 164/5, 164/6, 164/7, 165/2, 165/4, 165/6, 165/7, 166/3, 167/2, 167/3, 167/4, 167/5, 167/7, 167/8, 167/10, 168/3, 169/2, 169/4, 170/1, 170/2, 170/3, 170/4, 170/5, 172/1, 172/2, 172/4, 172/5, 173/1, 173/2, 173/3, 173/4, 173/5, 174/5, 175/5, 176/2, 176/3, 176/4, 177/1, 177/2, 177/3, 177/5, 177/6, 178/3, 178/5, 179/1, 179/3, 179/5, 179/6, 180/5, 180/6, 180/7, 181/1, 181/2, 181/4, 181/6, 181/7, 182/1, 182/2, 182/3, 182/4, 182/5, 183/1, 183/3, 183/4, 184/2, 184/3, 184/4, 184/5, 184/7, 184/8, 185/5, 186/2, 186/6, 186/7, 187/1, 187/2, 187/3, 187/4, 187/5, 187/6, 188/1, 188/4, 188/5, 189/1, 189/2, 189/4, 189/5, 190/1, 190/2, 190/4, 191/1, 191/2, 191/7, 193/2, 193/7, 194/2, 194/3, 194/6, 195/1, 195/2, 195/3, 195/4, 196/4, 196/5, 196/6, 196/7, 196/9, 197/1, 197/3, 197/6, 198/1, 198/2, 198/5, 199/1, 199/2, 199/4, 199/5, 199/6, 200/1, 200/3, 200/5, 200/8, 196/3, 202/1, 202/3, 202/4, 202/5, 203/3, 203/4, 203/5, 203/6, 203/7, 204/1, 204/4, 204/5, 205/1, 205/2, 205/5, 206/1, 206/5, 207/5, 207/6, 207/8, 208/1, 209/1, 209/2, 209/4, 210/1, 210/3, 210/6, 210/7,

211/1, 211/3, 211/4, 211/6, 212/1, 212/3, 212/4, 212/5, 213/2, 213/4, 214/2, 214/4, 215/2, 215/5, 215/6, 215/7, 216/3, 216/4, 216/5, 216/6, 217/2, 217/3, 217/5, 218/1, 218/2, 218/4, 219/3, 219/4, 219/6, 220/1, 220/2, 220/3, 221/2, 221/3, 221/4, 222/2, 222/4, 223/1, 223/3, 223/4, 224/3, 224/4, 224/5, 224/6, 224/7, 225/1, 225/3, 225/5, 225/6, 225/8, 226/1, 227/1, 228/1, 228/5, 229/1, 229/2, 229/3, 229/4, 229/5, 230/2, 230/4, 230/7, 231/2, 231/4, 231/5, 232/1, 232/4, 233/1, 233/3, 233/4, 233/7, 233/8, 234/1, 234/2, 234/4, 235/1, 235/3, 235/7, 235/8, 236/3, 237/1, 237/2, 237/5, 239/1, 239/3, 240/3, 240/4, 240/5, 240/6, 241/6, 241/7, 243/1, 243/2, 244/1, 245/6, 246/1, 246/4, 246/5, 247/1, 247/2, 247/3, 247/4, 248/1, 248/5, 249/2, 249/4, 249/5, 250/3, 251/1, 251/4, 252/3, 252/4, 252/5, 256/2, 256/4, 256/7, 257/3, 258/4, 258/6, 259/2, 260/1, 260/2, 260/6, 262/1, 262/3, 263/8, 264/1, 264/2, 265/4, 265/5, 265/6, 265/7, 266/6, 266/5, 267/1, 267/6, 268/5, 270/2, 271/3, 272/1, 272/2, 272/4, 273/5, 274/2, 275/1, 276/4, 278/1, 278/2, 278/3, 279/1, 280/2, 280/3, 280/4, 280/6, 280/7, 281/1, 281/3, 281/4, 281/6, 282/2, 282/4, 282/5, 283/2, 284/4, 284/7, 285/4, 285/6, 286/1, 286/2, 286/5, 287/1, 287/4, 288/1, 290/4, 291/2, 293/3, 293/5, 293/6, 294/2, 294/3, 294/6, 295/1, 296/2, 296/4, 297/1, 297/2, 297/3, 297/4, 297/7, 298/2, 299/1, 299/3, 299/5, 301/5, 301/7, 301/8, 301/9, 302/1, 302/5, 302/6, 303/2, 303/3, 303/5, 304/4, 305/3, 305/4, 308/1, 308/4, 308/5, 308/6, 309/2, 309/4, 309/5, 310/1, 310/2, 310/3, 310/6, 311/1, 311/3, 311/4, 311/5, 312/1, 312/3, 314/1, 314/4, 315/2, 316/1, 316/4, 316/7, 316/8, 316/11, 318/1, 319/3, 319/7, 320/1, 320/7, 321/1, 321/4, 322/2, 323/2, 323/3, 323/5, 324/3, 325/2, 325/6, 326/4, 327/1, 327/2, 327/3, 327/4, 327/5, 328/1, 329/1, 329/4, 330/1, 330/2, 330/5, 331/2, 331/6, 332/3, 333/3, 334/2, 334/5, 335/8, 335/9, 336/2, 338/1, 338/2, 338/3, 339/1, 340/1, 340/3, 340/4, 340/5, 342/1, 343/3, 345/1, 345/3, 346/5, 347/1, 348/5, 353/1, 356/1, 356/2, 356/3, 356/4, 358/3, 358/6, 361/4, 362/4, 363/1, 363/4, 364/5, 366/6, 368/2, 369/1, 369/2, 369/4, 370/2, 370/3, 370/4, 372/7, 373/1, 374/1, 374/4, 375/1, 375/4, 375/7, 377/3, 378/4, 380/1, 380/6, 381/1, 381/4, 381/7, 388/3, 388/7, 390/5, 391/3, 392/1, 392/3, 393/2, 395/5, 396/1, 397/3, 398/1, 401/1, 401/2, 401/7, 403/4, 404/5, 405/3, 406/1, 407/2, 407/4, 407/5, 408/3, 409/1, 411/1, 411/3, 411/4, 412/3, 412/5, 413/1, 413/3, 414/1, 415/1, 416/1, 416/4, 416/5, 417/7, 418/1, 418/4, 418/5, 418/6, 420/5, 424/7, 425/3, 425/4, 426/2, 426/4, 427/5, 427/6, 429/4, 429/5, 429/6, 430/2, 430/3, 430/5, 430/6, 430/8, 431/1, 431/2, 431/9, 431/10, 433/1, 433/2, 433/4, 433/5, 434/1, 434/2, 434/3, 435/1, 435/3, 437/1, 437/2, 439/4, 439/5, 439/6, 440/1, 440/3, 440/4, 440/5, 441/1, 441/4, 441/5, 441/6, 443/1, 444/4, 449/3, 450/5, 451/3, 452/4, 453/1, 453/6, 454/2, 454/5, 455/5,

456, 459/1, 460/2, 460/3, 461/3, 461/4, 462/3, 462/6, 463/3, 464/9, 465, 466/1, 487/1, 488/4, 488/6, 489/4, 490/1, 490/5, 492/6, 493/4, 493/5, 493/6, 493/7, 495/5, 496/1, 496/2, 496/3, 496/4, 498/8, 499/1, 499/5, 500/2, 500/3, 501/3, 510/3, 516/2, 518/1, 518/3, 518/5, 523/1, 524/8, 529/4, 531/4, 535/5, 536/7, 537/1, 538/3, 538/4, 539/1, 539/2, 540/2, 540/3, 541/1, 542/1, 543/4, 545/5, 545/7, 545/9, 545/10, 545/11, 545/13, 550/3, 550/4, 551/2, 551/5, 552/5, 553/3, 553/5, 560/2, 560/7, 561/2, 561/3, 561/4, 561/6, 561/7, 566/6, 567/4, 568/3, 569/1, 569/2, 569/3, 569/4, 570/1, 572/4, 573/5, 574/2, 576/4, 576/6, 576/8, 587/3, 587/5, 588/5, 589/1, 589/3, 589/4, 590/3, 590/5, 590/7, 591/2, 591/5, 592/3, 592/4, 592/5, 593/1, 593/2, 593/3, 593/5, 594/3, 594/4, 595/7, 596/3, 596/6, 597/1, 597/2, 597/3, 597/4, 597/5, 597/6, 597/7, 597/8, 598/3, 598/5, 599/3, 599/4, 599/6, 600/1, 600/4, 600/5, 600/7, 601/2, 601/3, 602/4, 602/5, 622/1, 628, 629/2, 631/4, 633/4, 635/2, 635/4, 635/4, 638/5, 640/2, 640/3, 640/4, 641/2, 641/5, 642/2, 642/4, 642/5, 643/1, 643/4, 644/2, 645, 646/2, 646/6, 646/7, 647/3, 647/4, 648/1, 648/3, 648/6, 649/1, 649/5, 650/3.

2.2.7. Anlambilimsel Sapmalardan Yararlanma

Şairler sözcüklerin bağdaştırma yönüyle oynayarak farklı anlatım yolu denerler. Daha önceden kullanılmamış ya da denenmemiş birleştirme, bağdaştırma ve türetme yollarını denerler. Böylece anlam bakımından bambaşka tasarımlar ve duygular ortaya çıkar. Ayrıca şaire özgü bir dil ve anlatım oluşur. Özellikle göstergelerin bağdaştırılmasında, terkip oluşturulmasında olağan dışı kullanımlar ortaya çıkar.

Göstergelerin doğrudan doğruya anlam yönünü ilgilendiren sapmalar, duygu değeri bakımından ilgi çekicidir. Göstergenin duygu-tasarım-düşünce yönünün ne ölçüde geniş olduğunu sapmalar bildirir. Etkileme gücünün ve özgün söyleyişlerin ortaya çıkmasını sapmalar sağlar. Sapmalar, öğelerin ilk tasarımlarının dışında, özellikle duygusal öğelerin aktarılmasında kullanılır. Yalnızca şiir dilinde kullanılmayan sapmalar günlük dilde de anlatımı etkili kılmak ve anlamı zenginleştirerek vermede kullanılır. Örneğin “insan sarrafı” deyimini alışılmamış bir bağdaştırmadır ve anlambilimsel sapmaya örneklik teşkil eder. Burada göstergenin göndergesel anlamından değil; çeşitli anlam özelliklerinden yararlanılarak farklı bir terkip oluşturulmuştur.

“...Şiirde göstergelerin dinleyiciye, okuyucuya yansıttıkları tasarımların imgelerin dışında onların yanı sıra birçok tasarımların daha aktarılmasını, deyim yerindeyse dinleyici/okuyucunun zihnine birçok yeni tasarımın üşüşmesini sağlayan dil olayı, alışılmamış

bağdaştırmalara başvurulmasıdır. Diyebiliriz ki, bu anlatım yolu, bu sanat, şiir dilinin en önde gelen özelliklerinden biridir...” (Aksan, 1999: 151)

Özellikle Divan şiirinde üslup ve özgün tarz kaygısı çeken şairler, bu tür sapmalardan oldukça fazla yararlanmışlardır. Necatî'nin şu beyitlerinde de bu tür sapmalar vardır:

Düşdi bu Necâtî yine zülfün hevesine
 Ne kara yazı imiş başına bu **kuru sevdâ** 18/5
Yimeyince gamunı göz yaşı bozar tenümi
 Su mizâcına ziyân ider anun kim ola ac 41/2
Yüzini görmeğe cân vir Necâtî
 Açar cennet kapusın çünkü cömerd 46/7
 Ol **güneş yüzlü kamer** haylıca şehri oğlanıdır
 Her ne yüzden dir isen toğrı cihân fettânıdır 56/1
 Bülbülün **âhından almaz** ol gül-i ra'nâ dirîğ
 Hüsnine mağrûr olub çok nâle vü-efgân **alur** 55/3

Yukarıdaki örneklerde koyu renkle işaret edilen kelimeler, anlamsal açıdan alışılmamış bir biçimde bağdaştırılmıştır. Birbirine zıt olan duygu ve nesnelere terkipten oluşmuştur.

2.2.8. Aktarmalardan Yararlanma

Anlamı kuvvetlendirmek ve etkili kılmak için başvuru dil olaylarından biri de aktarmalardır. Aktarmalar günlük dilde, sözlü ve yazılı dilde, şiir dilinde kullanılan etkili söz söyleme sanatıdır. Aktarmalar, ad ve deyim aktarmaları olarak iki grupta incelenir.

2.2.8.1. Deyim aktarmaları

Dünya dillerinde en yaygın aktarmalar, deyim aktarmalarıdır. Eski dilde, istiare olarak adlandırılan deyim aktarmaları, sözcüğün dile getirdiği anlamla, onun gösterileniyle başka kavramlar arasında benzetme yoluyla kurulan ilişkiden doğar. Deyim aktarmalarının kaynağı, ilk olarak benzetmelerdir. Bu aktarma çeşidi, anlamın çokanlamlılık kazanmasına yardımcı olur.

Deyim aktarmaları (istiare, metafor, eğretileme) kapalı istiare ve açık istiare olmak üzere iki kolda incelenir.

Deyim aktarmaları, düşünceyi etkili bir yolla sunma sanatıdır. Aksan'a göre deyim aktarmaları göndergelerdeki bazı anlam özelliklerinin varlığını ortaya koyan tanıklardır. Bir sözcüğün temel anlam ögesi değil; onun herkesçe kavranabilecek bir özelliği vurgulanır.

Deyim aktarmalarının oluşumunda benzetmeler temel olur. Teşbihin dört unsuru olan, benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatından ilk olarak benzetme edatı veya benzetme yönünün söylemden kalkmasıyla, ardından da sadece benzeyenin ya da kendisine benzetilenin söylenmesiyle deyim aktarmaları oluşur. Deyim aktarmaları, şiir dilinde zamanla farklı bağdaştırmalara da sebep olur ve anlamın çeşitlilik kazanmasını sağlar.

Necatî'nin gazellerinde genel olarak sevgiliye dair benzetme unsurları kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde sevgili çerçevesinde yapılan deyim aktarmaları yer almaktadır. Sevgili yerine *sanem* kelimesi kullanılmıştır:

‘Âkıbet cevır ile cân almak çün oldı hû sana

Ben de geçdüm cân u dilden ey **sanem** yâhû sana 10/1

Sevgilinin dudağı yerine *yok* ve *zerre* kelimeleri kullanılarak sevgilinin âşıkla konuşmamasına gönderme yapılır:

Aldum agzun ölçüsini **zerre** denlü **yok** vefa

Pür-cefâsın hey güneş yüzlü habîbüm Mustafa 1/1

Sevgili aşk ikliminin sultanıdır. Âşık da onun kölesi... Aşağıdaki beyitte sevgili yerine “aşk sultanı” ifadesi kullanılmıştır:

Başumdan eksük olmadı gavgâ-yi zülf-i dost

Sultân-ı ‘ışk idineli gönlümü pây-ı taht 32/2

Âşıklar çoğu zaman sevgili için “gönül alan, gönül götüren, gönül asan” gibi benzetmelerde bulunurlar. Benzer durumlar aşağıdaki beyitlerde de vardır:

Bir bûsesine cân virüb almak olur velî

Ol **dil-rübâya** istemezüz kim ziyân ola 21/3

Bilmezlik ile uğramışın dil belâsına

Yâ Rabbi bana bir **dil-i âgâhdan** meded 52/2

Sînemden aldı cânı eli ile komış gibi

Gam-hânemi bucak bucak ol **dil-rübâ** bilür 87/3

Bûse ile gayre **dilber** cân virür

Katlümi ol **şûh** ister cân virür 71/1

Ben nice cân virmeyem şol **dilbere**

Kim Hudâ-yı bende-perver cân virür 71/5

Şairler çoğu zaman kalıplaşmış birtakım istiarelerle sevgiliye gönderme yaparlar:

Cânâ Necâtî çok seni dünyâ kadar sever

Dünyâ gibi gel imdi yeter bî-vefâlig it 31/7

Necatî Beğ, bazı beyitlerinde sevgiliye *dostum* diye hitap eder ve sevgili ile dostluk bağlamında bir yakınlık kurma arzusu duyar. Divan şiiri geleneğinde âşık ile sevgilinin karşılıklı dost olmaları pek mümkün değildir. Ancak şair arzu ettiği bu durumu “dost” diyerek sağlamaya çalışır:

Eser itmez n’idelüm âh-ı seher-gâh sana

Meğer insâf vire **dostum** Allâh sana 2/1

Sevgili için en çok kullanılan deyim aktarmalarından biri de *peri* sözcüğüdür. Şair hem güzellik kavramı olarak hem de sevginin âşığa görünmeyişini temel alarak bu aktarma sözcüğünden yararlanır:

Gördi sâkîlik idersin meclis içre ey **perî**

Ağzın açdı kaldı hayrân sâgar-ı sahbâ sana 12/2

Divan şiirinde en çok kullanılan deyim aktarmalarından biri de sevgili ile gül yakınlığından doğan “gül” sözcüğüdür. Sevgili ya genel olarak güle benzetilir ya da yanağı, dudağı kastedilir. Aşağıdaki beyitte sevgili yerine *gül-i ranâ* sözcüğü ile bir istiare yapılmıştır:

Bülbülün âhından almaz ol **gül-i ra’nâ** dirîğ

Hüsine mağrûr olub çok nâle vü-efgân alur 55/3

Sevgilinin gençliği, güzelliği bir mevsime, bahara, benzetilir:

İşüm Allâha kalubdur benüm ey **tâze bahâr**

Bu deme irecegüm bir dahi Allâh bilür 64/8

La’l taşı ile dudak arasında renk bağlamında benzerlik kurulur:

Öyküdi çünkü **lâ'lüne** kalsun ayakda mey

El üzre tutma yirini bilmez başa çıkar 78/4

Şairler bazen de kendileri ile ilgili aktarmalar kullanırlar:

Zülf-i dilber tolamış ayak sana

Hay **miskîn** olmuş olacak sana 6/1

Kavl-ü-ikrarına turmaz ‘ahd-ü-peymânı yalan

Bî-vefâlar çokdürür illâ selâm olsun sana 4/4

‘Aceb degül **sanemâ** Türk içinde kopmuşdur

Hatuna benzemede olsa müşg-i ter güstâh 44/5
 Sevgili ile ilgili deyim aktarmalarından bazıları şunlardır:
 ‘Ârız u ruhsâr ü zülfün ey **letâfet gülşeni**
 Biri gül biri karanfül biri sümbüldür bana 15/6
 ‘Âşık olmuşdur **güneş** ey dilber-i ra'nâ sana
 Tolanur dünyâyı hergiz bulmaz hem-tâ sana 12/1
 Âb-ı neşât ile tolanur zevrak-ı kadeh
 Bâd-ı murâd ile yürür ey **meh** gemi ferah 43/6
 Bakmadı benden yana sen **mâha** uyaldan gönül
 İki gün bir kimseye dîvâne olmaz âşinâ 17/5
 Bakmadılar arayub şîve-i refâtârını
 Gitdi Tûbâ bir yana **serv-i dil-ârâ** bir yana 3/3
 Ben gedâyem **pâdişâhumdur** nemed
 ‘Ar zahmından penâhumdur nemed 48/1
 Bezm-i gamda ‘akl-ü-cânı itdi **lâ’l**-i yâr mest
 Câm iki oldu ne var olsa kamu hûş-yâr mest 29/1
 Çün **serv** dost nâz ile gülşende salına
 Ey bâğ-bân çınârın elin al yabana at 33/6
 Çünkü aldun bû-yi **zülfün** tutma vaslından ümîd
 Yürü ey bâd-ı sabâ ölince yeter bu sana 10/3
 Ey gönül ‘ışk odına yanmak sana oldu halâl
 Vey gözüm mihrinde ol **mâhun** harâm uyhu sana 14/5
 Ey **pâdişâh**-ı mülk-i melâhat güzelligün
 Bünyâdı bir kıl üstinedür kılma i’timâd 50/2
 Ey sa’âdet **âfitâbı** meh gulâm olsun sana
 Dil-rübâlık şûhluk devri temâm olsun sana 4/1
 Geh cefâ geh cevr geh nâz oldu çün kim hû sana
 Bî-vefâ dil-dâr imişsin ey **sanem** yâ hû sana 14/1
 Gelelden hatt-ı müşgînün **nigârâ**
 Kim ola hâtırına konmaya gerd 46/6
 Gice gelmeyeceğin sohbeta ey dil bilürüz
 Hele var gör ki ne yüzden togar ol **mâh** sana 2/6
 Gördi sâkîlik idersin meclis içre ey **perî**
 Ağzın açdı kaldı hayrân sağar-ı sahbâ sana 12/2

Gülmek sana yaraşur eyâ hûr-i **meh-nijâd**
 Kim güldügünce gül gibi hüsnün olur ziyâd 50/1
 Her kişi bir mesned ile irişür bir devlete
Pâdişâhum işigün oldı Necâtî'ye sened 49/7
 Her kişinün zulmine sultân olanlar dâd ider
 Bana kim dâd ide ki iden zulmi **sultândur** bana 8/3
 Hoş olur sohbet-i mey gicede meh-tâb olıcak
 Nûr saç meclise gel kim dimişüz **mâh** sana 2/2
 Hüsnü eyvânın güneyden yuca yapmışdur o **mâh**
 Âh kim irmez kemend-i nâle-vü-efgân ana 5/4
 Meyl it gözüm yaşına eyâ **serv-i** hûş-hırâm
 Dirler ki eyle iylügi âb-ı revâna at 33/4
 N'ola hüsnünden Necâtî olsa bî-hûş ey **sanem**
 Bûy-ı güldendür demâdem bülbül-i gül-zâr mest 29/6
 Niçün ahşamlarsın ağyâr ile ey **bedr-i temâm**
 Seg bilürsin kim **meh-i tâbâna** olmaz âşinâ 17/6
 Ola cismümde benüm her üstühânım **mâh-ı nev**
 Ger olam ey **mâh-rû** bir gice hem-pehlû sana 14/4
Pâdişâhum boynı bağılu kulunam
 Dile öldür dile sakla dile sat 28/2
Pâdişâhum kılıcunla açılır iklîm-i hüsn
 Gamzenün şânında münzel âyet-i fethan karîb 25/3
Pâdişâhum kulunam demek düşer mi bana hîç
 Ben kimem yüzbin benüm gibi gulâm olsun sana 4/2
 Rahm eyleyüben dâr-ı şifâsında **tabîbüm**
 Nâfi' diyü içürdi bu **dîvâne**ye şerbet 35/2
 Sanavber ayağün öpmeğe Tûbâ gibi baş eğmiş
 Su gibi bir kez ey **serv-i revân** sahn-ı çemenden geç 42/5
Şehleri mât itmek için **zülf-i** dost
 Ruhların açmaza kodı iki kat 28/6
 Yıllarla yeldüm irmedi sen **mâhdan** meded
 Gören didi ki hey yazuğ Allâhdan meded 52/1
 Gam leşkeri irişdi şebîhun ider dile
Sultânım Allâh âh-ı seher-gâhdan meded 52/4

Miskîn Necâtî'yi hat-ı hôş-bû türâb (Bû-Türâb) ider
 Ey zülfi kara irmez ise **Şâhdan** meded 52/7
 Zîbâ ruhundan oldu lebün ey **kamer** lezîz
 Gün germ olunca lâ-cerem olur semer lezîz 53/1
Nergislerüni ko uyusun gül yüzünde kim
 Olur bahar günleri hâb-ı seher lezîz 54/3
 Ol **perî** perçemlerinden çengine çevgân alur
 Her kimünle hüsn topın oynasa meydân alur 55/1
 Bülbülün âhından almaz ol **gül-i ra'nâ** dirîğ
 Hüsnine mağrûr olub çok nâle vü-efgân alur 55/3
 Rûzigârâ idemezsin yârımı benden cüdâ
 Fârîğ ol ey müdde'î cânı viren **sultân** alur 55/5
 Ey **gül-i pâkîze-dâmen** bön mi sanursın beni
 Okuyub unuttuğum bülbüllerün destânıdır 56/2
 Bir **perî-zâd** olmayınca dirlik olmaz dünyede
 Şimdi bildük biz ki bu güzeller âdem cânıdır 56/6
 Sıçrar yüzüme yapışur andak gözüm yaşı
 Sen **mâhı** koyub eyler isem mihre bir nazar 58/4
 Ey **meh-i bî-mihr** şehrün **pâdişâhı** yok mıdur
 Zülfüne hey dimege zıll-i ilâhı yok mıdur 59/1
 Azmasun göster Necâtî derd-mende zülfünü
Pâdişâhum şehri hüsnün şâh-râhı yok mıdur 59/7
 Ömrünün eksildüğünü isteyen mersûm için
 Ârzû-yi **mâh-ı nev** iden kişi dîvânedür 60/3
 Bir **gazâlün** sihr-i çeşminden Necâtî hastedir
 Anun için söylediği sözleri yabanadır 60/6
Dil aldı yüze gelmedi ol kâkül-i tarrâr
 Da'vâcı ile turmadı **sultâna** berâber 62/5
 Eyledi sen **meleki** dîv-i recîme şâğird
 Gör ne rîv ile ayırdı beni çarh-ı gaddâr 63/2
 İki sanma depele bir ben isem ey yüzi gül
 Ki sen ol **gonca** degülsin ki yanun bekleye hâr 63/3
Gün gibi seyre çıkub 'arz-ı cemâl eyler iken
 Eyledün Kâ'be gibi âh ki bir yerde karâr 63/4

Bir kadem-rence buyur yoluna olsun **şâhum**
 Zer-ü-sîm-ü-ser-ü-cân-ü-dil-ü-dînüm ne ki var 63/5
 Ey **sa'âdet güneşi** dil yüzünü mâh bilür
 İşigünü feleke virmez in Allâh bilür 64/1
 Kimse ağlamağı göz yaşı ne bilsün bilmez
 Anı ey **zöhre-cebîn** âh-ı seher-gâh bilür 64/4
 Bir **perî** için akar iki gözüm çeşmeleri
 Sakınun bilmiş olun ılıdur ol su begler 67/21
 O **mâhı** nâgehân görsem bana söylemeyüb geçse
 Kalur barmağum agzumda gören dimez ki cânludur 69/3
 Kılca murâda irmedük ol zülfden dirîğ
 Bir kılca cânum ol **meh-i nâ-mihr-bân** asar 70/2
 Gördün kad-i **nigârı** eyâ bâğibân-ı lûtf
 Var sende bir şunun gibi serv-i revân asar 70/6
 Bir iki gün dahi sen **mâha** irişmezse elüm
 Yaşam-u-âhum ider yiri göki zîr-ü-zeber 72/3
 Sundılar bir cur'a kim bin yıl yaşar için temâm
 Bu **perî-rûlar** Necâtî bizi âdem sandılar 74/7
 Bir dahi benüm sencileyin **padişehüm** yok
 Ey dost- senün nice benüm bigilerün var 75/2
 Bî-vakt geldi yâr işigine **meh-i münîr**
 Şeb-revlik anun uşda getürdi yüzine kir 77/1
 Nâ-geh düşümde görine diyu misâl-i dost
 İtdüm feragat uyhudan ey **mâh-ı** bî-nazîr 77/2
 Öykündi çünkü **lâ'lüne** kalsun ayakda mey
 El üzre tutma yirini bilmez başa çıkar 78/4
 Bedr olmuş idi ay gice toğdı ansuzın
 Gören didi ki var ise ol **meh-likâ** budur 79/3
 Bir ben degülem ol **saneme** mübtelâ geçer
 Aşüfte ara şâh-ü-vezîr-ü-gedâ geçer 81/1
Tan yeli şimşâd-kadler turrasından hastedür
 Za'fi gâlib olduğu için nâlesi âhestedür 82/1
 Ey **gül-i ra'nâ** kulakdan 'âşık itmişdür beni
 Ol perî-ruhsâr gözler görmedük nâ-rüstedür 82/2

Gül nisbet itdügi özini haddüne bu kim
 Nâzüglüg ile halka **şehâ** kendüyi satar 83/3
 Tâ ol **büt-i şîrîn-leb** şekker-şiken olmuşdur
Gül goncasımun vallâh yiri diken olmuşdur 84/1
 Hüsnün sıfatın tâ kim diye işide dâ'im
 Gülşende **gül-ü-gonca** gûş-ü-dehen olmuşdur 84/3
 Bana göz açdurmayan ol **nergis-i** şehlâsıdur
 Bana gün göstermeyen bu zülf-i müşk-âsâsıdur 85/1
 Pâdişâhem sancağum âh-ü-'alemdür mâh-ı nev
 Kim şafak anun **nigârâ** kırmızı vâlâsıdur 85/2
 Derd-i **nigârı** el götürüb eyledün taleb
 Şâd ol gönül ki kendü özün dest-rencidür 89/4
Şimşâd-ü serv irdüğine dik gelürdi lîk
 Reftâr-ı yârı görelî bir pâre yatdılar 90/3
 Kaddün katında turmağa yaraşmadı diyu
Servün alub elini yabanlara atdılar 90/6
 Ta'n itme bana vâ'iz ol iki **türk-i** ser-mest
 Eylük ile güc ile yer bulıcak konarlar 92/3
 Dek dur yiründe epsem haddün bil ey **sanevber**
 Dik gelme kadd-i yâra yohsa seni yonarlar 92/4
 Zülfün katında **nergis i** bîmâruna di kim
 Ahşama karşı uyımasun nâ-tüvân olur 94/5
 Küynüklüsün **nigâra** ruh-i zerd ilet gönül
 Küynüklü armağanı kamu za'ferân olur 94/7

Necatî'nin gazellerinde daha çok sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurları, deyim aktarması yoluyla teşbih edilmiştir. Çoğunlukla klişe istiarelerden yararlanan şair, *iki türk-i ser-mest* (göz) terkinde olduğu gibi oldukça özgün istiarelerden de yararlanmıştır. Gazellerin hemen hemen hepsinde istiarelere örnek bulmak mümkündür. Ancak yukarıya aldığımız bazı örneklerle gazellerin geneli hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

2.2.8.2.Ad aktarmaları

Bir kavramın kendisi kullanılmadan, ilgili bulunduğu başka bir kavramla aktarılmasına da ad aktarması denir. Ad aktarması, metonimi ya da eski adıyla,

mecaz-ı mürsel olarak bilinir. Ad aktarmasında temel olan şey, benzetmeyi esas almak değil, kavramlar arasındaki ilişkiyi ya da bağlantıyı esas almaktır.

Ad aktarmalarında son zamanlarda “kapsamlayış” ifadesiyle karşılanan bir yol da izlenir. Bu türde genel olarak bir bütünün bir parçası anlatılarak bütün kastedilir. Divan şiirinde mecaz-ı mürsel adıyla anılan bu söz sanatı, anlamı güçlendiren bir dil olayıdır. Burada aktarma, aralarında benzetme ilişkisi bulunmayan öğeler arasında olur. Mecaz-ı mürselde sözcükler kendi temel anlamlarında değil, başka anlamda kullanılır.

Necatî'nin gazellerinde ad aktarmaları daha çok sevgili üzerine yapılmıştır. Özellikle sevgilinin baş ve vücuduna ait unsurlardan biri söylenmiş ve sevgili kastedilmiştir. Bu aktarmaların geçtiği örnek beyitler şöyle sıralanabilir:

‘Âkıl-i sâbir idüm ‘âşık-ı şeydâ kıldı
 Yüz urub yalvaran ol **gözleri** sahhâra meded 47/3
 Âhum odından olur mûm âhenîn
 Katı **gönlüne** senün gelmez kaya 13/7
 Çünkü aldun bû-yi **zülfün** tutma vaslından ümîd
 Yürü ey bâd-ı sabâ ölince yeter bu sana 10/3
 Devr-i hüsninde Necâtî şâd u handânsın yine
 Lûtf **yüzün** gösterübdür benzer ol meh-rû sana 14/6
 Düşdi bu Necâtî yine **zülfün** hevesine
 Ne kara yazı imiş başına bu kuru sevdâ 18/5
 Düşmen Necâtî ile bir olmaz ‘alelhusûs
 Ben **zülfünün** figendesı ol bir fülân ola 21/7
 Gamzen okını gâh dile gâh câna at
 Ey **kaşları** kemân iki başdan nişâna at 33/1
 Gel ey **gamze** kerem eyle rakîb-i pür-fitenden geç
 Beni anunla bir itme yâ andan geç yâ benden geç 42/1
 Hışm ile nazar eyleyüb âşüftene her dem
 Öldürmeye kasd itme behey **gözleri** âfet 35/4
 Kible hakkı toğruyam yolunda ben lîkin rakîb
 Eğri sözler söylemişdür ey hilâl-**ebrû** sana 14/2
 Kısmet olmağ ister isen derd-ü-gam cân-ü-dile
 Ok bıraksun gamzen ey **ebrû**-kemânım yâ nasîb 25/5
 Mîm **ağzun** dâl **zülfün** cânım-u-‘ömrümdürür

Hey elâ gözlüm meded şol mîm-ü-dâlünden meded 49/2
 Mümkin midür ki sarıla bir sîm-**ten** bana
 Ölem gidem meger ki sarıla kefen bana 16/1
 Ne idi cânâ şem'-i **ruhsârun** getürmek araya
Zülf-i zâlim nisbet idüb basmasa idi yan ana 5/5
 Sen tururken dilberâ gayrîye değmez lâf-ı hüsn
 Hey ala **gözlüm** güzellik müstedâm olsun sana 4/3
 Şol kara **hâlün zenahdânunda** ey horşîd-**had**
 Bir Habeşdür Mısır zindânında mahbûs-ı ebed 49/1
 Tîr-i **gamzen** katlüme kasd itmesün ikide bir
 Mihnet ü cevr ü cefâ bî-dillere bir iki üç 40/2
 Ey **kaşı** yay olan beni inletme kıl hazer
 Kim âhum okı na'l-i hilâle ider güzer 58/1
 Nice bir ey lâle-**ruh** benzüm za' afrân eylemek
 'Âşık-ı bî-çârenün küynüklü âhı yok mıdur 59/3
 İtdi gözümün yaşını 'ummâna berâber
 Ol lâle-**ruhun** işleri var kana berâber 62/1
 Kaçma bizden senünle buluşuruz
 Ey **yüzi** tâze gül bu 'âlemdür 66/3
 Ol şîve-ger ki fitne-i âhır zemân geçer
 Ben bildüğüm **zemâne** ise bir gün uslanur 68/3
 Beni cevr ile öldürse dimen ol yâra **kanludur**
 Halâl olsun ana kanum yigitdür delikanludur 69/1
 Kılca murâda irmedük ol **zülf**den dirîğ
 Bir kılca cânım ol meh-i nâ-mihr-bân asar 70/2
 Bana ol **kâmeti** Tûbâ **lebi** 'unnâb gerek
 N'ideyin görmek ile serv-i çemenden ne biter 72/2
 İncinürse ne 'aceb **zülf-i** sanemden sôfi
 Gökdeki kara bulut bilmeze yükdür dirler 72/5
 Hôrşîde nisbet eyleyen ol gül yanakları
 Ey lâle-çihre **yüzüne** nice baka bilür 87/2
Kirpüklerün hayâli bu mecrûh sînede
 Ey kaşları kemân uvacuk kara sancıdur 89/3

Âşık ile ilgili ad aktarmaları genellikle *sine*, *dil*, *gönül* ve *göğüs* kelimeleri ile yapılmıştır. Âşığın vücudundan bazı parçalar söylenerek âşığın kendisi kastedilmiştir. Ad aktarmaları, tek kelime üzerinden yapılsa da şiirin bütün anlamını etkiler. Söylemi etkili kılmak için yararlanılan ad aktarmaları, şiirin çağrışım dünyasına katkıda bulunur:

Dem-be-dem hâsidlerün ta'nı okın men' itmeğe
 Dâğ-ı mihnet **sinemün** üstinde kalkandır bana 8/5
Dil garîb olduğu için yüzine bakmaz habîb
 Gerçi kim mergûb olur her nesne kim ola garîb 23/1
 Bakmadı benden yana sen mâha uyaldan **gönül**
 İki gün bir kimseye dîvâne olmaz âşinâ 17/5
Dil leb-i şîrînün anub n'ola atsa cân ana
 Kim göricek kendü cânım gibi kaynar kan ana 5/1
 Ey **gönül** 'ışk odına yanmak sana oldı halâl
 V'ey gözüm mihrinde ol mâhun harâm uyhu sana 14/5
 Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli **sînedn**
 Çün bilürsin muhkem olur kâfir itdügi binâ 1/4
Sînem üzre zahm-ı gamzen râhat-i cândur bana
 Gamzen oklarıyla ölmek hâb-ı bârândur bana 8/1
 Ey **gönül** Rûm ile Şâma ta'n iden dilberlerün
 'Ârız-ı sîmin ile zülf-i siyâhı yok mıdur 59/5
 Her dem ey kaşı kemân **sînedn** peykânundan
Dil-i bî-çâre neler çekdügin Allâh bilür 64/3
 'Ömrüm ağlamakla geçdügin halâl itmek için
 Nâz ile ey gonca-leb bir kez **yüzüme** gül yeter 76/2
Gögsüme tîr-i gamzesin ol kaşları kemân
 Şöyle urur ki bir yanadan bir yana geçer 81/2
 Kirpüklerün hayâli bu mecrûh **sînedn**
 Ey kaşları kemân uvacuk kara sancıdur 89/3
 Bazı beyitlerde de yön söylenip mekân anlatılmak istenmiştir. Bu duruma uygun örnekler *yan* ve *kenar* kelimeleri ile yapılan aktarmalardır:

İki sanma depele bir ben isem ey yüzi gül
 Ki sen ol gonca degülsin ki **yanun** bekleye hâr 63/3
 Gösterdi bâğ-ı vasldan ol serv-kad **kenâr**

Didi Necâtî âhır olacak sana budur 79/7

Necatî bazı beyitlerde de hasta bir insana gönderme yapmak için *zer* ile *yüz* kelimesinden yararlanarak aktarmalara başvurmuştur:

Eşk- i sîm ü **rûy-ı zerden** incine sanma beni

İşk yolında begüm bunlar tecemmüldür bana 15/4

Necatî ey perî-çihre inen üftâde olmuşdur

Yüzünün rengi zerd olmuş gözinün yaşı kanlıdur 69/5

Şiirlerinde aşkı anlatan şair, aşkın vazgeçilmez bir parçası olan mey ve kadehi de unutmamıştır. *Dolu*, *içme-*, *kadeh* ve *sâgar* kelimeleriyle meye aktarma yapmıştır:

Sürâhî kan ile toldurdı **sâgarun** içini

Ki dem-be-dem leb-i yârî niçün öper güstâh 44/3

İçmeyeliden kudurdum mu nic'oldum bilmezem

Sâf ü pak âb-ı revânler kıp kızıl kandur bana 8/6

Boğazına çıkardı **kadehler** sürâhiyi

Lâ'lin lebün safâsını başına gördiler 57/4

Dolular nûş idüb ider güzeller âşinâlıklar

Egerçi meclis-i meyden melek bîgânedür dirler 61/2

Necatî'nin gazelleri bu tür aktarmalar bakımından oldukça zengindir. Şair, anlamı güçlendirmek için ad aktarmalarından çokça faydalanmıştır. Benzetme yönü kullanılmamasına rağmen, şiirin semantik yüzeyine ad aktarmalarının katkısı fazla olmuştur. Tek bir kelime ile hem kastedilmek istenen anlam vurgulanmış hem de şiirdeki diğer kelimelerle kurulan ilişkilerle şiirin çokanlamlılık düzeyi zenginleştirilmiştir.

2.2.9.Bağlam Ve Bağdaştırmadan Yararlanma

Şiir dilinde anlatılmak istenen imgeleri, duygu ve düşünceleri tam olarak yansıtan dil öğelerini bulmak ve kullanmak, şiirin anlatım ve anlam yönünü güçlendirir. Bu gücü yakalamak için şiiri oluşturan öğeler arasında birtakım bağlantılar, birleştirmeler, türetmeler, ayırıcılar ve sapmalar kullanılmalıdır (Aksan, 1999: 67- 69). Şiir dilinde kullanılan sözcükler, hemem hemen günlük dilde kullanılan sözcüklerdir (şairin kullandığı yapma dil öğeleri hariç). Yeni bir bağlam ve bağdaştırma kabiliyeti şairin gücünü ortaya koyduğu gibi, şiirin anlam yönünün gücünü de açığa çıkarır (Başkan, 1988: 99- 100). Şiirde yakın anlam ve uzak anlam

bu bağdaştırmalar ve bağlamlar sayesinde ortaya çıkar. Seçilen göstergeler, çeşitli tasarımları uyandıran, duygu değeri bakımından yüksek göstergeler olmalıdır. Anlamı çeşitlendirmek için her türlü ses, şekil, vezin, ahenk değerlerinin seçilmesi de anlam bütünleyici öğelerin bağdaştırılması bakımından önem taşır.

Şairler bazen şiirin müzikalite, söyleyiş ve şekil yönleriyle anlamı bütünlerler. Şiirin düzyazıdan farkını ortaya koyan unsurlardan biri de şiir dilinde kullanılması gereken göstergelerin bağlamının sıkı bir ilişkiyle sağlanmasıdır. T.S. Eliot, “Her kelime, şiirin diğer kelimelerine anlam kazandıracak şekilde, yerini bulmuştur” (Eliot, 1990: 19), der. Bu düşünce, şiir dilindeki kelimelerin diğer kelimelerle olan bağlamının önemini vurgular.

Divan şiirinde sözcük seçimi son derece önemlidir. Kullanılan sözcükler hem şiirin şekil yapısına uymalı, hem ses değerini vermeli, hem de anlam açısından nitelikleri yansıtmalıdır. Bir beyitte kullanılan bir sözcük, çeşitli söz sanatlarının etkisiyle başka ilişkilere atıfta bulunabilir. Kimi zaman da birden çok anlamı yansıtabilir. Bütün bunların olması için beyit içinde kullanılan sözcüklerin farklı bağlam ve bağdaştırmalarının bulunması gerekir. Beyit içindeki anımsatmalar, çağrışımlar ve tasarımlar etkili bir bağlam ilişkisiyle sağlanabilir.

“Şiir dilinde sözcükler hem araçtır hem de ortamdır” diyen Cemal Süreyya (Püsküllüoğlu, 1990:8) sözcüklerin şiir dilinde daha esnek olduğunu ve esneklikleri bakımından da birbirleriyle çağrışım zinciri içinde bulduklarını anlatmaktadır. Ayrıca, şiirin biriminin sözcükler olduğunu söyleyen Süreyya, “Sözcük, aynı zamanda duygudur, düşüncedir...” (Binyazar ve Öztekin, 1978:31-32) diyerek şiir dilinin bağlamının önemini vurgulamıştır.

Bağlamlar, şiirde sözcük seçimi ve dilin kullanılışı açısından göstergeler arasında yeni ilişkiler kurmak demektir. Göstergeleri birçok çağrışımların odağı olarak düşünürsek, bu göstergelerin iyi bir bağlamla bir araya getirilmelerinin şiirin anlamsal yönünü zenginleştireceği fikrini savunabiliriz.

Necatî, Divan şiirinde sözcük seçimini titizce yapan şairlerdendir. Onun şiirlerinin anlamsal yüzeyini biraz daha iyi kavrayabilmek için şiirlerindeki bağlam yönünü de ele almak gerekir. Onun için, özellikle tenasüp sanatıyla ilişkilendirilen beyitleri incelemek bile bağlam ve bağdaştırma konusunda yeterli fikri verecektir.

Necatî'nin gazellerindeki bağlam ve bağdaştırma bazı farklı gruplarda incelenir. Sevgili, gezegenler, âşık, meclis, tabiat, toplum, savaş, kıssalar, hikayeler, inanç, hayvanlar, mektuplaşma, sultan, tıp, müzik aletleri, renk ve nakış, harfler,

sayılar, zaman, dört unsur, satranç, atlı oyunlar, yaralama, avlama ve maden bunlardan bazılarıdır.

2.2.9.1. Sevgili

Sevgiliye ait güzellik unsurlarının bir arada, benzetme yönüyle kullanılmasından doğan bağlam ve bağdaştırmalardan birinde sevgilinin dudağı, yanağı ve saçları sırasıyla gül, karanfil ve sümbüle benzetilmiştir:

‘**Ârız** u **ruhsâr** ü **zülfün** ey letâfet gülşeni

Biri **gül** biri **karanfûl** biri **sümbüldür** bana 15/6

Sevgilinin ağız ve beli ile ilgili bağdaştırma öp ve koc kelimeleri ile yapılır:

Ağzı gonca **beli** ince **dil**-rübâlar yok dimez

Ey Necâtî işte bak gerekse **öp** gerekse **koç** 40/6

Divan şiirinde ağız zerre ve yok kavramlarıyla karşılaşılır. Şair bu özellikleri bir arada kullanarak hem sevgilinin ağız hakkında bilgi vermiş hem de beyit içindeki diğer kelimelerle bir bağ kurmuştur:

Aldum **agzun** ölçüsini **zerre** denlü **yok** vefa

Pür-cefâsın hey güneş yüzlü habîbüm Mustafa 1/1

Sevgilinin boyuyla ilgili bağdaştırmalar genel olarak serv, Tûbâ, refât, elif, kadd, şimşâd ve dik kelimeleri ve bunların çağrışımlarıyla yapılır:

Bakmadılar arayub şîve-i **refâturum**

Gitdi **Tûbâ** bir yana **serv**-i dil-ârâ bir yana 3/3

Ey **boyı servüm elif** gibi yolunda **dogruyam**

Râ kaşunla dâl zülfün itmesünler beni **red** 49/3

Ol boyı **şimşâda** yarın yapışursa dâd-hâh

Serv gibi her taraftan dest ola dâmân-ı dost 30/2

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de kaştır. Şairler âşığın yaralanma, dağlanma ve reddedilme gibi durumlarını anlatmak için kaşla ilgili bağdaştırmalardan yararlanmışlardır. Yukarıdaki beyit bu durum için de örnek gösterilebilir:

Ey **boyı servüm elif** gibi yolunda **dogruyam**

Râ kaşunla dâl zülfün itmesünler beni **red** 49/3

Sevgilinin çenesi ve çene altı da yine şairlerin çeşitli benzetme araçlarıdır:

Gabgabun mâni’ olur didüm **zenahdân** seyrine

Didi bu veche görünür düşicek **su** üzre **sîb** 23/5

Sevgilinin yüzünde en çok ilgilenilen kısımlardan biri de göz ve gözle ilgili unsurlardır. Bunlarla ilgili bağlam ve bağdaştırmalar ise şöyledir:

Gamze-i hûn-rîzine dil vir ki **cân** bâzârıdur

Ey Necâtî dilber oğlandı gelür âsân ana 5/7

Gözlerün ‘ayn-ı ‘inâyetdür kime ide **nazar**

Kirpügün sehm-i sa’âdetdür kime ola nasîb 23/2

Meseldürür bu ki **göz görmese** yüz utanmaz

Necâtî’yâ ne ‘aceb **nergis** ola ger güstâh 44/7

2.2.9.2. Gezegener

Gazellerde güneş ve mah (ay) gezegenleri sevgili ile bağlantılı olarak yer alır ve onların kendilerine has bazı özellikleri ile beyitlerdeki anlamlar arasında bağ kurulur.

Aşağıdaki beyitte güneşin ve dünyanın dönüşü sevgiliyi aramaya benzetilir:

‘Âşık olmuşdur **güneş** ey dilber-i ra'nâ sana

Tolanur dünyâyı hergiz bulmaz hem-tâ sana 12/1

Güneş, ışık ve ateş bağlamında ele alınan ve anlamı bütünleyen kavramların oluşturduğu ilişki ise aşağıdaki beyitte verilmiştir:

Benzetdilerse çihre-i dildâra ey **güneş**

Şevk ile **germ** olub külehün **âsumâna** at 33/3

Aşağıdaki beyitte ise şairin kastettiği anlam başka olmasına rağmen, *kamer* ve *tamam* kelimelerinin oluşturduğu *dolunay* çağrışımı, bu iki kelimenin beyitte farklı bir bağlamla anılmasını sağlamıştır:

Hattunı an ko cevri ki âhır ider hurûc

Küffâr-ı Rûma devr-i **kamer** çün **temâm** ola 22/6

Mah kelimesi istiare yoluyla sevgiliye gönderme yapmakta, bulunduğu yer itibarıyla da sevgilinin ulaşılmazlığını anlatmaktadır. Bu konuda ele alınan kavramların oluşturduğu bağlam ise,

Hüsni eyvânın güneyden **yuca** yapmışdur o **mâh**

Âh kim **irmez** kemend-i nâle-vü-efgân ana 5/4

beytinde ele alınmaktadır.

Yine sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kaşı, ayın şekline benzetilerek uygun kelimelerle bir bağlam oluşturulmuştur:

Kible hakkı toğruyam yolunda ben lîkin rakîb

Eğri sözler söylemişdür ey **hilâl-ebrû** sana 14/2

2.2.9.3.Hazine

Hazinelerin tılsımlı ve büyülu oluşuna ilişkin bir halk inancı ile beyitte, tılsım ve efsun kelimeleri bağdaştırılmıştır:

Açılır genc-i cemâlünden **tılsımı** zülfünün

Gûyiyâ **efsûn** okur urur sabâ pinhân ana 5/2

Hazinelerin terk edilmiş ve virane yerlerde bulunmasını işaret eden kelimelerle bağlam oluşturulmuştur:

İtmeğe ağyardan **pinhân** bu 'ışkun **gencini**

Bu **yıkık** gönlüm gibi **vîrâneler** gördün mi hiç 39/3

2.2.9.4.İnançlar

Aşağıdaki beyitte de dinle ilgili kavramlar bir bağlam oluşturur:

Aldı gönlüm bir **perî-veyker melek-sîmâ** yigit

Kasd-i **dîn** itdi meded hey ol büt-i **tersâ** yigit 27/1

Yere secde etmek, alnın secdede yere gelmesi ve ahirette secde edenlerin alnında nur görülmesi olayından hareketle uygun bir bağdaştırma yapılmıştır:

Ayağın toprağına secde itdüm

Cebînumde görünür nûr-ı tâ'at 37/4

Şair şarabın haram ve günah olduğunu hatırlatan beyitlerde uygun kelimeleri birlikte zikretmiştir:

Cânânenün **şarâb-ı** leb-i rûh-perverin

Ger bizden ayru göresin ey dil **harâm** ola 22/3

Her kangı **bezmde** ki leb-i lâ'lün anıla

Câm-ı şarâbı ağıza almak **günâh** ola 20/2

Aşağıdaki beyitte de Kur'an'ının yazısı ve okunma şeklini konu alan kelimeler arasında bir bağlam vardır:

Gül yüzünde zülfün örter **hatt-ı reyhânı** dürüst

Kim görübdür kâfiri hıfz ide **Kur'ânı** dürüst 36/1

Eski bir sihir yapma şeklinin anlatıldığı şu beyitte de ben, hat ve dane kelimeleri arasında bir tenasüp vardır:

Hat mıdur ol ki çekmeye sihr ile dâ'ire

Ben midür ol ki fitnede bir **dâne** olmaya 9/5

Zahidin cennetle ve huriyle ilgilenmesini konu alan beyitte uygun kelimelerin bağlamı ise şöyledir:

Hoşdürür gül yüzlülerle bana gülşen gûşesi

Zâhidâ hûrîler ile **cennet-i Me'vâ** sana 12/3

2.2.9.5.Meclis ve mey

Şiir dünyasında eğlenenin yeri büyüktür. Şairler mecliste saki ve şarapla mest olurlar (bkz. Canım, 1998). Meclisin mumu, müziği, çalgısı, kadehi, sakisi ve yâran mecliste bulunması gerekenlerdir. Aşağıdaki beyitte mum ve meclis bağlamında bir uyum vardır:

Altun üsküfle varub her **meclise** agalanur

Gör ne yüzden öykünürmiş **şem'**-i **bezm-ârâ** sana 12/4

Aşağıdaki beyitte sahoşluk ve akıl bağlamında bir tenasüp yapılmıştır:

Bezm-i gamda 'akl-ü-cânı itdi lâ'l-i yâr **mest**

Câm iki oldu ne var olsa kamu **hûş-yâr** mest 29/1

Şarap içmekle mahmur olmak arasında bir bağdaştırma yapılmıştır:

Çeşm-i **mahmûrun şarâb-ı** nâz **içüb** kanum **döker**

Cenge bünyâd eylemez olmayıcak küffâr **mest** 29/5

Şarabın kokusuna ilişkin bir bağdaştırma vardır:

Dem-be-dem benlik **şarâbı kohusın** def' itmeğe

Vasf-ı hâlün düşmez **ağzumdan karanfüldür** bana 15/3

Kadehin elden ele devretmesiyle ilgili bir bağdaştırma yapılmıştır:

Devr-i zemâne itmez imiş âdemi ferah

Devr eylesün **piyâle** gidersün gamı ferah 43/1

Kadeh, içki ve baştaki ağrı arasında bir bağdaştırma yapılmıştır:

Ey **pîr-i mey-fürûş** **başumda humâr** var

Gel bir **ayak** sun elümi al atalığ it 31/2

Aşağıdaki beyitte kadehteki son yudum, yani cür'a ile ilgili bir tenasüp vardır:

Gamdan halâs ister isen gel Necatî'yâ

Dil **cür'asını câm-ı mey-i** ergavâna at 33/7

Meclis, saki ve mey bağlamı vardır:

Gördi **sâkîlik** idersin **meclis** içre ey perî

Ağzın açdı kaldı hayrân **sagar-ı sahbâ** sana 12/2

Beyitte mey ve sevgilinin dudağıyla kurulan ilişki bir bağlam oluşturmaktadır:

Her kişi **bezm-i ezel mestidürür** ammâ ki ben

Cür'a-i câm-ı lebünle olmuşam tekrâr **mest** 34/2

Gece ayışığında kurulan bir bezm ile bağlam yer almaktadır:

Hoş olur **sohbet-i mey** gicede **meh-tâb** olıcak

Nûr saç **meclise** gel kim dimişüz **mâh** sana 2/2

Gül ve mey arasında renk bakımından bir benzerlik ilgisi vardır. Şair bu ilgiyi uygun kelimelerle bağdaştırmaktadır:

Hüsn-ü-hulk ile olur teshîr-i dil kim **câm-ı gül**

Reng-ü-bûy ile ider bülbülleri her bâr mest 29/2

Aşağıdaki beyitte de kadeh ve devretme ilişkisi bakımından bir tenasüp yapılmıştır:

Kurtardı cevri-i **devrden** âhır Necâtî'yi

Câm-ı lebün hayâli nigârâ **müdüâm** ola 22/7

Şarap içenin yanağında oluşan kızarıklık da şu beyitte konu olmuştur:

Meclisler içre **gül** gibi beşşâş olur **şarâb**

Geydürse 'aks-i 'âriz-ı dildâr **al** ana 11/3

Aşağıdaki beyitte de sarhoşluk ve mey bağlamı yer almaktadır:

Mest olıcak **kan içer** dirler senünçün dostum

Hey gözi **mestüm şarâb-ı** nâzı n'eylersin içib 25/6

2.2.9.6.Kıssalar

Bağlam ve bağdaştırma divan şiirinde kıssalarla da yapılır. Aşağıdaki beyitlerde Yusuf Peygamber kıssası ile ilgili kavramlar arasındaki bağlam üzerinde durulmuştur:

Bâğ-ı cinân zâhide dîdâr bendeye

Ken'ân ana vü **Yûsuf-ı** gül-pîrehen **bana** 16/3

Ey 'âzîzüm **Yûsuf-ı bâzâr-ı** hüsn

Kendüyi **satmak** diler aylak sana 6/4

2.2.9.7.İletişim

Divan şiirinde sevgili ile âşık arasındaki iletişim ya mektupla ya da sabah rüzgarıyla sağlanır:

Bârî hîç olmaz ise bir iki kez ağzuma söğ
Dostum güç degül 'a 'âşika **yazmak kâğıd** 45/5

Ele girmez mi begüm aye kadar ak **kâğıd**

Karalama nice ola idi **iki parmak kâğıd** 45/1

Eskiden güvercinlerin ayağına bağlanan mektuplarla haberleşme sağlanırmış. Aşağıdaki beyitte bu durumu hatırlatan kelimelerin bağlamı vardır:

Bir **havâyî** ak **gögercindür uçar**

Nâme dilberden yana büküb **kanat** 28/5

Mektubun yazılma şekli ile ilgili bağdaştırma yapılmıştır:

Bana '**unvân** gelür ol gün ki belâ **nâmesinün**

Ala bir gûşesine adını **sebt** ide fakîr 200/3

2.2.9.8.Savaş

Divan şiirinde savaşla ilgili kavramların bağdatırılması ise şöyledir:

Başladum **leşker**-i hicrân ile **ceng** eylemeğe

'**Alemüm** elde kalem oldu ve **bayrak kâğıd** 45/2

Cân ü **dil** almaga hecrün **yüregüme** od urur

Ki yaka yıka evüm varımı ide târâc 41/4

Çeşm-i mahmûrun şarâb-ı nâz içüb **kanum döker**

Cenge bünyâd eylemez olmayacak **küffâr** mest 29/5

Kan içelden **gözleri** oldu müselmânlar zebûn

Katı **ceng** eyler Necâtî olıcak küffâr **mest** 34/5

2.2.9.9.Sultan

Divan şiirinde sevgili sultana benzetilir. Ayrıca şiirin anlamsal açıdan bir otorite yani saray ve sultan bağlamı vardır. Sultan kavramı etrafında yapılan bağlam ve bağdaştırmalar ise şöyledir:

Sultan ve pay-ı taht arasında bir tenasüp vardır:

Başumdan eksük olmadı gavgâ-yi zülf-i dost

Sultân-ı 'ışk idineli gönlümi **pây-ı taht** 32/2

Sultanla ilgili kelimeler bir bağlam oluşturmuştur:

Çün nev-bahâr-ı **devlet-i Şâh**-ı **cihân** ola

Hôrşîd-i bî- **zevâl** mey-i ergavân ola 21/1

Devlet ve asker ilişkisiyle bir sultan bağlamı oluşturulmuştur:

Devlet-i 'ışkunda senden artuk olur leşkerüm

Bir yana tursa za'îf olan tûvânâ bir yana 3/4

Aşağıdaki beyitte de bir sultan ve otorite bağlamı vardır:

Dirler **cihân** güzelleri kulun **kul** olub

Ey **pâdişâh**-ı hüsn bize gel **ağalığ** it 31/4

Sevgilinin bakışı ile sultanın himmeti arasında bir ilgi kurularak bir bağlam oluşturulmuştur:

Ey Necâtî taş iken la'l ide hôrşîd bigi

Bir **nazar** eyler ise **himmet** ile **Şâh** sana 2/8

Sultan, adalet ve zulüm kelimeleriyle bir tenasüp yapılmıştır:

Her kişünün zulmine **sultân** olanlar **dâd** ider

Bana kim dâd ide ki iden zulmi sultândur bana 8/3

Aşağıdaki beyitte de ilgili kelimelerle bir sultan bağlamı oluşturulmuştur:

Husrevâ kullarunun eyle revâ **hâcetini**

Ki ebed oldı müyesser **kamu** dil-hâh sana 2/7

2.2.9.10. Tabiat

Divan şiirinin en geniş mekânı bahçedir. Ancak bu bahçe hayalî bir bahçedir. Daha çok gül ve diğer çiçekler, bülbül, servi ve ırmaktan söz edilir. Şairlerin yaşadıkları çevreyi gözlemleyip yeni yeni unsurlardan bahsettiği pek görülmez. Yine de şairler etrafına duyarlı insanlardır ve az da olsa şiirlerinde kendi yaşadıkları çevreye ya da coğrafyaya dair izler yansıtırlar. Necatî'nin gazellerinde tabiat konusu oldukça geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Irmak kenarı ve ağaç gölgesinin bir arada kullanıldığı bir beyitte doğayla ilgili bir bağdaştırma yapılmıştır:

Bâzâr-ı mihr germ iken alub Necâtî mey

Câyun **kenâr**-ı cûy gerek **sâye-i dıraht** 32/5

Bahçe ve bahçe unsurlarının birlikte yer aldığı bir beyitte bağlam şu şekilde yapılmıştır:

Çün **serv** dost nâz ile **gülşende** salına

Ey **bâğ-bân çınârun** elin al yabana at 33/6

Gül ve dem kelimelerinin oluşturduğu doğa bağlamı ise şöyledir:

Dahhâk gibi bin yaşamak ârzâ ise

Gül gibi gül hemîşe geçür her **demi** ferah 43/2

Akik taşının oluşumunun anlatıldığı bir beyitte, ilgili kelimeler birlikte zikredilmiştir:

Egerçi ağır olur **taş** kopduğu yerde

Sitâre var ki '**akîki** ider yemende garîb 24/3

Denizle ilgili kelimelerin oluşturduğu bir bağdaştırma yer almaktadır:

Gark oldu **bahr-ı** mihnete dil **zevrakı** meded

Ey Hızr-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlık it 31/6

Yine deniz, kara ve gemi kelimeleriyle bir bağlam oluşturulmuştur:

Gönlüm **sefine** katı **denizdür** cemâl ana

Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ana 11/1

Şair, sedefinde tek olarak bulunan ve denizden çıkarıldığı için yetim olarak adlandırılan inci (Devellioğlu, 1993: 194) ve deniz kelimeleriyle bir bağlam oluşturmuştur:

Gönlüm harâretinde uşan ey **dür-i yetîm**

Bu gözlerüm **denizine** gel âşinâlık it 31/5

Aşağıdaki beyitte de ab-ı revân ve serv-i hôş-hırâm kelimeleriyle bir doğa bağlamı yapılmıştır:

Meyl it gözüm yaşına eyâ **serv-i hôş-hırâm**

Dirler ki eyle iylügi **âb-ı revâna** at 33/4

2.2.9.11.Hikâyeler

Necatî'nin şiirinde Şem ü Pervane, Gül ü Bülbül, Leyla vü Mecnun, Husrev ü Şirin hikayelerine bir çok gönderme vardır. Zaman zaman bu hikayelerle ilgili kavram ve öğeler bağdaştırılır. Aşağıdaki beyitlerde bu hikayelerle ilgili bağdaştırmalar yer almaktadır:

Bezm-i hüsnünde Necâtî gibi yüzün **şem'ine**

Bâl-ü-perler **yandurur pervâneler** gördün mi hiç 39/5

Dem-be-**dem bülbül** gibi ben zâr **zâr** ağlayayın

Sen ferâgat **gülşeninde** 'âlemi **güldür** bana 15/2

Gonca câmindan olubdur '**andelîb-i zâr mest**

Bilmeyen şöyle sanur kim yok yere **ağlar** mest 34/1

Gülşen-i 'ışkunda âh ü **nâle bülbüldür** bana

Sînem üzre zahm-ı peykânun **kızıl güldür** bana 15/1

Husrev gibi göre durur iken püserleri

Şîrine meyl eyleyenün bilmez ağzı **dad** 50/5
 Kimdür ki **bezm**-i hüsnüne cân ile **baş** ile
 Bir **şem**' gibi **yanmağa pervâne** olmaya 9/2
 N'ola hüsnünden Necâtî olsa bî-hûş ey sanem
 Bûy-ı **güldendür** demâdem **bülbül**-i **gül-zâr** mest 29/6

2.2.9.12.Tabip ve hasta

Divan şiirinde şairler yani âşıklar kendilerini hastaya sevgiliyi de tabibe teşbih ederler. Genellikle dert, deva, ilaç, çare, hasta, zayıf, zehir gibi bazı kavramlar etrafında bağlam oluşturulur:

Cân tabîbisin senün geldüğün uman **hastalar**
 Hôş dirilür **derd** ile **dermâna** olmaz âşinâ 17/3
Derdüm ol denlü degüldür ki ola **şerbetle** 'ilâc
 Beni size gerek ise meded ol yara **meded** 47/2
 Ey harîm-i haremün dâr-ı **şifâ** her **derde**
Şerbet-i vasl ile iriş dil-i **bîmâra** meded 47/5
Gamzen üstündür **lebünden** söz yok ammâ hastana
 İki rahmetden birisin eyle cânâ bir yana 3/8

2.2.9.13.Âşık

Daha çok âşığın bedeni ya da aşkı ile ilgili bağlamlar yer alır. Can, yürek, sine, kalp, dil, gönül, kan, zahm, kadd, çeng, dal, bimar, hasta, zar, sarı yüz... gibi kelimelerle âşığın durumuna ilişkin bağdaştırmalara yer verilir. Aşağıdaki beyitlerde böyle bağdaştırmalar vardır:

Cânı yüreklendüren sînemdeki peykânıdur
Kalbi âhen olmayan meydâna olmaz âşinâ 17/2
Dil leb-i şîrînün anub n'ola atsa **cân** ana
 Kim göricek kendü **cânum** gibi kaynar kan ana 5/1
 Dögünler kara pullar **cân ü dil** zâr
 Elifler birle **sînem** tahta-i nerd 46/5
Ele girmez mi begüm **aye** kadar ak kâğıd
 Karalama nice ola idi iki **parmak** kâğıd 45/1
Kaddüm bükülüb **çenge** döner sînem olur def
 Ağyâr ile ol yâr kaçan kim ide sohbet 35/6

Cânna oldu Necâtî'nün havâle çeşm-i yâr
Ey ecel sen de gelüb itme tekâzâ bir yana 3/9

2.2.9.14.Yaralama ve avlama

Sevgili ile âşığın bedeni etrafında yapılan bağdaştırmalardır:

Cânum ile **başumı** saklamağa
Hem **libâsum** hem **külâhumdur** nemed 48/2
Çîn-i **zülfüm**den **çekilsün** dir imişsin dostum
Hey maâzallah ne çâre uşda **boğaz** uşda **ip** 25/2
Dem-be-dem hâsidlerün ta'nı **okın** men' itmeğe
Dâğ-ı mihnet **sinemün** üstinde **kalkandur** bana 8/5
Gamzen Necâtî **sînesin** inen de delmesün
Kimse göre **gönüldeki** sevgüyü gâh ola 20/8
Gamzen **okını** gâh dile gâh câna at
Ey kaşları **kemân** iki başdan **nişâna** at 33/1
Hışm ile **nazar** eyleyüb âşüftene her **dem**
Öldürmeye kasd itme behey **gözleri âfet** 35/4
İtmeğe zâg-ı **zülfünü** dil tıflı âşinâ
Bagrumı itdi tu'me için ana **lâht** lâht 32/4
Kemân ebrûlarına **incinüb peykânuna** geçdüm
Gel ey **tîr-i müje** billâhi lûtf eyle geçenden **geç** 42/3
Cânı yürekledüren sînemdeki **peykânıdır**
Kalbi **âhen** olmayan meydâna olmaz âşinâ 17/2

2.2.9.15.Hayvanlar

Necâtî'nin gazellerinde hayvanlarla ilgili bağlam ve bağdaştırmalara da rastlanır:

Dürlü nüktesin çekerem ben rakîbün dostum
Mûrdan olur zebûn olursa **ejderhâ** garîb 26/4

2.2.9.16.Harfler

Sevgili veya âşıktan bahsedilirken harfler kullanılır:

Ey boyı servüm elif gibi yolunda dogruyam
Râ kaşunla **dâl** zülfün itmesünler beni **red** 49/3

Kaddün elifdürür iki yanında **dâl-ı zülf**

Lâyık budur ki ‘âşıkâ senden irişe **dâd** 50/4

Mîm ağzun **dâl** zülfün cânım-u-‘ömrümdürür

Hey elâ gözlüm **meded** şol mîm-ü-dâlünden meded 49/2

2.2.9.17.Zaman

Divan şiirinde zaman kavramı ile ilgili unsurlar arasında da bağlam ve bağdaştırma yapılır:

Ey **karanu gicelerde** gezdügüm men’ eyleyen

Berk-i âh-ı tâb-nâküm mâh-ı tâbândur bana 8/2

Gice gelmeyecegin sohbeta ey dil bilürüz

Hele var gör ki ne yüzden togar ol **mâh** sana 2/6

Göz yaşı **encümini** reh-ber idinmezse eger

Şeb-i gamda iremez ‘âşık-ı güm-râh sana 2/5

Kapunda âhuma yir yok ‘aceb hikâyetdür

Bahâr-ü-mevsim-i gülşen sabâ çemende garîb 24/4

Lâzım degül **ruhunda** ki **zülf-i siyâh** ola

Karanlık olmaz ol **gice** kim anda **mâh** ola 20/1

2.2.9.18.Mekân

Genel bir mekân kavramı kullanılır:

Ey Necâtî **mesned** idin **âsitân-ı** dilberi

Diler isen sâye-i devlet **makâm** olsun sana 4/6

2.2.9.19.Resim ve nakış

Genellikle sûret veya duvar kelimeleri çerçevesinde bir bağlam oluşturulur:

Göreliden **sûretün nakşın der-ü-divârda**

Sûretün nakş itmedük **büt-hâneler** gördün mi hîç 39/4

2.2.9.20.Diğer bağdaştırmalar

Kadehin neşe ile elden ele dolaşması, geminin rüzgârda yol almasına benzetilerek bir ilişki kurulur:

Âb-ı neşât ile **tolanur zevrak-ı** kadeh

Bâd-ı murâd ile **yürür** ey meh **gemi** ferah 43/6

Lale, yanak ve ateş ilişkisinin bulunduğu bir bağdaştırma vardır.

Bellüdür kim bâd-ı âhından **yanar** ‘aşıklarun

Âteş-i ruhsârı her hüsn ehlinün ey **lâle**-had 49/6

Buse, ömür ve ab-ı hayat arasında tenasüp vardır:

Bûsen ölünce bana dirlik yeter

‘**Ömre** sürer dostum **Âb-ı Hayât** 28/4

Şiir söyleme sanatı çerçevesinde bir bağdaştırma yapılmıştır:

Cânâ Necâtî ile gel ağız bir eyle kim

Sana **şeker-dehen** dine **şîrîn-suhan** bana 16/7

Beyitte gözün kan dökmesi ve sarhoşluk bağlamında bir tenasüp vardır:

Çeşm-i mahmûrun **şarâb**-ı nâz içüb **kanum** döker

Cenge bünyâd eylemez olmayacak küffâr mest 29/5

Hastaların Ka’be’de şifa araması konusunda bir bağdaştırma yapılmıştır:

Çihre-i **zerd** ile irer işigüne ehl-i derd

Kim tavâf-ı Ka’be olur kuvvet-i **zerle** nasîb 23/6

Organlar ve bazı beden unsurları arasında bir tenasüp yapılmıştır:

Dil garîbin urur **ayaklara zülfün** gerçi kim

Eller üstine tutarlar anı kim ola garîb 25/4

Siyah renkle ilgili bir bağdaştırma yapılmıştır:

Nâfe dirmiş zülf-i ‘**anber**-bâr-ı dilber var iken

‘Âlem içre **müşg** adı bir kuru bühtândur bana 8/4

Düşdi bu Necâtî yine **zülfün** hevesine

Ne **kara yazı** imiş başına bu kuru **sevdâ** 18/5

Gül yüzünde **zülfün örter hatt**-ı reyhânı dürüst

Kim görübdür **kâfiri** hıfz ide Kur’ânı dürüst 36/1

Aşağıdaki beyitte de gurbet ve garip kelimeleri aynı anlam düzleminde değerlendirilir:

Âh kim düşdüm diyâr-ı **gurbete** tenhâ **garîb**

Bî-dil-ü-bî-cân olub şûrîde-vü-şeydâ garîb 26/1

Ah mazmunu çerçevesinde bir bağdaştırma yapılmıştır:

Nergis dikün ki hey’et-i **sıfr ü elifdürür**

Tâ kim mezârum üsti kamu şekl-i âh ola 20/7

Satranç oyunu ile ilgili bağdaştırma yapılmıştır:

Sıdk ile şol ki beklemeye **şâh** yanını

Şatrenc-i mihr-i dōstda ferzâne olmaya

Yukarıda farklı gruplarda incelenen bağlam ve bağdaştırmalarla ilgili diğer beyitlerin divandaki gazel numaraları ise aşağıda sıralanmıştır:

5/4, 19/4, 46/4, 2/4, 2/3, 1/5, 5/5, 10/5, 36/6, 18/4, 45/3, 48/5, 28/2, 25/3, 4/2, 4/5, 35/2, 23/4, 40/4, 30/4, 24/8, 22/1, 48/4, 29/3, 29/3, 21/2, 23/3, 42/5, 33/2, 45/7, 4/3, 44/2, 20/5, 10/2, 9/6, 8/1, 11/5, 44/3, 28/6, 28/3, 47/6, 5/3, 11/6, 33/5, 50/3, 45/4, 17/1, 45/6, 22/5, 41/2, 8/7, 46/7, 21/5, 25/7, 47/7, 5/6, 38/2, 22/2, 39/2, 51/1, 51/3, 51/5, 51/6, 51/7, 52/1, 52/4, 52/6, 52/7, 53/1, 53/5, 54/2, 54/3, 54/4, 54/5, 55/1, 55/3, 56/1, 56/2, 56/5, 56/7, 57/2, 57/3, 57/4, 57/5, 58/2, 58/4, 58/6, 58/7, 59/1, 59/3, 59/4, 59/5, 59/6, 60/1, 60/2, 60/4, 60/5, 60/6, 61/1, 61/2, 61/3, 61/4, 61/5, 62/2, 62/5, 62/6, 63/1, 63/3, 63/5, 63/6, 64/1, 64/3, 64/4, 64/5, 64/7, 64/9, 65/1, 65/2, 65/3, 65/4, 65/6, 66/1, 66/1, 66/4, 66/6, 66/7, 67/1, 67/2, 68/2, 68/5, 69/3, 69/5, 70/1, 70/2, 70/3, 70/4, 70/5, 70/6, 70/7, 70/8, 70/9, 70/10, 71/2, 71/3, 71/4, 71/6, 72/2, 72/3, 72/4, 73/1, 73/3, 73/4, 74/1, 74/2, 74/3, 75/3, 75/4, 75/5, 76/1, 76/2, 76/3, 76/5, 76/5, 77/1, 77/2, 77/3, 77/4, 77/5, 77/6, 77/7, 78/1, 78/2, 78/4, 78/5, 79/3, 79/4, 79/5, 79/7, 80/2, 80/4, 80/5, 81/3, 81/4, 82/1, 82/2, 82/3, 82/4, 82/5, 82/6, 82/6, 83/4, 84/1, 84/2, 84/3, 84/4, 84/5, 85/2, 86/4, 86/6, 86/7, 87/3, 87/4, 87/5, 87/6, 87/7, 88/2, 88/3, 88/7, 89/2, 89/3, 89/4, 89/6, 90/1, 90/3, 90/4, 90/5, 91/1, 91/2, 91/4, 92/2, 92/4, 93/1, 93/2, 93/3, 93/5, 94/1, 94/2, 94/3, 94/4, 94/6, 94/7, 94/8, 94/9, 95/1, 95/2, 95/3, 95/4, 95/6, 95/7, 95/8, 96/4, 96/5, 96/6, 97/1, 98/3, 99/1, 99/2, 99/3, 99/5, 99/6, 100/2, 100/3, 100/5, 101/1, 101/2, 101/3, 102/2, 102/3, 102/3, 102/4, 102/6, 102/7, 102/8, 103/1, 104/5, 104/3, 105/4, 105/5, 105/6, 105/7, 106/1, 106/2, 106/3, 106/4, 106/5, 107/1, 107/2, 107/3, 107/4, 107/5, 107/6, 108/1, 108/2, 108/3, 108/4, 108/5, 108/6, 108/7, 109/1, 109/2, 109/3, 109/4, 109/5, 109/6, 109/7, 109/8, 110/1, 110/2, 110/3, 110/4, 110/5, 110/6, 111/1, 111/2, 111/3, 111/4, 111/5, 111/7, 111/8, 111/9, 112/1, 112/2, 112/3, 112/4, 112/5, 112/6, 113/1, 113/2, 113/4, 117/1, 117/2, 117/3, 120/1, 120/2, 123/ 1, 123/2, 123/4, 127/1, 127/2, 127/3, 127/4, 135/4, 135/5, 137/1, 137/2, 137/3, 137/4, 141/1, 141/2, 141/3, 141/4, 141/5, 141/6, 142/1, 142/2, 142/3, 144/1, 144/2, 144/3, 144/4, 144/5, 144/6, 144/7, 144/8, 144/9, 145/1, 145/2, 145/3, 145/4, 145/5, 145/6, 146/2, 146/3, 146/6, 148/5, 149/5, 149/7, 149/8, 150/3, 150/5, 150/6, 150/8, 151/2, 151/3, 152/1, 152/3, 152/5, 153/2, 153/3, 153/6, 154/1, 154/2, 154/3, 154/4, 154/6, 154/8, 154/9, 155/2, 155/4, 155/6, 156/1, 156/3, 156/5, 157/4, 158/2, 159/1, 159/5, 159/6, 160/2, 160/5, 160/6, 160/7, 161/1, 161/3, 161/6, 162/3, 162/4, 162/5, 162/6, 163/5, 163/6, 164/1, 164/2, 165/1, 165/4, 166/1, 166/2, 166/4, 166/5, 166/6, 167/1,

167/4, 167/5, 167/8, 167/9, 167/10, 168/1, 168/2, 168/4, 169/2, 169/6, 170/1, 170/2, 170/4, 171/1, 171/2, 171/3, 171/4, 171/6, 172/2, 172/3, 172/7, 172/8, 173/3, 174/1, 174/2, 174/3, 175/4, 175/5, 175/7, 175/9, 176/4, 177/1, 178/3, 178/4, 178/5, 179/1, 179/3, 179/4, 179/5, 180/2, 181/4, 181/5, 182/1, 182/2, 182/5, 183/2, 183/4, 184/2, 184/5, 184/9, 185/1, 186/2, 186/3, 187/2, 187/3, 187/4, 187/5, 187/6, 188/3, 188/5, 188/6, 188/7, 189/1, 189/3, 189/4, 189/5, 190/3, 191/3, 191/4, 191/5, 191/6, 191/7, 192/3, 192/4, 192/5, 192/6, 193/1, 193/2, 193/6, 193/7, 194/2, 194/7, 194/9, 195/2, 196/4, 196/7, 196/9, 197/2, 197/4, 197/6, 198/1, 198/2, 198/4, 198/6, 199/2, 199/3, 199/4, 199/7, 202/1, 202/5, 203/3, 204/3, 204/4, 204/5, 205/3, 206/1, 206/2, 206/3, 206/4, 206/5, 206/6, 206/7, 206/8, 207/5, 207/7, 207/8, 207/11, 208/3, 209/2, 209/3, 209/5, 210/1, 210/2, 210/3, 210/4, 210/5, 211/1, 211/2, 211/3, 211/4, 211/5, 212/2, 212/3, 212/4, 212/5, 213/1, 214/3, 214/5, 216/5, 217/3, 217/5, 218/3, 218/4, 219/3, 220/1, 220/4, 221/2, 221/4, 222/1, 222/2, 222/4, 222/5, 223/3, 224/1, 224/7, 226/1, 226/5, 227/2, 227/5, 228/2, 229/2, 230/1, 230/5, 231/3, 231/6, 232/2, 232/4, 233/5, 234/3, 235/5, 237/2, 237/3, 237/4, 238/1, 238/2, 238/4, 238/5, 239/1, 239/3, 241/3, 242/4, 242/7, 243/3, 245/5, 246/6, 247/6, 252/1, 253/2, 256/7, 258/1, 258/2, 260/3, 261/2, 262/2, 268/4, 270/5, 271/5, 272/1, 275/5, 278/2, 281/1, 281/5, 281/7, 284/3, 286/5, 289/5, 289/7, 290/1, 291/8, 293/1, 296/1, 296/2, 296/7, 298/2, 305/2, 312/5, 313/2, 314/7, 315/2, 315/6, 316/3, 337/2, 337/4, 339/3, 345/4, 346/2, 347/6, 353/2, 357/1, 357/2, 362/5, 362/7, 365/3, 365/6, 366/3, 369/2, 370/3, 371/4, 372/6, 372/7, 373/7, 375/6, 376/3, 378/3, 380/3, 380/7, 382/2, 382/7, 386/3, 395/3, 392/4, 396/2, 396/5, 399/4, 402/5, 403/3, 408/4, 411/5, 415/2, 416/3, 418/2, 418/4, 420/6, 421/4, 421/6, 431/4, 431/7, 431/9, 434/3, 436/2, 439/3, 440/2, 445/2, 449/5, 450/5, 450/7, 453/6, 454/3, 454/7, 455/5, 462/7, 464/6, 464/7, 469/3, 470/4, 470/7, 472/3, 472/7, 473/5, 473/10, 474/3, 476/1, 479/7, 480/8, 482/2, 483/3, 484/1, 485/3, 487/1, 487/5, 488/8, 489/5, 491/2, 492/7, 499/4, 500/5, 501/3, 501/6, 504/4, 505/2, 505/5, 505/6, 506/4, 509/5, 510/6, 511/6, 512/3, 513/8, 517/1, 518/7, 519/3, 520/4, 524/6, 525/3, 525/8, 526/1, 527/5, 527/7, 529/4, 530/3, 533/4, 534/4, 541/1, 542/5, 543/1, 544/2, 545/10, 546/4, 547/7, 549/5, 551/7, 563/5, 568/7, 568/3, 570/6, 571/6, 575/5, 576/6, 577/2, 577/4, 577/5, 577/7, 578/1, 578/2, 578/5, 579/1, 579/2, 579/3, 579/4, 579/6, 579/7, 580/1, 580/2, 581/1, 581/3, 581/4, 583/3, 584/3, 584/6, 584/7, 584/8, 585/9, 586/5, 587/1, 587/2, 587/3, 587/5, 587/6, 588/2, 588/4, 589/3, 589/4, 590/2, 590/3, 590/4, 590/5, 590/7, 591/2, 591/3, 591/4, 592/3, 592/5, 593/5, 595/7, 596/3, 596/4, 596/5, 597/2, 597/5, 597/7, 597/8, 598/1, 598/5, 598/7, 599/5, 599/7, 600/2, 600/3,

600/7, 601/2, 601/5, 602/9, 608/3, 608/5, 608/6, 610/4, 610/6, 611/3, 611/4, 613/2, 614/1, 614/4, 614/3, 615/1, 615/3, 615/6, 615/7, 617/3, 618/5, 619/1, 621/3, 632/2, 632/3, 632/7, 633/4, 635/6, 637/4, 638/6, 641/2, 642/2, 642/4, 645/2, 646/2, 646/4, 647/1, 647/4, 648/1, 648/3, 648/4, 648/6, 649/2, 649/4, 649/5, 650/1, 650/4.

2.2.10. Kavram Karşıtlığından Yararlanma

Şiir dilinde, duygu ve düşüncelerin aktarımı sırasında insan zihnindeki birbirine zıt kavramların güçlü ve etkili bir anlatım yoluyla aktarılması önemli bir unsurdur. Bu zıtlıkları aklımıza gelebilecek her türlü anlatımda kullanabiliriz: İkilemelerde, pekiştiricilerde, deyimlerde ve atasözlerinde... Kavramlar, insan zihninde hem zıtlıklarla hem de benzerliklerle yer alır. Kullanım sırasında bu kavramlar kendiliğinden seçilir ve aktarılır. Anlam açısından iki farklı durum aktarılmış olur. Böylece söylem güçlenir, anlam zenginleşir (Aksan, 1999: 114).

Şiir dilinde anlamca birbirine zıt olan kavramların bir arada kullanılması, iletilmek istenen anlamın okuyucunun zihninde daha rahat çözümlenmesine yardımcı olur. Yani bir kavramın yanı sıra ona zıt olan başka bir kavramın kullanılması, iletiyi daha etkili kılar. Özellikle anlatımbilimde etkili söz söyleme konusu üzerinde durulurken zıtlıklar çokça ele alınır.

Karşıtlık konusu yalnızca dilde başvurulan bir kavram değildir. Müzikte ritmin alçalıp yükselmesinde, resimde zıt renklerin oluşturduğu görüntüde, dekorasyonda zıt öğelerin bir araya gelmesinden doğan kompozisyonda, kısaca hayatın her alanında kullanılır. Eskiden, “her şey zıddıyla vardır” (Ayvazoğlu, 1993: 84) denilerek, bu tezatların hayatı anlamlandırdığı üzerinde çokça durulmuştur.

Özellikle eski Türk kültüründe ilk yazılı kaynak olan Göktürk yazıtlarında anlamca ters olan kavramlarla hitabetin etkisi artırılmış ve anlam zenginleştirilmiştir (Orkun, 1994).

İslâmiyetin kabulüyle sanat anlayışımızda önemli değişimler olmuş ve İslâmî sanat anlayışına uygun eserler verilmeye başlanmıştır. Bunlardan mimari, minyatür, müzik ve özellikle de şiir alanında, sanatçılar ile eserleri arasında “yaratma sorunu” ortadan kaldırılır (Ayvazoğlu, 1993: 36- 40). Tezat kavramlar ve öğeler çok fazla bir araya getirilerek hayatın anlamsızlığı ya da anlamı anlatılmaya çalışılır. Örnek olarak minyatürde renklerin kullanımı neredeyse tamamen zıtlıklarla doludur. Suyun rengi ile ateşin rengi birbirine karışır. Gökyüzüyle yeryüzünün renkleri de

zıttır (Ayvazoğlu, 1993: 91). Şiire gelindiğinde ise, bu zıt kavramların kullanımını özel olarak bir söz sanatına dönuşmüş ve tezat sanatı adıyla anılan bir söz sanatı yaratılmıştır.

Divan şiirinde tezat sanatı, “İki düşünce, duygu ve hayal arasında, birbirlerine karşıt olan, nitelikleri ve benzerlikleri bir arada söylemektir” (Dilçin, 1983:449). şeklinde tarif edilebilir. Ancak tek tek zıt kavramların da bir arada kullanılması, hem şekil hem de anlam olarak kavram karşıtlığını içermektedir. Kavram karşıtlığı Necatî'nin şiirlerinde de oldukça fazla yer tutar.

Necatî'nin gazellerindeki kavram karşıtlıklarını şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

2.2.10.1. Âkıl- şeyda tezağı

‘Âkıl-i sâbir idüm ‘âşık-ı şeydâ kıldı
Yüz urub yalvaran ol gözleri sahhâra meded 47/3

2.2.10.2. Vefa- cefa tezağı

Aldum agzun ölçüsini zerre denlü yok vefa
Pür-cefâsın hey güneş yüzlü habîbüm Mustafa 1/1
Dâ'im bana cevır ile cefâdur işün ammâ
Şimdengerü kıl mihr-ü-vefâ-kâr be-nevbet 35/3
Sen bî-vefayı terk-i cefâ itdi didiler
Gerçekler işidüb didi şallâh yalan ola 21/6
Cânâ cefânı ‘âşık-ı bî-dil vefâ bilür
Her taş kim ata reddün eli merhabâ bilür 87/1

2.2.10.3. Az- çok tezağı

'Aşıkların çoğ olduğın az görme dostum
Bulımayasın çoğ isteyesin bir zemân ola 21/4
İşitdüm kim rakîb ölmüş habîbün ‘ömri çoğ olsun
Kapudan bir seg eskilmiş anı sanman ziyânludur 69/2

2.2.10.4. Padişah- geda tezağı

Sevgili ile âşık arasındaki ilişki, geda- padişah tezağıyla ele alınmıştır:
Ben gedâyem pâdişâhumdur nemed

‘Ar zahmından penâhumdur nemed 48/1
 Dirler cihân güzelleri **kulun** kulı olub
 Ey **pâdişâh**-ı hüsn bize gel ağalığ it 31/4
Pâdişâhum kulunam dimek düşer mi bana hîç
 Ben kimem yüzbin benüm gibi gulâm olsun sana 4/2
 Terk eyle varı dost yolına **gedâlig** it
 ‘Âlem içinde başı açık **pâdişâhlig** it 31/1
 Leşker-i gam ben **gedâyı** öldürür yoldaşlar
Pâdişâh-ı ‘ışka tâbi’ bir sipâhî yok mıdur 59/6
 Bizi dünyâ bigi ey dost yalancı sanma
 Bu gün ihlâs ile gerçek **kulunuz şâh** bilür 64/2
Kulluğun saltanat berâberidür
 İşigün kevn ile mekâna değer 73/2
 Ayb itme ben **gedânı** yenilmez gönül **begüm**
 Bir yana oldı cümle cihân bir yana budur 79/2
 Bir ben degülem ol saneme mübtelâ geçer
 Aşüfte ara **şâh-ü-vezîr-ü-gedâ** geçer 81/1
Pâdişehdür Necâtî ma’ nîde
 Sûretâ gerçi kim **gedâ** görünür 96/8
 Çeşm-ü-ebrûsı hayâli fâş ider sırrum cihân
Beg kulı olduğunu tîr-ü-kemânımdan duyar 97/4

2.2.10.5. Katre- umman tezdı

Aşağıdaki beyitte umman- katre tezdı vardır:
 Buldı her bir şeyde zihnüm gevher-i ma’ni-i hâs
 Degme bir **katre** Necâtî bahr-i ‘**ummândur** bana 8/8

2.2.10.6. Tabip- hasta tezdı

Cân **tabîbisin** senün geldüğün uman **hastalar**
 Hôş dirilür **derd** ile **dermâna** olmaz âşinâ 17/3
 Görmeyicek **hastayı** kime ‘ilâc eyler **tabîb** 25/7
Derd-mend olanlarundur devlet-i dârüşşifâ
 Ben sana hâlüm ağladuğum zahmet olmasun
 Bir **hasta** kim **tabîbe** gele derdini döker 58/3

Bîmâr-1 gamem benden bî-çâre **tabîb** el çek
İtme emegün zâyi' bana olan olmışdur 84/5

2.2.10.7. Dert- derman (şifa, ilaç, deva) tezadı

Derd-mend ol ey Necâtî derd-mend
Derdlü olmayınca olunmaz **devâ** 13/8
Derdüm ol denlü degüldür ki ola şerbetle '**ilâc**
Beni size gerek ise meded ol yara meded 47/2
Ey harîm-i haremün dâr-ı **şifâ** her **derde**
Şerbet-i vasl ile iriş dil-i bîmâra meded 47/5
Vasla dermân isteyenler derde dermân itmesün
Derde dermân eylesün kim **derddür dermân-1** dost 30/5
Za'f ile görünmez oldum kimden umayın visâl
Kankı bî-devletdür ol kim **derdi** kor **dermân** alur 55/4

2.2.10.8. Şerbet- zehir tezadı

N'idelüm devr sunarsa sana **şerbet** bana **zehr**
Bu cihân böyle olur gâh bana gâh sana 2/3

2.2.10.9. Haram- helal tezadı

Ey gönül 'ışk odına yanmak sana oldu **halâl**
V'ey gözüm **mihrinde** ol **mâhun harâm** uyhu sana 14/5

2.2.10.10. El- ayak tezadı

Ey pîr-i mey-fürûş başumda humâr var
Gel bir **ayak** sun **elümi** al atalığ it 31/2
Meclisde sâkî desti ile **el** bir eyleyüb
Şol gül gibi şarâbı **ayağa** düşürdiler 57/3
Öykündi çünkü lâ'lüne kalsun **ayakda** mey
El üzre tutma yirini bilmez başa çıkar 78/4
Elün depret yürüt sâkî **ayağı**
Ki devrânun begâyet sür'ati var 86/4
Dil-dâra yapışursa kıyâmetde dâd-hâh
Dâmânı serv gibi ser-â **pay dest** olur 100/3

2.2.10.11. Meyhane- mescit tezdđ

Gâh **mescid** gösterür geh **mey-kede**
 Olmaduk biz ışkun ile bir yana 19/7
Mescid-ü-mey-kede bir cümle yolından şâkir
 Dünyede kimsene yok kendüyi güm-râh bilür 64/9

2.2.10.12. Kara- deniz tezdđ

Gönlüm seffine katı **denizdür** cemâl ana
Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ana 11/1

2.2.10.13. Su- toprak tezdđ

Tâc-ı ser seng-i belâ yüz **suyı hâk-i** kademün
 Yeter ey dost yeter bana ne nâmûs-u-ne 'âr 63/6
 Ey dil yâ ser-i zülfi çeker yâ **suya toprak**
 Bâri hele yâr işigine bir çekerün var 75/5

2.2.10.14. Dünya- ahiret tezdđ

Dünya- ahiret tezdđ ise cennet ve dünya kelimeleriyle yapılmıştır:
 Halk-ı 'âlem bir yana oldu bu şeydâ bir yana
Cennet-i kûyun komazam olsa **dünyâ** bir yana 3/1

2.2.10.15. Karanlık- aydınlık tezdđ

Karanlık- aydınlık tezdđ gece ve nur kelimeleriyle yapılmıştır:
 Hoş olur sohbet-i mey **gicede** meh-tâb olıcak
Nûr saç meclise gel kim dimişüz mâh sana 2/2

2.2.10.16. Kafir- müslüman tezdđ

Kan içelden gözleri oldu **müselmânlar** zebûn
 Katı ceng eyler Necâtî olıcak **küffâr** mest 34/5

2.2.10.17. Eğri- doğru tezdđ

Kible hakkı **toğruyam** yolunda ben lîkin rakîb
Eğri sözler söylemişdür ey hilâl-ebrû sana 14/2

2.2.10.18. Gam- neşe tezadı

Gam ve neşe tezadı gam ve şad kelimeleriyle yapılmıştır:
 Külbe-i ahzânumuz **gamla** müşerrefdür yine
 Şâd ol ey dil şad ki oldu dostlar mihmân-ı dost 30/3

2.2.10.19. Gece- gündüz tezadı

Gece ve gündüz tezadı subh ve gece kelimeleriyle anlatılmıştır:
 Levh-i çihremde okımağa hikâyât-ı gamı
Giceler subha değin şem' tutar âh sana 2/4
 Meskenet toprağına her **subh-u-şâm**
 Döşenübdür secde-gâhumdur nemed 48/3
 Ol gözi mestâneye uydun Necâtî yüri var
Giceler tâ subha dek olsun harâm uyhu sana 10/5
 Zülfün **dünini gün** yüzüne salma rahm kıl
 Gam-gîn olur garîb gönül çünkü şâm ola 22/2
Gündüz görine diyu duhân itmezsin velî
 Âhum karanu **gicede** çâk göke boyanur 68/5
 Halk-ı 'âlem 'ışkumı âh-ü-figânımdan duyar
Gice âteş şu'lesi **gündüz** duhanımdan duyar 97/1

2.2.10.20. Yer- gök tezadı

Mâl-i dünyâ ile şerh eyler tecerrüd hâlini
Yerde Kârûn bir yana **gökde** Mesîhâ bir yana 3/6
 Yüzüm ayağı tozına şol vaktin ire kim
Yerden zer ile **gök** yüzine nerdübân ola 21/5
 Bir iki gün dahi sen mâha irişmezse elüm
 Yaşum-u-âhum ider **yiri göki** zîr-ü-zeber 72/3

2.2.10.21. Yaşlı- genç tezadı

Sâkî düşerse sâgara 'aksi 'izârunun
Pîr-i za'if olanlar içerse **cevân** ola 21/2

2.2.10.22. Ayak- baş tezdadı

Aşağı- yukarı tezdadı ayak ve baş kelimeleriyle yapılmıştır:

Sanavber **ayağun** öpmeğe Tûbâ gibi **baş** eğmiş

Su gibi bir kez ey serv-i revân sahn-ı çemenden geç 42/5

Öyküdi çünkü lâ'lüne kalsun **ayakda** mey

El üzre tutma yirini bilmez **baş**a çıkar 78/4

Ayağuna yüzün sürer Necâtî

Eyü varur **başında** devleti var 86/7

Dil-dâra yapışursa kıyâmetde dâd-hâh

Dâmânı serv gibi **ser-â pay** dest olur 100/3

2.2.10.23. Yalan- gerçek tezdadı

Sen bî-vefayı terk-i cefâ itdi didiler

Gerçekler işidüb didi şallâh **yalan** ola 21/6

Bizi dünyâ bigi ey dost **yalancı** sanma

Bu gün ihlâs ile **gerçek** kulunuz şâh bilür 64/2

2.2.10.24. İnsan- peri tezdadı

İnsan- cin ya da peri tezdadı kullanılmıştır:

Senün zîbâ cemâlüne hey **âdem**

Firişte öykünürse bana gösterd 46/3

Bir **perî-zâd** olmayınca dirlik olmaz dünyede

Şimdi bildük biz ki bu güzeller **âdem** câmidur 56/6

Sundılar bir cur'a kim bin yıl yaşar içen temâm

Bu **perî-rûlar** Necâtî bizi **âdem** sandılar 74/7

2.2.10.25. Ateş- su tezdadı

Uydurdu gönlümi göze 'ışkun kerâmeti

Gör nice virdi **âteş** ile **âba** ittihâd 50/3

2.2.10.26. Harap- âbâd tezdadı

Dil mülki **harâb** olmayınca

Olmadı cihânda 'ışk **âbâd** 51/2

2.2.10.27. Hava- su tezadı

Ayağına **su** inübdür ey dost
Turalı **hevâ** yolında şimşâd 51/3

2.2.10.28. Ağlamak- gülmek tezadı

Ağlamak ve gülmek arasındaki tezatla acı ve leziz arasındaki anlam ilişkisi birleştirilmiştir:

Ağladuğumu zülfün ider **gülmege** bedel
Acı deniz suyunu bulutlar ider **lezîz** 53/4

2.2.10.29. Acı- tatlı tezadı

Gam **acısı** Necâtî'ye hoş geldi öyle kim
Gelmez mezâka **şehd-ü-şeker** ol kadar lezîz 53/5

2.2.10.30. Vermek- almak tezadı

Vermek ve almak tezadı vardır:
Hep Karaman bahşîşidür rûzigârün virdügi
Hâzır ol kim **virdüğün** senden girü devrân **alur** 55/6

2.2.10.31. Gün- ay tezadı

Gün yüzi katında bilüb eksüklüğünü **ay**
Bedr olmayıcak gelmedi meydâna berâber 62/6

2.2.10.32. Kolay- güç tezadı

Kolay güç tezadı vardır:
Lebi yâkutına ben cânımı **âsân** virürin
Bana bir bûseyi ol **güç** ile ikrâr eyler 65/4

2.2.10.33. Gül- diken tezadı

Ağyâr **diken** gibidür andan üzülürsen
Ey gonca-dehen **gül** gibi baş üzre yirün var 75/3

2.2.10.34. Ağlamak- gülmek tezadı

‘Ömrüm **ağlamakla** geçdüğün halâl itmek için

Nâz ile ey gonca-leb bir kez yüzüme **gül** yeter 76/2

2.2.10.35. Saklamak- bulmak tezadı

Sakladum idi gönlümi **buldı** çıkardı hâl
Zâhir budur ki nokta ile bilinür zamîr 77/3

2.2.10.36. Bir- bin tezadı

Bunca belâna sabr iderem **bin** belâ ile
Bir kez yüzünü görimez oldum belâ budur 79/6

2.2.10.37. Ölü- diri tezadı

Bir gün ölümlü **dirilenlere** cânân görünür
Nite kim **öldüğü** demde kişiye cân görünür 80/1

2.2.10.38. Dikmek- yatmak tezadı

Şimşâd-ü serv irdüğine **dik** gelürdi lîk
Reftâr-ı yârı görelî bir pâre **yatdılar** 90/3

2.2.10.39. Vaiz- mest tezadı

Ta'n itme bana **vâ'iz** ol iki türk-i ser-**mest**
Eylük ile güc ile yer bulıcak konarlar 92/3
Halkun kimisi **sôfi** kimi **mey-perest** olur
Ey hâce bu mu'âmele rûz-i Elest olur 100/1

2.2.10.40. Mana- suret tezadı

Pâdişehdür Necâtî **ma'nîde**
Sûretâ gerçi kim gedâ görünür 96/8

2.2.10.41. Var- yok tezadı

Hoş yaratmışdur dehânunda lebün
Cânı **yokdan var** iden Perverdigâr 99/2
Yok hisâbındadır ağzunla belün
Anları öpmekte kocmakda ne **var** 99/6

Kavram karşıtlığı konusunda değerlendirilebilecek diğer beyitlerin gazel numaraları ise aşağıdadır:

151/7, 101/2, 101/3, 103/3, 104/1, 104/3, 104/5, 105/2, 108/6, 108/8, 110/6, 111/3, 117/1, 118/5, 118/7, 120/3, 121/5, 126/1, 128/6, 131/4, 131/6, 132/3, 132/6, 135/2, 135/5, 136/6, 137/4, 138/5, 139/1, 139/4, 141/3, 141/5, 144/1, 144/9, 146/6, 147/4, 147/7, 148/2, 148/5, 151/4, 153/3, 153/4, 153/5, 153/8, 154/5, 155/2, 155/5, 155/6, 156/2, 157/1, 157/4, 159/3, 160/2, 160/6, 162/5, 163/4, 164/5, 165/5, 165/6, 166/5, 167/2, 167/7, 168/3, 169/1, 169/2, 169/6, 171/1, 171/6, 173/1, 173/5, 174/4, 175/6, 175/7, 176/1, 178/1, 179/4, 182/3, 187/5, 187/8, 189/2, 189/5, 191/4, 192/3, 192/4, 193/1, 193/2, 193/3, 193/8, 194/10, 195/5, 196/8, 197/6, 199/6, 200/6, 203/2, 203/3, 206/6, 207/3, 207/6, 207/10, 207/12, 208/2, 209/1, 210/6, 217/1, 217/2, 220/4, 222/3, 223/1, 224/7, 225/3, 226/3, 227/2, 227/4, 230/4, 232/5, 234/5, 235/2, 235/4, 237/4, 240/6, 241/1, 250/4, 251/3, 253/3, 263/2, 265/5, 266/2, 267/3, 267/5, 267/7, 268/4, 270/3, 271/2, 273/1, 273/3, 277/2, 279/1, 279/5, 282/3, 282/4, 283/5, 284/1, 284/9, 289/6, 289/7, 290/6, 291/6, 295/2, 296/5, 298/4, 299/5, 304/5, 305/1, 308/2, 315/5, 315/6, 323/3, 325/1, 329/1, 341/1, 345/2, 347/1, 347/4, 350/2, 351/1, 351/4, 357/2, 368/1, 368/3, 370/6, 374/3, 378/3, 379/1, 379/2, 380/4, 381/7, 382/3, 383/6, 390/2, 394/6, 395/4, 396/1, 396/3, 396/4, 397/4, 397/7, 400/5, 401/5, 402/1, 406/3, 406/4, 408/4, 412/3, 414/1, 414/4, 417/1, 420/4, 421/6, 424/3, 424/9, 426/3, 432/5, 436/1, 436/3, 436/4, 436/5, 439/6, 440/2, 444/1, 448/6, 449/4, 449/8, 455/2, 455/4, 458/3, 459/3, 459/5, 467/4, 469/5, 469/7, 472/5, 473/2, 473/9, 476/5, 483/1, 484/3, 486/3, 486/4, 487/5, 489/2, 500/6, 501/2, 502/5, 509/5, 511/7, 517/4, 520/4, 522/5, 522/7, 527/3, 529/1, 531/1, 531/3, 533/5, 534/7, 535/1, 536/5, 536/6, 537/4, 538/4, 541/5, 542/4, 556/6, 564/7, 566/4, 567/3, 570/6, 581/2, 587/7, 588/3, 589/1, 589/5, 592/3, 594/5, 595/3, 595/7, 597/9, 598/2, 599/5, 595/6, 595/7, 596/6, 597/9, 598/2, 598/7, 599/1, 600/1, 600/5, 601/1, 602/2, 602/4, 602/7.

2.2.11. Atasözleri

Atasözlerinin şiirde ilk kez estetikle buluştuğu yer Necatî'nin gazelleridir (Macit, 1996:18). Şiirin anlamını derinleştiren ve somutlaştıran atasözleri, şiirdeki estetik zemini de ahenkle buluşturur. Günlük dilden gelen bu kalıplaşmış ifadeler, şaire doğal bir söyleyiş imkânı verir. Ayrıca argoya ve küfre düşmeden en basit halk dilini şiire sokma kolaylığı sağlar. Atasözleri, şairin şahsî kullanım araçları olmadığı

için herkes tarafından kolayca anlaşılır ve şairin, meramını kısa ve özlü bir şekilde aktarmasında en etkin anlatım yoludur.

Necatî'nin şiirlerindeki atasözlerinin kullanımı (Mengi, 1986; Mazıoğlu, 1961) irsâl-i mesel dediğimiz edebi sanat bağlamında ele alınabilir. Daha çok beyitlerin ikinci mısralarında yer alan atasözleri, beyitteki anlamı destekleyen ifadelerdir. Necatî'nin gazellerinde şairin tercihine göre çok fazla sayıda atasözü yer almıştır. Necatî, bu konuda zirvededir. Şairin gazellerinde yer alan atasözlerinden tespit ettiklerimizden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

‘Âşık olduğum tuyaldan yüzüme bakmaz habîb

Yöresine uğramaz ölümlü bimârün tabîb 25/1

Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli sîneden

Çün bilürsin **muhkem olur kâfir itdüği binâ** 1/4

Gözlerün ile değışdüm gönlümü bir gamzeeye

Aldamak âsân olur çünkim ola ‘ayyâr mest 34/4

Kim ola kim ide sana yavuz nazar çelebi

Ki **kimsene güneşe idemez nazar** güstâh 44/6

Leb-i sâkîye itdük cânı teslîm

Belî **issında yaraşur emânet** 37/2

Meseldürür bu ki **göz görmese yüz utanmaz**

Necâtî'yâ ne ‘aceb nergis ola ger güstâh 44/7

Meyl it gözüm yaşına eyâ serv-i hôş-hırâm

Dirler ki eyle iyüğü âb-ı revâna at 33/4

Şöhret âfetdür gözet satrenci kim

Şehden ayruğa gelür mi şâh-mât 28/3

Yüzine göredür sözi rakîbün

Yüzi ekşinün olur sözleri serd 46/2

Yüzini görmeğe cân vir Necâtî

Açar cennet kapusın çünki cömerd 46/7

Zülfün lebe vardı ve gözünden hazeri yok

Havf-ı ‘ases itmeye belî bâdede tersâ 18/3

Şâd olmadı ‘ışk işinde Ferhâd

Meşhûrdürür ki unmaz üstâd 51/1

Zibâ ruhundan oldı lebün ey kamer lezîz

Gün germ olunca lâ-cerem olur semer lezîz 53/1

Rihlet güninde derdünü dünyâya virmezsin

Zîrâ olur **müsâfire zâd-ı sefer lezîz** 53/3

Cân gider oldu gel seni görsün ko cevri kim

Oruç revâ degüldür iderken kişi sefer 58/2

Yüzüme bak gözünü aç gurûr-ı saltânatdan geç

Nice begler uyutmışdur **cihân efsânedür dirler** 61/4

İncinürse ne ‘aceb zülf-i sanemden sôfi

Gökdeki kara bulut bilmeze yüküdür dirler 72/5

Sakladum idi gönlümi buldı çıkardı hâl

Zâhir budur ki nokta ile bilinür zamîr 77/3

Her dilde arasan bulunur ‘ışkdan eser

Her toprağı ki kazsalar elbette mâ' çıkar 78/7

Ben fakîr olduğum için yakdı yandurdı beni

Ah kim **germiyyet-i horşîd dâ'im pestedür** 82/4

Gamzenün itdüklerin zülfün bilür

Giceler uğrı ile hem-râzdur 88/3

Servi Necâtî kaddüne benzer didi ise

Lûtf it sen ana kalma ki **şâ'ir yalancıdur** 89/7

Öğüb göklere çıkarma şeb olmaz diyu cennâtı

Ki **rûy-i sâdeden yigdür hakîkatde müzellefler** 91/3

'İşkum selefden artug olursa ‘aceb mi kim

Bezm-i şarâba sonra gelen katı mest olur 100/2

2.2.12. Deyimler

Anlamı kuvvetlendirme anlatımı etkili kılma yöntemlerinden biri de deyimlerdir. Necatî'nin gazelleri deyim açısından oldukça zengindir. Gazelerde yer alan deyimler şunlardır:

Acı dil

Ko çeksün acı dilleri deryâ şol acı kim

Kor dişlerini lü'lü'-i ‘ummâna kasd ider 151/2

Acı dil vermek

Acı diller virdi bana işidenler didi kim

Biz bu denlü görmedük gül-berg-i handân acısın 420/3

Yüz kızardur halkı öpersin diyu
Acı dil virdi surâhî sâgara 526/4

Ad etmek (eylemek)

Şol elif-bâlâ görüb ben kâmeti dâl olmuşı
Yanına aldı cihân içinde bir ad eyledi 648/3

Adı kalmak: Öldükten sonra adı dillerde dolaşmak.

Ey Necâtî şekk ider 'âlem vücûdundan senün
Varlığın 'Ankâ gibi bir ad kalmışdur hemân 407/5

Adını anmak

Kitâb-ı 'ışkda gördüm ne katı yazug imiş
Rakîb adını anmak kimesne lâ'netsüz 237/5
Adın anmağa utanursa Necâtî'nün dost
Ne cihân geçdi begüm bârî fülândür dimege 450/8

Adını anmamak

Gül yüzine bakmadum şimşâdun adın anmadum
Ol kamer-ruhsâr-ü-hoş-reftâra ne itdüm ne eyledüm 377/3
Gül yüzine bakmadum şimşâdun adın anmadum
Ol şeker-güftâr-ü-hoş-reftâra ne itdüm neyleyin 426/4

Ağız açmak:

Goncalar ağız açub dirler zebân-ı hâl ile
Tâzele peymânelerle vaktidür peymânunı 570/5
Söyler yürekde ağız açub yara yaraya
Miskîn umar ki yara ile yâra yaraya 498/1

Ağız bir eylemek (etmek)

Cânâ Necâtî ile gel ağız bir eyle kim
Sana şeker-dehen dine şîrîn-suhan bana 16/7
Gonca-veş cân-ü-surahî hep ağız bir itdiler
İç diyu sofî Necâtî'ye ne lâzım sen dimek 305/7
Sâkıyâ gam leşkerine hüsn-i tedbîr eylemek
Sâgar-ı meydür surâhî ile ağız bir eylemek 312/1

Ağızdan hata çıkmak

Gül-zârı gonca yüzüne benzetse itme 'ayb
Yanıлмаğ ile anca ağızdan hatâ çıkar 78/3

Ağızlanmak

Pisteler ağızlanurmuş leblerün cüllâbını
Söylenürmiş goncalar gül-berg-i handân hakkına 486/2

Ağızı açık kalmak

Leblerün vasfını işidüb gonca
Ağızını açdı tanladı kaldı 580/2
Gördi sâkîlik idersin meclis içre ey perî
Ağzın açdı kaldı hayrân sâgar-ı sahbâ sana 12/2
Ağzın açub tana kalur goncalar
Leblerün gülşende vasf itdükce ben 413/5

Ağızı berk

Dirmiş ol gül-ruh ki yokdur gonca gibi ağızı berk
Pisteler dilden düşürmez la'l-i handânüm benüm 347/6

Ağızı eğilmek

Ağızı eğildi goncalarun gülmeden şehâ
Kim kâmetüne sevr-i hırâmân olur harîf 271/4

Ağızına bakmak

Goncanun ağızına bakarken çemende 'andelîb
Gülşenün ahvâlini câ'iz midür sûsen dimek 305/6

Ağızına çalmak

Şol goncalar ki la'lün anub ağzın açalar
Bâd-ı sabâ irişi gelüb ağızına çalar 133/1

Ağızına söğmek

Göre idi lâle haddüni bu lûtf ile senün
Söge idi gonca ağızına bülbül varak varak 281/4

Ağızına şeker ezmek

Gerçi kim Pervîzun .ezdi ağızına Şîrîn şeker
İtmedi şol 'ayşî kim fûrkatde Ferhâd eyledi 648/2
Bu cihân ağızına sen bir şeker ezdün ney kim
Ey Necâtî sözüne anca suhan-dân ezilür 199/7

Ağızından bal damlamak

Şehd yağar lebleri vasfında ağızından müdâm
Kim Necâtî tab'ına tûtî-i şekker-hâ dimez 215/7

Ağzını açtırmamak

Depretme servi ağzını açdurma goncanun
Reftâr-ı yâr-ü-şîve-i güftâr hoş gelür 166/2

Ağzını aramak

Râz-ı lebini mest gözinden sorar gönül
Nâzüglük ile ağzını arar haber çeker 145/6
Dehenünden sanemâ hîc alınmadı haber
Nice kez goncanun ağzın aradı bâd-ı seher 111/1

Ağzını bıçak açmamak

Ağzın bıçaklar açmaya sohbetde pistenün
Kim leblerüne gonca-i handân olur harîf 271/3
Ağzın bıçaklar açmaya sohbetde pistenün
Anun dilini ol büt-i şekker-şiken bilür 156/5
Pistenün ağzını sohbetde bıçaklar açamaz
Bir söz açılsa benüm gonca-i handânımdan 424/5

Ağzını sulandırmak

Devr eyleyüb öperken la'lîn lebün i sâgar
Meclisde surâhînün ağzını sulandurdu 576/6

Ağzının suyu akmak

Toprak olmuşken Necâtî ağzınun suyu akar
Lûtf ile ol Âb-ı Hayvân uğrasa sin üstine 543/7
Akıdan ağzı suyunu câmun
Leb-i cân-bahş-ü-dil-firîbüdür 181/3

Ahı yerde kalmamak

Ey güzellik bürcine horşîd olan yakma beni
Yirde kalmaz çün bilürsin dûd-ı âhı kimsenün 300/6

Akla uymak

‘İşkî koyub ‘akla uymak bir belâdur ey hakîm
Bu belâyı virmesün Hak dîni ayruk kâfere 499/2

Allah bilir

İşüm Allâha kalubdur benüm ey tâze bahâr
Bu deme irecegüm bir dahi Allâh bilür 64/8

Alın açık yüzü ak

Âfitâbum yüzün ağ alnun açuktur gerçi kim
 Sâye-vâr arduncadır bir nice yüzi karalar 139/4
 Ay-ü-günden alnun açuk yüzün ağ
 Hey benüm zülfi siyâhum gel berü 437/3

And içmek

Göreliden leblerün and içdi kâdî
 Ki dahi virmeye mey-hâra tevbe 554/2

And vermek

Yaşı kalmadı gözümün nice bir virürsin and
 Suçu bu mıdur kim oldı âteş-i 'ıška güvâh 515/4

Anadan doğma

Anadan dogma olur her kim gelirse katuna
 Bârekallâh ey bu gün her derde dermân Kapluca 473/7

Araya girmek

'Akl ister imiş ayıra gönlümü 'ıškdan
 Kim dir ana ki araya gir kethudâlığ it 31/3

Artuk eksük söylemek

Derdüm ile sabr itdüm artuk eksük söyledüm
 Az kaluban diyeyazdum rû-be-rû çok sevdiğüm 376/6

Ayağa düşmek

Meclisde sâkî desti ile el bir eyleyüb
 Şol gül gibi şarâbı ayağa düşürdiler 57/3
 Suçın bilüb düşer ayağa zülf-i fettânun
 'Azîz başun için eylük eyle fitneyi bas 255/4
 Ayağa düşmiş Necâtî'nün elin al vaktidür
 Ki eylemişdür göz yaşı başın kayu çok sevdiğüm 376/7

Ayağına baş komak

El virmiş iken ayağına baş ko Necâtî
 Ki ol şûh-ı cihân servi revân eylemek ister 148/5

Ayağını berk basmak

İrmek isterse kad-i dildâra şimşâd-ı çemen
 Berk bassun ayağın serv ile el bir eylesün 425/5

Ayağına su dökmek

Hayâli serv-i kaddünün dile gelmedi haylıdan
 Ayağına su dökmelü olubdur çeşm-i pür-nemden 392/5

Ayağı yere basmamak

Dâr-ı fenâda ayağı yir basmasa ne tan
 Gösterdiler Necâtî'ye dâr-ül-bakâ yolın 384/7
 Ayağı yir mi basar zülfüne ber-dâr olanun
 Zevk-u-şevk ile virür cân-ü-seri döne döne 472/2

Ayağına akmak

Müntehâ kaddine çün 'âlî-nazarlar bakdılar
 Su gibi ol serv-i nâzun ayağına akdılar 183/1

Ayak bağı

İtmeyem sensüz ayak seyrin çemenden yana kim
 'Âşık-ı dîdâr olana cennet ayak bağıdur 186/4

Ayak dolamak

Zülfün ile kâkülün el bir idüb ayak tolar
 Ol sebebden rişte-i kalb-i perîşân sarmaşur 194/7

Bağrına basmak

Âsitânun ben garîbi bağrına bassa nola
 İşigünden barınur a'lâ-vü-ednâlar bu gün 432/5
 Gamzen okını çekdi gönül bağrına basdı
 Tursun ko elif gibi begüm cân arasında 481/4
 Sînesin gören sanur âyîne basdı bağrına
 Yâ melekdür kim girübdür mâh-ı tâbân koynına 502/2
 Her hûb-sureti ki göre bağrına basar
 'Ömrin safâ ile geçürür ekser âyîne 513/3
 Her gördüğünü yüz pekidüb bağrına basar
 Âyînenün güzeller ile hoş safâsı var 131/5

Başa çıkmak

Öyküncü çünki lâ'lüne kalsun ayakda mey
 El üzre tutma yirini bilmez başa çıkar 78/4
 Ey bana sen ağlamakla başa çıkmazsın diyen
 Gözi yenmeyen kişi 'ummâna olmaz âşinâ 17/4

Başa çıkmayınca sâkî bir nice tolu ayağ
 Ey nice başlar ayağ olub ayak baş olmadı 608/5
 Ne itse ider başa çıkardı ser-i zülfi ile gönül
 Âh anun hâl-ü-hatı âh anun gözi kaşı 590/2

Baş açmak

Dervîş olan kimesne hod almaz kimesneden
 Yürür cihânda başı açuk pâdişâ gibi 602/7
 Gül-sitânda baş açuk nûş idelüm câm-ı şarâb
 Nefs atın rişte-i taklîd ile nice yedelüm 357/3

Başını ortaya koymak

Çevgân-ı ser-i zülfe şu merdân irişür kim
 Top eyleyüben başını meydâna girürler 143/5

Başına çevirmek

Dil murgını zülfi bend-i gamdan
 Başına çevürdi kıldı âzâd 51/6

Başını alıp gitmek

Yâr işiginden alayın gideyin başımı uş
 Ki olur olmaz yire itler gibi âzâr eyler 65/5

Baş koşmak

Olubdur zülfüne baş koşalı dil
 Hayâlün gibi bir gice konuğu 586/6
 Baş koşma mey-i nâb ile peymâne degülse
 Hay uyma delü kanluya dîvâne degülse 293/1
 Zülfi şebdîzine baş koşma Necâtî yârun
 Yoksa bir gün asılır terkîye bî-çâre başun 286/5

Baştan aşmak

Ortaya atma zülf-i siyeh-gâra aldanub
 Başdan aşubdurur çekerek dil kemendüne 455/3
 Gördi kim başdan aşdı seyl-i sirişk
 ‘Akl deryâ-yi hayrete taldı 580/4

Baştan ayağa

İki zülfi dâla benzer ortada kaddi elîf
 Vay bu zâlim şöyle başdan ayağa dek dâddır 120/5

Zülfün gamı ile dâr-ı melâmet yeter bize
Başdan ayağa sofîye Dârüsselâmını 627/5

Baştan çıkarmak

Lâl-i dür-pûşına cânunı nisâr itsen nola
‘Âşık-ı ser-bâz olanlar cân ile başdan çıkar 197/4
Tolanur aşüfte diller künc-i ruhsârun senün
Bir gün ol bî-çâreler zülfün gibi başdan çıkar 197/5

Can atmak

Yanarın hasret-i şevk-ı ruhun ile yanarın
Cân atup gitmez isem sahn-ı gülistâna değin 429/3

Canı ağzına gelmek

Ucı bulunmaz perîşân-rûzigârumdur saçun
Ağza gelmiş benüm cânım gibi cândur lebün 310/4

Canına yetmek

Vardı zülfünden gönül yârun leb-i handânuna
N’eylesün miskîn perişanlığı yetdi cânına 485/1

Canını almak

İşigün dâr-ı şifâsında Necâtî nice bir
Ya benüm canımı al ya beni kurtar diye 521/5

Candan geçmek

Çekme gamzen hançerini cânına geçsün diyü
Ben hod evvel leblerün şevkıyle candan geçmişem 364/5

Ciğeri yanmak

Lâle yakdı ciğerini gül-i handânun için
Servler kesdi kolin kadd-i hırâmânun için 421/1
Çıkalı göklere âhûm şereri döne döne
Yandı kandîl-i sipihrün ciğeri döne döne 472/1

Ciğeri kebab olmak

Bu cefâdan ki kadeh agzun öper döne döne
Nâr-ı gayretde kebâb oldı ciğer döne döne 467/1

Çekip çevirmek

Gönlüm çeküb çevürmesün inen ikide bir
Bir yana zülf-i ser-keşün-ü-bir yana hatun 283/6

Dağda büyümek

Çenâr ise o bir dağda büyümiş
Sanevber ise bir bostân oyuğu 586/5

Dağ üstü bağ olmak

Dâğ-ı dilde ideliden gül yüzün şevki makâm
Oldı ben Mecnûna ey Leylî-sıfat dağ üsti bâğ 264/4
Sînemün dâğın görüb rahm eylese sarılsa yâr
Bunca derdüm var iken dağ üsti bana bâğ olur 107/5

Dak tutmak

Ser-mest-i câm-ı ‘ışk olubdur Necâtî çün
Mest-i şarâb diyu ana sofî dutma dak 274/5

Derdini dökmek

Ben sana hâlüm ağladuğum zahmet olmasun
Bir hasta kim tabîbe gele derdini döker 58/3

Derisine sığmamak

‘Anber saçuna benzedicek müşgi ey sanem
Şöyle sevindi nâfe ki sığmaz derisine 496/3

Dik gelmek

Şimşâd-ü serv irdüğine dik gelürdi lîk
Reftâr-ı yârı görelî bir pâre yatdılar 90/3
Dek dur yiründe epsem haddün bil ey sanevber
Dik gelme kadd-i yâra yohsa seni yonarlar 92/4
Dik gelürmiş kad-i cânâneye yabanda cinâr
Gelün insâf idelüm kim katı aşurı varur 161/2

Dili çalmak

MıZRâb-ı ‘ûd-ı şevk iken bülbülün dili
‘İşkum Zebûrını okuyamaz dili çalar 133/3

Dilini kesmek

Uzatma sözi kes dilünü yârdan rakîb
Kelbün ne bâbıdur meh-i tâbân oyuncağı 584/5

Dili varmamak

Şîşe göğsin geçürür leblerün öpdükce kadeh
Dili varmaz yüregüm toptolu kandur dimege 450/5

Dil uzatmak

Mihr-i sipihre kellesi kızdukca germ olub
Dil uzadurdu şem'-i şebistân geçen gice 460/6

Dil üşürmek

Zülfi 'uşşâk ile pîç-â-pîç olursa tan mı kim
Her yanadan dil üşürdiler o miskîn üstine 543/2

Diş kirası

Isırdum idi leblerini sögdi ağzuma
Ma'zûr dut Necâtî hele diş kirasıdur 126/6

Diş kısmak

Ârzû-yi bûse itsem ol şeker-leb diş kısar
Bellüdür câm-ı şarâb-ı nâb pinhân tatludur 144/5

El almak

Sâkîyâ peymâne el virüb alursa dest-yâr
Şem' gibi tutuşam olam miyân-gîrûn senün 314/4
Baş salar sofî gibi yeşil murakka'lar geyüb
Şöyle benzer serv gülşende sabâdan aldı el 342/5

El arkasını yere komak

Lûtf meydânında sen burdun çinârun pençesin
Didi el arkası yirde ey boyı şimşâd pes 246/6

El çekmek

İhtiyâr eyleyicek 'ışkî özünden el çek
Terk-i cân itmedürür içine girmek savaşun 286/4
Serv-i yâra ayakdaş olmadun
Ey sanevber bu şîveden el çek 307/3
İtme hevâ-yi serv ile kaddin heves gönül
Bu ârzûdan el çek ol ümmîdi kes gönül 330/1
Nice kez ol serv-i serkeş gördi ayaklar rakîb
Dimedi bir kez ki el çek derd-mendümden benüm 350/2
Sen gül-i cennet isen ben de cinân bülbüliyem
El çek ey serv-i hırâmân bir avuç kanumdan 424/7

Elden ne gelmek

Ey Necâtî yürî sabr eyle elünden ne gelür
Hûblar cevr-ü-cefâyı kime öğretmediler 198/7

Ele almak

Al ele âyîne ol hüsn-i cihân-efrûza bak
 Gül gibi çâk-i girîbân eylemezsen işte ben 408/2
 Toğrı iken ok gibi yolında dil-i hâkî
 Aldı ele ol kaşı kemân çekdi çevirdi 610/2

Eli ermemek

Eyâ dil-ber elüm irmez direm sîb-i zenahdâna
 Nihâl-i kaddün öğrenmiş velî bana üzün oldu 639/4
 Allâh ziyâde ide ki el irmez olubdur
 Kaddün olalı serv-i hırâmâna berâber 62/3

El uzatmak

İkide bir cefâ elin uzatma bu dile
 Kim tıfl olan eyü degül oynamag od ile 445/1
 Cân-ü-dile el uzadacağını bilürdüm
 Fettân idi ol serv-i dil-ârâ küçücükden 401/4

El yumak

Gördüm yüzünü dîde-i giryândan el yudum
 Su gibi gönlüm akdı revân andan el yudum 371/1
 Gördüm ki gitmeyince gönül yüz yumaz
 Vurdum ciğerde katre kadar kandan el yudum 371/2
 Ruhsâr-ı dil-firîb-i 'arak-rîzüni görüb
 Şeb-nemleri ile sahn-ı gülistândan el yudum 371/3
 Uyub hevâya terk-i diyâr eylesem nola
 Bir katreyem ki lücce-i 'ummândan el yudum 371/4
 Zencîr-i zülfüne ireli dostum senün
 Divâneyin ki çâh-ı zenahdândan el yudum 371/5
 La'lün yeter Necâtî'ye dünyâ ve âhıret
 Kevser suyu ile Çeşme-i Hayvândan el yudum 371/6

El bir eylemek (etmek)

İrmek isterse kad-i dildâra şimşâd-ı çemen
 Berk bassun ayağın serv ile el bir eylesün 425/5
 Meclisde sâkî desti ile el bir eyleyüb
 Şol gül gibi şarâbı ayağa düşürdiler 57/3
 Zülfün ile kâkülün el bir idüb ayak tolar

Ol sebebden rişte-i kalb-i perîşân sarmaşur 194/7

El vermek

Sâkıyâ peymâne el virüb alursa dest-yâr
Şem' gibi tutuşam olam miyân-gîrûn senün 314/4
El viridi hüsn devleti yokdur ayakdaşun
Meydân senündürür cevelân vir semendüne 455/2

Eli taş altında kalmak

Taşlar altında kalubdur katı gönlünden elüm
Böyle nâ-çâr olmasun hâli İlâhî kimsenün 300/4

Eme seme yaramamak

Ne la'li dirgürür ne saçı mârı öldürür
Gâlib budur ki yaramaz oldun eme seme 545/7

Ere varmak

Ey Necâtî 'izzet-i dünyâya bakma merd isen
Bir vefâsuz kahbedür dünyâ ki hiç varmaz ere 499/5

Gam yememek

Gamzesi öldürdüğine ey Necâtî gam yime
Katlüne hoccet yazan sîmîn eli parmağıdur 103/7
Hay esirge seni sen cân ele girmez dirler
Cân için gam yimezem cân ise cânân degül'a 501/4
Nergis-i bîmâra din sîm-ü-zer için gam yime
Eksük olmaz çün bilürsin sağ olan başda külâh 515/2

Geceyi diri tutmak

Diri tutub giceyi subh olunca ağların
Ölürin olmazın şem' gibi sohgetsüz 237/4

Geceyi gündüze katmak

Çiçekler ile bisât-ı çemende kılmağa 'ayş
Giceyi gündüze katub gelür bahârı görün 295/3

Göğüs döğmek

Ben iraklardan göğüs döğmek boyun egmekdeyin
Turmadan sünrür girür zülf-i perîşân koynına 502/3

Göğüs geçirmek

Gögsin geçürür leblerün öpdükce piyâle
Bî-çâre sürâhînün inen boynunu burma 528/6

Gökte ararken yerde bulmak

Gel gel ki gökde istediğün yerde bulmuşuz
 Bezm-i şebâne özge cihândan haber virür 154/5

Gönlü akmak

Gördüm yüzünü dîde-i giryândan el yudum
 Su gibi gönlüm akdı revân andan el yudum 371/1

Gönlü kararmak

Sâkîyâ gönlüm karardı lûtf idüb bir bûse vir
 Kaygulu gönülleri dirler şarâb-ı âl açar 162/4

Göklere çıkarmak

Necâtî cenneti zâhid ögüb göklere çıkarsa
 Yirini bekleyen yiger meseldür mâ-tekaddemden 403/7

Gönlünü yapmak

Şefkat ile yap Necâtî gönlini didüm didi
 Hey bizüm mahallede bu hâne bünyâd olmadı 499/6

Gönül açmak

Dostum nazm-ı Necâtî'den nazar men' itme kim
 Gönül açar bir akar sudur bizüm eş'ârumuz 241/7

Gönül bağlamak

Bağladı gönlin Necâtî zülfünün zencîrine
 İşidenler didiler kim ol kişi uslu imiş 249/6

Gönül vermek

Nakkâş-ı Çîn ki sûret-i dilkeş yazar geçer
 Gönlini sana virüb anı sûret itmesün 427/4

Göz açtırmamak

Bana göz açdırmayan ol nergis-i şehlâsıdır
 Bana gün göstermeyen bu zülf-i müşk-âsâsıdır 85/1

Göz değmek

Nergis olan yerde meded salınmasun ol serv-kad
 İzi tozına göz değer çokdur cihânda görmedük 291/2
 Göz değmemeğe turrası sağına solına
 Boyınca iki heykel-i ʿanber-fişân asar 70/3

Göz dikmek

Nergis gibi göz dikmiş idüm izi tozına
Bir kez dimedi sùhte hakk-ı nazarun var 75/4

Gözle yemek

Peykânlarını yaralarum gözle yidiler
Gizlendiği içerde hep anun belâsıdır 171/3

Göz ucuyla bakmak

Göz ucu ile bakub görmezliğe urur âh
Gamzen geçer yanumdan şöyle ki hiç ilmez 239/4

Gözüne sokmak

Kim inkâr eyler ise tûtiyâya
Ayağın tozın ilet gözine sok 279/4

Gözüne koruk sıdurmamak

Üzüm suyına sofî cân virür lîk
Sıdurmaz gözine kimse koruğu 586/3

Gözü tutmamak

Gözümü tutsun eğer kim tutmadı ise gözüm
Ayağın toprağını kuhl-i Safâhân yerlüce 469/4

Göz yummamak

Hak bilür kim bir gice kirpüklü gözüm yummadum
Ey Necâtî tâ kim ol dil-dârı gördüm bir nazar 128/7

Gözünde uçmak

Seni düşünde görem dirdi Necâtî lîkin
Düş de gözinde uçar şimdi anun hâb gibi 614/5

Harf atmak

Derc olalı kenâresine dürc-i lâ'lünün
Yâkûta harf atar senün ey dil-rübâ hatun 283/3

Hiçe saymak

Hiçe saymaz gözlerümün bir yumub bin dökdüğün
Olmaz âhum yiline ol serv mâyil bir nefes 245/3

Hoş görmek

Bezm-i hayâtı hoş gör el virmiş iken eyyâm
Devr almadın ayağın götürigör ayağı 574/4

Hoş tutmak

Çemende nergis-i şehläyi hoş tutun zinhâr
Hemân anı görün ol çeşm-i pür-humârı görün 295/4

İki baştan olmak

Müşkil bu kim mahabbet iki başdan olmadı
Sevdürmedi sana beni illâ bana seni 595/2
Benüm sevüm ne virür sende himmet olmayıcak
Neye yarar iki başdan mahabbet olmayıcak 275/1

İki yol ağzına gelmek

İki yol ağzına gelmiş garîbem
Ara yirinde iki zülfünün ben 385/2

İş asmak

Sâkî-i horşîd-ruh geh bedr itdi geh hilâl
Bu gice iş asdı sâgar mâh-ı şeb-gerd üstine 490/4

İşini bilmek

Ferhâd san'ati ile 'ışkı iletirdi başa
Senün gibi Necâtî yohdur işini bilmez 239/5

İşini bitirmek

Gamzen bitürdi işümi şimdengirü beni
Kurtarmağa belâdan ecel minnet itmesün 427/2

İşini altın etmek

Ey Necâtî işün altın eyledi
Kîmyâ-yi 'ışk ile ol sîm-ten 413/7

Kan ağlamak

Ey gözüm kan ağla kim ol dürr-i pâk
Bahr-i seylâb-ı sirişke nem dimez 233/3

Kan olası

Dil leblerinün şevki ile düşdi şarâba
Sâkî içelüm sun berü şol kan olacağı 601/3

Kan olmak

Ey lebi şekker bahâsın sordug isek bûsenün
Cânumuz alma nice oldı arada kan olmadı 603/3

Kan yalaşmak

Dem-be-dem kan yutdugum budur ki hûnî okların
Kan yalaşmayınca kimse ile karındaş olmadı 608/2

Kanadı altına almak

Devri zülfünde bu gönlüm murgını sen ey hümâ
Kanedun altına aldun fâriğ-ül-bâl eyledün 297/5

Kanat bükme

Bir havâyî ak gögercindür uçar
Nâme dilberden yana büküb kanat 28/5

Kanı kaynamak

Göz yaşı sanma benüm seyl-i revânım Şeyhî
Lebûni yâd idecek kaynadı kanım Şeyhî 629/1

Kanına aş yermek

Bin hâdise ile hâmiledür devr-i rûzigâr
Zinhâr gâfil olma ki kanuna aş yirer 127/2
Kanuma aş yirerdi gamzelerün
Hele ey dost râhat olmuşsın 398/4

Kanına girmek

Gülün bu ‘arızı rengin görüb aldanma ey bülbül
Kim ol anca senün gibi garîbün girdi kanına 522/4

Kanına susamak

Kanı kanına susamış dirilür senünle kim
Bir su içmek denlü gelmez sana bin kan eylemek 296/6

Karanlıkta göz kırpmak

Duyaruz bir kişi karanuda göz kırpdığını
Bilürüz leblerüne Çeşme-i Hayvân ezilür 199/4

Karşı çıkmak

Geldüince gam gönül mülkine cân karşı çıkar
Nice ‘izzet itmesün bir memleket sultânıdır 177/2

Karşı gelmek

Bedr-i münîr gün yüzüne karşı gelmedi
Eksüklüğün bilenlerün olsun kemâli var 135/5

Kef geçmek

Düriş erenler yolına tâ olasın hayr-ül-halef
 Özge kemâle tâlib ol mâl üstine kef geçme kef 268/1

Kendi çalar kendi oynar

Gülşende serv karşı elin ha salar başın
 Kendüzi oynar eblehi gör kendüzi çalar 133/5

Kaydını görmek

Necâtî her müselmânun görür kaydını ol kâfir
 Bana geldükce her dâ'im işi ihmâldür zülfün 299/5

Kendine gelmek

Ey gönül ben 'acebâ nice gelem kendüme kim
 Göricek bî-hod olub ölürin ayru olıcak 278/8

Kendinden gitmek

Miskîn Necâtî âh ider-ü-kendüden gider
 Yârun meğer ki cennet-i kûyın ana gelür 203/7

Kendine yontmak

Bu kâr-gehde anunçün düşer yüzi aşaga
 Ki turmayub dürişüb kendine yonar tîşe 507/7

Kıyameti koparmak

Kâmetün gördüm kıyâmetler kopardum 'âkıbet
 Eyledüm sen fitne-i âhır zemânı kendümün 287/2

Mum olmak

Cânâ güzeller ağzuna baksa 'aceb midür
 İns-ü-perî nigîn i Süleymâna oldu mum 360/3

Od ile su barışmak

Ruh ı dil-ber görünür gözüne şol vaktin kim
 Od ile su barışa gölge güneşle birike 482/5

Oh demek

Gel ya kaşuna zıh gibi çek rişte-i dili
 Gören disün ki oh nice dil-keş kemân olur 94/4

Ortaya atılmak

Şem'-vâr ortaya atılmayalum
 Câm gibi kenârı gözleyelüm 372/4

Oyun oynamak

Gam çok oyunlar oynadı miskîn Necâtî'ye
Yazukdürür ana da be hey cân oyuncağı 584/8

Parmağı ağzında kalmak

O mâhı nâgehân görsem bana söylemeyüb geçse
Kalur barmağum agzumda gören dimez ki cânludur 69/3

Parmak kaldırmak

Ruhların 'uşşaka ol zülf-i perîşân 'arz ider
Kâfiri gör parmağın kaldırdı îmân 'arz ider 119/1

Pençesini burmak

Kolını çenber idüb pençesini burdı sabâ
Gönlümi alımadı zülf-i perîşânundan 387/5

Pes demek

Lûtf meydânında sen burdun çinârun pençesin
Didi el arkası yirde ey boyı şimşâd pes 246/6

Söz açılmak

Gonca ağzundan ne söz açıldı kim handân olub
Gül çıkardı geydügin virdi sabâyâ dostum 345/3

Sözünden çıkmamak

Ey kelâmun vahy-i münzel gibi nâli' sağ-u-sol
Hiç çıkmazlar sözünden iki paşalar bu gün 432/4

Sözünün eri olmak

El çek boşadun ise zenini zemânenün
Olmak gerek Necâtî kişi sözünün eri 638/7

Taş yürekli olmak

Güzeller taş bagırlu olmayınca
Binâ-yı 'ışk inende muhkem olmaz 219/3

Tüyü düzmek

Nâfe miskîn ey sanem evvel katı bozgun idi
Öykünelden zülfüne bir pâre düzdi tüyini 624/6

Üstüne titremek

Dil yine ol şûh-ı cihân üstine dir dir dıtrer
Dil nedür kevn-ü-mekân üstine dir dir dıtrer 115/1
Teşne-dil la'li zülâli suyn ol Hızr-demün

Gördüğü yirde hemân üstine dir dir ditrer 115/2
 Çeşm-i pür-fitnessi 'âlemlere gavgâ bırağur
 Hûnî-i gamzesi kan üstine dir dir ditrer 115/3
 Murg-u mâhî melek-ü-ins-ü-perî vahş ü-tuyûr
 Ol Süleymân-ı zemân üstine dir dir ditrer 115/4
 Dil-i miskîn-i Necâtî yine ey cân-ı cihân
 Bir fülân ibn-i fülân üstine dir dir ditrer 115/5

Yanıp yakılmak

Müşkil olurmuş ol ki içinden belâ tura
 Yandum yakıldum âh-ı ciger-kâhdan meded 52/3

Yarım ağız

Dünyâ bütün benüm dise yarım ağız lebün
 Cân-ı 'azîze itmeye ayruk ecel hücûm 360/2

Yer bulmak

İtlerüne yalvaranlar işigünde yir bulur
 Mansıb-ı 'âfîdür ol olmayacak olmaz dilek 316/10

Yer etmek

Te'sîr iderdi kevkeb-i 'izzet Necâtî'ye
 Nârencî çizme kebkebi itse yüzinde yir 77/8

Yer öpmek

Yir öpdü su 'ârızun öninde
 Hüsnüne zemâne itdi tahsîn 404/2

Yokuşa sürmek

Ağyâr-ı seg bizi depeler yokuşa sürer
 Bir kez Necâtî basmaya mı ayağum düze 558/6

Yol kesmek

Yara sanman 'ârızun nâzüglügidür şîvedür
 Cennete yol kesmek ister bir yanağı gülsitân 431/3
 Yine hışm ile turub gitdün eyâ serv-i revân
 Sana yol kesmek için göz yaşı arkurı varur 161/4

Yoldan çıkmak

Ey Necâtî çıkma yoldan aldanub güzellere
 Şem' gibi sanma kim dâ'im önünce varalar 139/5

Yüz çevirmek

Fakr evinden yüz çevürme ey dil-i dervîş kim
Derd bu derd ise derdüne devâ bu derdedür 172/6

Yüz dürmek

Yüzini dürer gül-i handâna teşbîh idicek
Kati nâzüg-tab'dur yârun bilirsüz hûyını 624/5

Yüze gülmek

Sarrâf-ı dîdemüzde o dil-ber güher sezer
Yüzüme güldüğü bu ki boyunda zer sezer 211/1

Yüz göstermek

Yüz gösterür hemîşe müselmânlığa hatun
Kâfir dimen siz ana ki mahfice dîn tutar 165/6

Yüzü gülmek

Yine 'âlem yüzi güldi yine Allâha minnetler
Ki Hakdan oldu erzânî vücûd-ı Şâha sıhhatler 207/1

Yüzüne vurmak

Eksükligini yüzine urma kamerün kim
Yohsula 'itâb eyleyicek bayı kınarlar 155/2

Yüzünü ekşitmek

Güller çemende şîve ile burtarur yüzün
Gûyâ ki lâle-çihreler içer şarâb-ı nâz 234/4

Yüzü yerde olmak

Yol eridür yüzi yirde zülf-i yâra cân virür
Gel sabâdan öğrenün dervîşler miskînlüğü 623/2

Yüz vermek

Serîr-i hüsne geçürdün bu denlü yüz virdün
'Aceb mi ger ola zülf-i ziyâde-ser güstâh 44/2

Yüz yüze gelmek

Ne yüzle yüze yüz olmak dilersin ey güneş yâra
Güzellikden murâd olan bilürsin çeşm-ü-ebrûdur 137/2

Yüzüne kir getirmek

Kir getirür yüzine mâhun kosun hod-bînlüğü
Kim güzeller istemez bunun gibi çirkinlüğü 623/1

Yüze gelmek

Yüzine tutsa Necâtî ne ‘aceb haclet elin
Nesi var yüze gelür dest-i du’âdan gayrı 599/

2.3.BİÇİM ANLAM İLİŞKİSİ

Divan şiirinde kullanılan şiir dili, sınırlı bir dildir. Bu sınırlar içerisinde ahengi sağlamak, biçim ve anlam arasındaki ilişkiyi düzenlemek oldukça zordur. Divan şiirinin dayalı olduğu estetik zemin, dil disiplininin yarattığı çağrışım gücüne ve şiirin biçim düzenine bağlıdır.

Divan şairleri ahengi sağlamak için ses, söz, redif, tekrarlar, ikilemeler, kafiye ve vezin öğelerinden yararlanırlar (Macit, 1996). Ahenk söz konusu olduğunda kelimeyi yeniden biçimlendirirler. Bir kelimenin şiir içindeki diğer kelimelerle bir bütünlük içerisinde olması ve iç musikiyi yakalaması gerekir (Eliot, 1983: 140). Şiiri oluşturan bütün unsurlar, bir bütünlük içinde bulunmalı ve şekil ile anlam birbirinden bağımsız olmamalıdır.

Divan şiiri geleneği içerisinde ahenk, musiki terimi ile birlikte anılır. Şiirin akıcılığını sağlamak ve anlamı bütünlemek için, ahengin gerekliliği üzerinde durulur. Yahya Kemal’in “derûnî âhenk” diye nitelendirdiği şiir içi musiki, ahengin ta kendisidir (Beyatlı, 1984: 135). Ona göre,

“...bir sesin muayyen aralıklarla tekrarı, insan üzerinde büyüleyici bir tesir bırakır. Zaten sanat da bir çeşit büyü değil midir? Bütün sanatlar tekrarın bu tesirinden faydalanırlar...” (Beyatlı, 1984: 20–21).

Şiirde ahenk,

“...bir bütünü teşkil eden parçaların veya unsurların estetik ölçüler içinde birbirleriyle uyuşması anlamına gelen, çeşitli ilim ve sanat dallarında kullanılan terimdir. Edebiyat terminolojisinde ahenk, üslubun bir niteliği olarak şiir ve nesirde kelime ve cümlelerin, adeta bir musikî tesiri yapacak şekilde art arda getirilmesiyle sağlanan uyumdur...” (Macit, 1996: 15).

Necâtî’nin gazellerindeki biçim ve anlam ilişkisini doğuran unsurları genel olarak ses ve söz tekrarları (Macit, 1996) olarak iki grupta inceleyebiliriz:

2.3.1.Söz Tekrarlarına Dayanan Biçim- Anlam İlişkisi

Şiirde bazı kelime ve kelime gruplarının tekrar edilmesiyle oluşan anlatım tekniğidir. Biçim ve anlam ilişkisi bakımından oldukça önemlidir. Söz tekrarlarını ikilemeler, cinaslar ve diğer söz tekrarları olarak üç kola ayırabiliriz:

2.3.1.1. İkilemeler

Necatî'nin gazellerinde ikilemelere dayanan söz tekrarları oldukça fazla yer tutar. Biçim ve anlam ilişkisi bakımından bu anlatım tekniğinden şair şu beyitlerinde yararlanmıştır:

Derd-mend ol ey Necâtî **derd-mend**

Derdlü olmayınca olunmaz devâ 13/8

Derdüm ol denlü degüldür ki ola şerbetle 'ilâc

Beni size gerek ise **meded** ol yara **meded** 47/2

Geh cefâ **geh** cevır **geh** nâz oldu çün kim hû sana

Bî-vefâ dil-dâr imişsin ey sanem yâ hû sana 14/1

Hasretünle bu Necâtî ölür ise diyesüz

Â garîb-ü-vâ garîb-ü-hâ garib eyvâ **garîb** 26/5

Dürlü dürlü derde uğradan beni

Kalb-i mâyil çeşm-i şâhid-bâzdur 88/2

2.3.1.2. Cinas

Necatî beğ aşağıdaki beyitlerinde cinas sanatını kullanarak söz tekrarlarına dayanan bir biçim- anlam ilişki kurmuştur:

Terk it Necâtî hâce-i dünyâ-peresti kim

Kef geçme **mâl** üstine virdi **kemâl** ana 11/6

Bir alay oldu perî şîvelü **âhu** begler

Gözi **âhû**ların alayına **yâhû** begler 67/1

2.3.1.3. Diğer Söz Tekrarları

Beyitlerdeki söz tekrarları bazen tek kelimenin yinelenmesiyle, bazen iki farklı kelimenin yinelenmesiyle, bazen de üç, dört ve daha fazla kelimenin yinelenmesiyle sağlanır.

Tek kelimelerle oluşturulan tekrarlar, şöyledir:

Derd-mend ol ey Necâtî **derd-mend**

Derdlü olmayınca olunmaz devâ 13/8

El götürürdüm eyler idüm derdünü taleb

Kendü **elümle** itmişin ey döst ben bana 16/6

Kimse ağlamağı göz yaşsı ne **bilsün bilmez**

Anı ey zöhre-cebîn âh-ı seher-gâh **bilür** 64/4

Ey Necâtî saçı **dârından** anun gen yüri var
 Yoksa bu **dâr-ı** cihânı başuna tar eyler 65/7
 Vireyin vasluna bu bir **cânı**
 Nice bir **cân** iki cihâna değer 73/5
Gülmek sana yaraşur eyâ hûr-i meh-nijâd
 Kim **güldügünce gül** gibi hüsnün olur ziyâd 50/1
 Ölüyor haste Necâtî kerem it bir sora gel
 Gam bucağında **esîr** oldu **esirge** hey yâr 63/7
 Bunca **belâna** sabr iderem bin **belâ** ile
 Bir kez yüzünü görimez oldum **belâ** budur 79/6
 Müşkil olurdu **gülmese gül** bigi leblerün
 Ne olurdu zînet itmese Câm-ı Cemi ferah 43/3
 İki kelimenin tekrarlanması ile sağlanan tekrarlar da şunlardır:
 Dil leb-i şîrînün anub n'ola atsa **cân ana**
 Kim göricek kendü **cânım** gibi kaynar kan **ana** 5/1
Kim ola **kim ide** sana yavuz **nazar** çelevi
 Ki **kimsene** güneşe **idemez nazar** güstâh 44/6
 Vasla **dermân** isteyenler **derde dermân** itmesün
Derde dermân eylesün kim **derddür dermân-ı** dost 30/5
 Cân-ü-dilini şol ki virür **iki bir** dimez
 Lâyık mıdur ki hışm ide gamzen **ikide bir** 77/6
 Bir gün **ölümlü** dirilenlere **cânân görünür**
 Nite kim **öldüğü** demde kişiye **cân görünür** 80/1
 Bazı söz tekrarları da ortak köklerden türeyen kelimelerle sağlanır. Kökteş
 kelimelere eski dilde iştikak denir ve bir söz sanatı olarak şiirlerde yer alır:
 Hüsn ü **hulk** ile cihân **halkı** başı üzre tutar
 Ey Necâtî anun için didiler dilbere tâc 41/5
 Dil **garîb** olduğu için yüzine bakmaz habîb
 Gerçi kim **mergûb** olur her nesne kim ola **garîb** 23/1

2.3.2. Ses Tekrarlarına Dayanan Biçim- Anlam İlişkisi

Şiirde ahengi sağlayan ses tekrarları, dilin ses sistemine bağlıdır. Birbirine ses uyumu ile bağlanan kelimeler, şiirin musikisini artırdığı gibi, şiir içinde yarattığı organik bağlarla da anlamı bütünler. Şiirde kullanılan “sentaktik paralelizm” (Macit,

1996: 59) şiirin anlam istifi açısından da son derece önem taşır. Necatî'nin gazelleri bu sentaktik paralelizm bakımından oldukça zengindir. Şair, bu yolla hem ahengi sağlamış hem de anlam istifine değer vermiştir. Aşağıdaki beyitlerde böyle bir durum söz konusudur:

Câm-ı hecrün nûş ider mestâneler gördün mi hîç
 Yoluna cânlar virür merdâneler gördün mi hîç 39/1
 Gözlerün 'ayn-ı 'inâyetdür kime ide nazar
 Kîrpügün sehm-i sa'âdetdür kime ola nasîb 23/2
 Ey bana nendür seversin dilberi diyen sefih
 Cânumun cânânesidür derdümün dermânıdur 56/3

Bazı ses tekrarları da yalnızca benzer seslerle sağlanır. Bazen birbirine söyleyiş olarak benzeyen kelimeler arasında bir uyum söz konusudur:

Cân işigüne dil ser-i zülfüne çekdi **raht**
 Ey dost himmet eyle ki yâ **taht** ola yâ **baht** 32/1
Cânâ cihânı kısmet idersen de râzıyuz
 Dünyâ bütün sa'âdet ile **sana** sen **bana** 16/5
 Çihre-i **zerd** ile irer işigüne ehl-i **derd**
 Kim tavâf-ı Ka'be olur kuvvet-i zerle nasîb 23/6
 Kurtardı **cevr-i devrden** âhır Necâtî'yi
 Câm-ı lebün hayâli nigârâ müdâm ola 22/7
 İdersin bize sûfî çehreni **zerd**
 Kim olur senden andan **derdüne derd** 46/1
 Şehleri **mât** itmek için zülf-i dost
 Ruhların açmaza kodı iki **kat** 28/6
 Te'sîr iderdi **kevkeb-i** 'izzet Necâtî'ye
 Nârencî çizme **kebkebi** itse yüzünde yir 77/8
Kaddün elif iki zülf iki dâl
Dâd eyle ki aldı dört yanum **yâd** 51/5
 Şimşâd-ü serv irdüğine **dik** gelürdi **lık**
 Reftâr-ı yârı görelî bir pâre yatdılar 90/3
 Necâtî **âhına âheng** ider Zöhre didüğü için
 Kulağı çınıladı şöyle tabancalar yidi defler 91/6
Dek dur yiründe epsem haddün bil ey sanevber
Dik gelme kadd-i yâra yohsa seni yonarlar 92/4

Çün çemen özre sabâ bostâna berg-i gül **döşer**

'Ârif olanlara nûşânûş-ı câm-ı mül **düşer** 93/1

Bezme gelsen ehl-i 'ışk içinde kopar zezeme

Gülsitâna vakt-i **gülde** nitekim **gulgul** düşer 93/2

Ses tekrarı oluşturan kelimeler bazen de sadece benzer ortak ünlü veya ünsüz seslere sahip olurlar. Bu şekilde kurulan beyitler ise şu şekilde sıralanabilir:

Derdüm ol denlü degüldür ki ola şerbetle 'ilâc

Beni size gerek ise **meded** ol yara **meded** 47/2

Düşdi bu Necâtî yine zülfün hevesine

Ne **kara** yazı imiş başına bu **kuru** sevdâ 18/5

Ey **harîm-i haremün** dâr-ı şifâ her derde

Şerbet-i vasl ile iriş dil-i bîmâra meded 47/5

Ger **hâr ü hakîr** itse Necâtî seni yârun

İncinme ki 'uşşâka budur '**izzet-ü-hörmet** 35/7

Pertev-i horşîd-i ruhsârı hayâlin ol mehün

Ey **gözüm ger göresin** bensüz harâm olsun sana 4/5

Oyna başun işiginde topun ağsun göklere

Ey Necâtî gördüğün **merdâneler meydânıdır** 56/7

Bir kadem-rence buyur yoluna olsun şâhum

Zer-ü-sîm-ü-ser-ü-cân-ü-dil-ü-dînüm ne ki var 63/5

Hüsnün sıfatın tâ kim diye işide dâ'im

Gülşende gül-ü-gonca gûş-ü-dehen olmışdur 84/3

Serv-i ümîde irmez eli şol kimesnenün

Bâlâ-yi dost şîvelerini **belâ** bilür 87/4

Divan şiirinde biçim- anlam ilişkisinin sağlanmasına yardım eden ses ve söz tekrarları Necâtî 'nin gazellerinde bir sistem dâhilinde yer alır. Şiirin ses ve söyleyiş yönlerinin değerini artıran bu tekrarlar, anlam istifinde şaire büyük bir imkân sağlar. Necâtî'nin gazellerinin ses ve şekil boyutu, mısraların kuruluşunda şaire, söylemek istediği şeyi benzetme unsurlarının çağrışımlarından ve şiirin hayal dünyasında yer alan duygu değerlerinden yararlanarak söyleme kolaylığı verir.

Necâtî bazı şiirlerinde de gazel bütünlüğünü tamamen tekrar eden kelimelerle yapmıştır. Şiirde yararlandığı sentaktik paralelizm ile şiirlerinden bazılarını beyit bütünlüğü esastan çıkarıp gazel bütünlüğü esasına göre düzenlemiştir. Bu yöntem onun şiiri için önemli bir özelliktir. Kendisinden sonraki

şairlere, gelenek adına, miras bırakmıştır. Necatî'nin biçim- anlam ilişkisinden yararlanarak ortaya koyduğu anlamı bütünleyen unsurlardan biri de gazellerde seçtiği kafiye ve rediflerdir. Çoğu çekimli fiil ya da fiil soylu olan bu kafiye ve redifler (Macit, 1996:89), onun beyitlerini birbirine bağlayan organik bağların başında gelir (Kurnaz, 1997: 276). Gazellerdeki ses ve anlam boyutunu simetri tefekkürü ile bütünleyen Necatî, çoğu zaman cinaslı söz tekrarlarından yararlanarak oluşturduğu rediflerle, şiirin çağrışım dünyasını zenginleştirir. Şairin fikir ve hayalleri yine redifler vasıtasıyla iletilir.

2.4. GAZELLERDE İMGE VE DUYGU DEĞERİ

İmge, şiirde anlama ulaşma yolunu daha etkili ve canlı hâle getiren, anlamla şiiri oluşturan diğer öğeler arasında bağ kuran bir zihinde canlandırma şeklidir. Bir bakıma bir hayal yaratmadır. Şiirin kullandığı malzeme, genel olarak, insan yaşantısı olduğu için bu yaşantıyı canlandırma görevi imgeye düşer. Şairin kullandığı kelimelerle algıların zihindeki resimlerle eşleşmesini sağlar.

“İmge, sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dille aktarılışıdır; bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir.” (Aksan, 1999: 32).

Divan şiirinin anlam düzleminde heyecan ve duygu yoğunluğu yani lirizm bulunmaktadır. Anlam daha çok duygulandırma, etkileme, hayran bırakma vasıflarına yönelik olduğundan, Divan şiirinin derin yapısının temel taşı anlamdır. Şiirin anlamı özgün olduğu ölçüde değer kazanır.

Şiirde anlam ve bağlam ilişkisi önemlidir. Divan şiiri açısından bağlam, şiirin genelinden çok mısra veya beyitte kullanılan kelimelerin tek başlarına değil; birbirleriyle olan ilişkileri içinde, yaptıkları çağrışımlar, kastettikleri anlamlar, yüklendikleri görevler açısından değerlendirilmeleri demektir (Başkan, 1988: 99). Başka bir ifadeyle, beyti oluşturan kelimeler, mısra içinde yer aldıkları genel bağlamda anlam kazanırlar (Mengi, 1991).

Necatî'nin bazı şiirlerinde, anlamın şaire özgü olduğunu, ayrı bir şiir dünyasının bulunduğunu söyleyebiliriz. Yani onun şiirindeki anlam değişik çağrışımlara yol açmaktadır. Şiirde, daha doğrusu beyitte çokanlamlılık, anlam çeşitliliği vardır. Değişik anlam katmanları yaratmanın anlam açısından beyte katkısı önemlidir. Şair, anlama ilişkin estetik kaygıyı öne çıkarmaktadır. Şiirde duygusallığın esas olduğunu, şiirin genel olarak anlam bakımından lirizme yaslandığını ve şiirin duygu temeli üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz.

2.4.1. Orijinal Söyleyişler

Necatî'nin aşağıya aldığımız bazı beyitleri, şairin gelenek adına söylediği özgün beyitlerdir. Konu, anlam, söyleyiş ve bağdaştırmalar bakımından beğendiğimiz bazı beyitleri bu başlık altında değerlendireceğiz.

Sevgili ile felek arasında bağ kuran şair, onları vefasızlıkla nitelendirir ve kendi dünyasında iki vefasız yer olmadığını belirtir:

Ey çarh sen de yâr gibi olma bî-vefâ
Zira bu denlü 'âleme bir bî-vefâ yeter 108/5

Divan şairleri aşk derdiyle yaşamayı seven insanlardır. Bu sebeple tabiple pek anlaşılamazlar. Aşk derdi ilaçtan daha mühimdir. Bu konuda hemen hatırlanması gereken bir isim şair Fuzulî'dir (Akyüz vd., 1990). Ancak Necatî de bir asır önce bu imajı şu şekilde kullanmıştır:

Bîmâr-ı 'ıška şerbet ile eyleme 'ilâc
Var ey tabîb ko beni derdüm bana yeter 108/6

Divan şiirinde, Halk şiiri öğelerinden biri olan dedim- dedili şiir kalıplarından da yararlanılmıştır. Bu söyleyiş biçimi Necatî'de çok fazla kullanılmaktadır:

Didüm ol yüzde neden hâl-i mu'anber çoğ olur
Didi bu Rûm ilidür bunda güzeller çoğ olur 110/1

Şairin orijinal söyleyişlerden biri de hac ziyareti yapan insanlarla âşıkların hâlinin benzerliği üzerine kurduğu şu beyittir:

Her seher âh-ü-nâle kâfilesi
Ka'be-i kûy-i dilbere çekilür 114/3

Bir Divan şairinin yani âşığın, bu şiir geleneğinde yüklendiği durumu en iyi anlatan beyitlerden biri de aşağıdaki gibidir:

Levend-ü-müflis-ü-dîvâne-vü-fakîr-ü hakîr
Necâtî'yem umaram dahi bes beter diyeler 117/5

Kâbe örtüsünü tabutuna örtmek isteyen şair, siyah renk bağlamında bir ilişki kurmuştur:

Kara Ka'be örtüsü ile örtesüz tâbûtumu
Ölicek zülfi gamından dostlar kardaşlar 123/3

Aşağıdaki beyitte de Necatî kendi şiirinin tanımını yapmaktadır:

Ey bâd-ı sabâ var yüri yârâna haber vir

Tarz-ı gazeli şöylece rindâne disünler 136/7

Orijinal söyleyiş bakımından değerlendirilebilecek bazı beyitler ise şunlardır:

Doludur kanlu yaşumdan iki gözüm kabağı

Sâkî âhır beni bu sâgar-ı tekrâr yıkar 125/2

Gamzesine çeşm-i hâb-âlûd-ı dilber yasadur

Şol dil-âver gibi kim yatdukca hançer yasadur 150/1

Kocmağa el virmeyen serv-i dil-ârâdan nolur

A benüm çok sevdüğüm kurı temâşâdan nolur 160/1

Yetimler gibi şâhâ iki gözüm bebeği

Mahallen içre oturmuş türâb ile oynar 163/3

Pâklikden gayrı nem gördünse söyle dostum

Kimseye yüz virmemek âyînenün âyînidür 167/9

Cûş idüb kanlu yaşı lâle gibi Ferhâdun

Kızarubdur yine tağlar eteği ile yakalar 168/2

Peykânlarını yaralarum gözle yidiler

Gizlendiği içerde hep anun belâsıdır 171/3

Ağzına dil sokar egilüb şîşe sâgarun

Sakın öper lebüni cihân bî hayâsıdır 171/5

Aydın içinde tîre durur hâl-i ‘ârizun

Ruhsâr Germiyan hat-ı müşgîn (Karası) dür 171/6

Güzelde murâd ân olur endâm degüldür

Keyfiyyet olur meyde garaz câm degüldür 174/1

Togrusı bu kim kâmet-i dil-darum öninde

Serv-i çemenün turışı endâm degüldür 174/2

Bu mu’ciz nazmı görüb ehl-i eş’âr

Gazel dimekten istiğfar iderler 175/9

Nev-bahâr eyyâmı geldi ‘ayş-ü-‘işret çağıdır

Tevbelerle gül kızıl düşman sucı kan yağıdır 186/1

İtmeyem sensüz ayak seyrin çemenden yana kim

‘Âşık-ı didâr olana cennet ayak bağıdır 186/4

Toprağı altun ider cânâ eyü bakışlarun

Bende-i muhlis Necâtî’de ayak toprağıdır 186/7

Mushaf-ı hüsnünde hattun yazduğı âyet bu kim

Rûm ili yağmaya varub mü'mini küffâr sır 187/5
 Bu gün ol fitne-i âhır zemâna haşr olan ölmez
 Kıyâmet-kadd-ü-kâmetdür kıyâmet-çeşm-ü-ebrûdur 191/2
 Benüm sînemdeki dağ-ı siyâh olmışdur eğlencem
 Meğer Mecnûn-ı şeydânun enîsi çeşm-i âhûdur 191/3
 Gel ey pîr-i mugân billâh ne bî-had lûtfudur bu kim
 Eli boş olan abdâlun müdâm ayağı toludur 191/4
 Necâtî bahr-i eş'ârun nedendür pür-güher bu hod
 Selâsetde letâfetde hemânâ bir akar sudur 191/7
 Nedîmi bezm-i dünyânun nedemdür
 Gel ey ney bir dem it kim dem bu demdür 192/1
 Hezâr pâre gönül oldu yine yâr ile bir
 Şu resme kim gül-i sad-berg ola hezâr ile bir 193/1
 Bana 'unvân gelür ol gün ki belâ nâmesinün
 Ala bir gûşesine adını sebt ide fakîr 200/3
 Her gice tâ subha dek rûşen çerâğunda şehâ
 'Âşık-ı dil-hastenün yanan yüreği yağıdur 103/3
 Yâr mâyil olıcak mihr-ü-mahabbet az olur
 Anun içündür niyâz ehline dâ'im nâz olur 201/1
 Görünmeyeli kâmet-ü-zülfüne dehânun
 'Âşıklarunun hâlini sor kim elemi var 205/4
 Ey Necâtî la'l-i nâbı üzre hâli dil-berün
 Bir mekesdür kim makâmı kand-i nâb üstindedür 210/7
 Habîb 'âşıkca cevr itmese habîb olmaz
 Tabîb nicesin öldürmece tabîb olmaz 221/1
 Gıdâ-yi cân gerek ehl-i dil olana şeksüz
 Güzelsüz olmazuz oluruz etsüz etmeksüz 229/1
 Horşîd-i cihân-tâbı kızıl mangıra saymaz
 İksîr-i fenâ tâlibi kallâşlaruz biz 232/3
 Ben kan yudaram gamzen içer kanımı gûyâ
 Bir kan yalaşur iki karındaşlaruz biz 232/6
 Mey-hâneye evden geli gör yoksa Necâtî
 Evler yıkıcı bir nice evbâşlaruz biz 232/7
 Kitâb-ı 'ışkda gördüm ne katı yazug imiş

Rakîb adını anmak kimesne lâ'netsüz 237/5
 Dökeyin derd ile göz yaşını cânâ ko beni
 İşün ağlatmak imiş çün seni cândan seveni 591/1
 Yolına öldüm bir avuç toprak atmaz üstüme
 Dostlar bu hasret ile ağlasun dünyâ beni 598/6
 Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölicecek
 Bir avuç toprağ atar bâd-ı sabâdan gayrı 599/2
 Yakma cahîm-i hecre mü'ebbed Necâtî'yi
 Bî-çâre 'âşık oldu ise kâfir olmadı 600/7
 Rakîb agladuğuna rahm olurdu
 İt islandukca murdâr olmaya idi 583/4

Bu beyitlerde şairin kendine özgü söyleyiş biçimlerine ve anlamsal açıdan oldukça değerli hayallere rastlanmaktadır.

2.4.2. Duygu Değeri

Şiiri oluşturan öğelerin tek tek anlamlarının yanında bir de bütün öğelerin ortak bir duygu değeri vardır. Duygu aktarımı çoğunlukla lirik şiirde ön plâna çıkmaktadır. Çeşitli tasarımlar, yalın veya süslü anlatımlar, alışılmamış bağdaştırmalar şiirdeki duygu değerini artıran unsurlardır (Aksan, 1999: 100- 101 ve 1971: 61).

Burada Necatî'nin iki meşhur gazelini ele alacağız (G.198, G.472).

Divandaki 198 numaralı gazel ile 472 numaralı gazel baştan sona bir şair ruhunu yansıtmaktadır. İnce ve duygulu bir şairin yoğun olan ruh dünyasına ilişkin bazı ipuçları taşırlar. Yansıttıkları şiirsel sahneler, okuyucunun hislerini harekete geçirerek birtakım hayal ve duyguları birer resme dönüştürmektedir. Bu bakımdan gazellerdeki her bir beyitte bu duygu yoğunluğuna sebep olan ipuçlarını belirlemeye çalışacağız.

198. gazelin duygu değeri fiillerinde saklıdır. Şair bu fiilleri kafiye olarak kullandığından gazelin bütününe ortak bir duyguyu nakşetmiştir. İçli ve mustarip bir şairin dert yanma biçimini anlatan şiir, baştan sona aynı duyguyu yansıtmaktadır. İlk beyitte, koyu yazılan kelimeler dert yanma biçiminin açık ifade kalıplarıdır. Ayrıca *yine* kelimesiyle bir pekiştirme yapılarak beytin anlamsal değeri de katlanmıştır:

Lâle-hadler **yine** gülşende **neler itmediler**

Servi **yürütmediler** goncayı **söyletmediler**

İkinci beytin anlamsal yönü ve duygu değeri de ilk beyte paraleldir. Ayrıca şairin hayat hikayesine de gizli bir gönderme yapılmaktadır. Bilindiği gibi Necatî, saray çevresine dışarıdan (taşradan) gelmiştir (Tarlan, 1997). Sonradan gelen bu şairin zevk erbabı (devr-i gül sohbeti) arasına kolayca kabul edilmediği beyitten anlaşılmaktadır. Bu konu lale ile kurulan benzerlikle anlatılmaktadır. Lale kışın saksılara dikilip yazın çiçek tarhları arasına yerleştirilen bir çiçektir. Şair de dışarıdan gelmesini bu şekilde anlatmaktadır (Yorulmaz, 1995):

Taşradan geldi çemen mülkine bîgâne diyu

Devr-i gül sohbetine **lâleyi iletmediler**

Aşağıdaki beyitte de duygu değeri tamamen söyleyiş ile sağlanmaktadır:

'Âdeti hûblarun cev-ü-cefâdur ammâ

Bana itdüklerini kimselere itmediler

Diğer beyitlerde de hem fiiller hem de konuya ilişkin benzetmeler ve çağrışımlar duygu değerini yansıtmaktadır:

Hamdulillâh mey-i cân-bahş ile **sâkîlerümüz**

Âb-ı Hayvân ile kevser suyun istetmediler

Hele ol **kaşları** ya okları peykânlarını

Sîneden **çekmediler** yüreği **oynatmadılar**

Bin **güzeller** bulunur **Yûsufa** mânend ammâ

Bu kadar var ki bular kendülerin **satmadılar**

Ey Necâtî yüri sabr eyle elünden ne gelür

Hûblar cev-ü-cefâyı kime **öğretmediler**

Duygu değeri ve his açısından değerlendirilmesi gereken bir gazel de 472. gazeldir. Bu gazelle ilgili ayrıntılı bir inceleme Osman Horata tarafından yapılmıştır (Horata, 1998). Biz burada yalnızca şiirin redifi ile sağlanan duygu değeri üzerinde duracağız. İlk beyitte, ahın göklere döne döne çıkması ve kandile benzetilen gökyüzünün ciğerinin yanması imajıyla şair, orijinal bir söyleyiş bulmuş ve duyguyu bu söyleyişle yansıtmıştır:

Çıkalı göklere âhûm şereri döne döne

Yandı kandil-i sipihrûn ciğeri döne döne

İkinci beyitteki duygu değeri bir deyimle sağlanmıştır. Sevinen bir insanın hâli gözler önüne serilmiştir. Ayrıca şair geleneksel bir anlam boyutu ile de şiir geleneğinden sapmadığını göstermiştir:

Ayağı yir mi basar zülfüne ber-dâr olanun

Zevk-u-şevk ile virür cân-ü-seri döne döne

Haberin güvercin tarafından havada döne döne iletilmesi ile redifin şiirsel değeri de birleştirilmiştir:

Şâm-ı zülfünle gönül Mısır harâb oldu diyu

Sana iletdi kebûter haberi döne döne

Oldukça hareketli bir beyit olan dördüncü beyit, dans eden bir insanın hâlini gözler önüne getirmekle kalmayıp, âşık ile sevgili arasındaki ilişkiyi de alışılmışın dışında dile getirmektedir. Redifle sağlanan bütünlük anlamı kuvvetlendirdiği gibi duygu değerini de artırmaktadır:

Sen durub raks idesen karşuna ben boynum eğem

İne zülfün koca sen sîm-beri döne döne

Redifin sağladığı kolaylıkla şairin ince bir söyleyiş yakaldığı beyitlerden biri de beşinci beyittir:

Ka'be olmasa kapun ay ile gün leyl-ü-nehâr

Eylemezlerdi tavâf ol güzeri döne döne

Redifin sesiyle anlamın bütünleştiği, duygu ve estetik değerler bakımından şiirin etkisinin arttığını söyleyebiliriz:

Sen olasan diyu yir yir asılub âyîneler

Gelene gidene eyler nazarı döne döne

Ey Necâtî yaraşur mutribi şeh meclisinün

Raks urub okuya bu şi'r-i teri döne döne

Şiirde en çok tekrar eden sesler, ünsüzlerdir ve şiirin daha hareketli olmasını bunlar sağlamıştır. Redifin sağladığı canlılık, sadelik ve sağlamlık şiirin iç örgüsünü de etkilemektedir. Necatî'nin bu şiirinde duygu ön plândadır (Horata, 1998).

Döne döne redifli bu şiir de

“...göze hitap eden hayal, manzara, insan, çevre, tabiat unsurları da pek çok... Ayrıca alabildiğine orijinal ve meraklıları için son derece moderndir...” (Kabaklı, 2003: 76).

2.4.3. Gazellerdeki Teşbih, İstiare ve Mecaz Sistemi

Necatî'nin şiirlerinin temeli teşbih, istiare ve mecaz sistemine dayanmaktadır. Gazellerdeki teşbih, istiare ve mecazın nitelikleri sistemli bir şekilde denetlenirse, şiirlerde kullanılan söz sanatlarının şiirsel bağlamının, şairin şiir dünyasına özgü bütün nesnelere, kavramları ve bunların diğer öğelerle olan ilişkilerini ilgilendirdiği rahatlıkla görülebilir.

Şiirlerin semantik alanlarını çizmek için teşbih ve mecaz sisteminin bir formülünü yapmak gerekir. Yani kullanılan kelimelerin başlangıçtaki anlamı, kazandığı duygu değeri ve işaret ettiği şey arasındaki organik bağın temelini bulmak lâzımdır. Formülü şu şekilde düzenleyebiliriz:

Gösterge → göndergesel anlam † bağlam † şiirsel gönderge = semantik değer

Yukarıdaki formülü Necatî'nin bir beyti ile örneklendirmek gerekirse,

O mâhı nâgehân görsem bana söylemeyüb geçse

Kalur parmağum ağzımda gören dimez ki canlıdur 69/3

beytindeki mâh kelimesinin dildeki ilk anlamı aydır. Oysa beyitte mâh kelimesi önce sevgilinin yüzüne teşbih edilmiş, ardından da sadece sevgilinin yerini tutmuştur.

Formül mâh kelimesi için yeniden yazıldığında,

Gösterge → göndergesel anlam † bağlam † şiirsel gönderge = semantik değer

1. mâh → ay † teşbih † sevgilinin yüzü = parça / güzellik

2. mâh → ay † istiare † sevgili = bütün / güzellik

Şeklini alır. Bu örnekte olduğu gibi, kalıplaşmış istiareleri bu şekilde incelemek mümkündür. Kelimenin anlam alanının sınırlarını çizmekle kelimenin hangi düzlemde ele alındığını ve hangi anlamsal birimlerle ilişki kurduğunu rahatlıkla görmek de imkân dahilindedir. Ayrıca bu sistemle kelimenin anlam alanındaki kullanım çeşitliliği de ortaya çıkarılabilir. Divan şiiri gibi sınırlı söz varlığı bağlamında, birbirleriyle sıkı ilişki içinde bulunan kelimeler, sistemin temel bütünlüğünü ve anlam alanını bozmadan bir başka kategoriye kolayca aktarılabilir (Andrews, 2000: 58- 59).

2.4.3.1. Gazellerdeki söz varlığı

Gazellerde kullanılan kelimelerin semantik değerini açığa çıkarmanın bir yolu da kullanılan söz varlığını tespit etmekten geçer.

Divan şiirinin kapladığı semantik alan oldukça sınırlıdır. Bu konuda eleştirmenlerin çoğu, aynı noktada birleşir ve Divan şiirinde hep aynı şeylerin kullanılarak aynı sonuca varıldığı üzerinde dururlar. Örneğin Gibb, Divan şiirine bu açıdan yaklaşarak, bu şiir geleneğinin klişeleşmiş mazmunlarla dolu olduğunu; ay yüzlü, la'l dudaklı, servi boylu tamlamalarının en başından beri hep aynı şeyi tekrarladığını ve bütün bunları bıktırıcı bulduğunu ifade eder (Gibb, 28-29). Oysa bu durumun söz varlığı açısından sınırlayıcı olduğu kadar, şairlere büyük bir ustalık

kazandırdığı da ortadadır. Şairler bu ustalık altında, sanatsal bir inceliği ve anlamsal zenginliği yakalamaya çalışırlar (Andrews, 2000: 54).

Necatî'nin gazellerinde de gelenekle bütünleşen ve gelenek içerisinde işlene işlene anlam kazanan söz varlığı hâkimdir. Duygu aktarımında en samimi yolu seçen şair, bulduğu orijinal mazmun ve ifade kalıplarıyla da geleneği kökünden sarsmayan; ancak gelenek içinde anlamlı olan bir yol seçer.

Şairin gazellerindeki söz varlığı, büyük ölçüde gelenekten gelen söz varlığıdır. Ancak gazellerde kullanılan kelimelerin duygu, düşünce ve hayal dünyasının başarılı ve özgün bir şekilde aktarılmasını yöresel ifade kalıpları, çekimli fiiller ve özellikle de fiil ve fiil soylu redifler sağlar.

Necatî'nin gazellerinde kullanılan genel söz varlığının tespit edilmesi için başlıca muhteva alanlarına göre bir ayırım yapmak gerekir. Bu konuda M. Çavuşoğlu'nun yapmış olduğu "Necati Bey Divanı'nın Tahlili" adlı çalışma oldukça önemlidir. Biz burada yeniden bir ayırım yapmayacağız. Yalnızca genel bir liste ile gazellerin anlamsal boyutunun sınırlarını çizmeye çalışacağız:

1. İnsan (yüz, göz, baş, beden, yüz hatları, el, gönül, saç, ayak, ruh, diğer)
2. Aşk (aşk, âşık, sevgili, rakip, güzellik, sevgilinin tavrı, âşığın durumu)
3. Kâinat (gök, gök cisimleri, devran, ışık)
4. Hasret- Keder (gam, ah, ağlama, âşığın durumu, yara, yanma)
5. Bahçe (bitkiler, çiçekler, ağaçlar, bahçe, kuşlar, su, hava, mevsim, rüzgâr)
6. Otorite (sultan, kul, devlet, yönetim, beğ, ağa, hükümdarın tavrı)
7. Dünya (dünya, insanlar, toprak, coğrafya, hayat, ölüm, iş, süs, zenginlik, giysi, yol, ev, silahlar, renkler)
8. Zaman (genel zaman)
9. Eğlence (meclis, içki, şiir, musiki, ışık)
10. Din (zahit, sofî, divane, ayna, vuslat, Allah, Kâbe, cennet, Tûr, peygamberler, dua, sureler, kutsal kitaplar, şahsiyetler, elest bezmi)
11. Yerleşim Yerleri (şehirler, köy, ev)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 3.MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

Çalışmamızın ana materyali MEB Yayınlarından çıkan ve Ali Nihat TARLAN tarafından hazırlanan Necatî Bey Divanı adlı kitaptaki toplam altı yüz elli gazeldir. Gazellerdeki beyit sayıları da oldukça fazladır.

Her bir gazeldeki beyitler teker teker ele alınarak konuya ilişkin başlıklar altında incelenmiştir. Eldeki malzemenin farklı özellikleri dikkate alınarak çeşitli alt başlıklar oluşturulmuş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Gazellerin işlenişinde bilinen bir divan tahlili yapılmamıştır. Yaptığımız çalışmada kullandığımız malzemenin geniş olması nedeniyle, uygulama kısımları sınırlı sayıdaki beyitlerden oluşmuştur. Divan şiirinin anlam ve muhteva yönü ile kullanılan söz varlığının dar bir çerçevede bulunması, çalışmamızda bazı tekrarlara yol açmıştır; bu tekrarların okuyucuyu rahatsız etmemesi için benzer örneklerin divandaki gazel numaraları verilmiştir.

3.2. YÖNTEM

Bu çalışmada dilbilimsel anlambilim, göstergebilim ve yapısalılık gibi modern yöntemlerle birlikte, Divan şiirinin başlıca tahlil ve inceleme yöntemi olan şerh metodundan yararlanılmıştır.

Divan şiirinin yüzyıllar boyunca anlaşılmasını sağlayan şerh metodu kullanılırken, her bir gazel –özelde her bir beyit- teker teker şerh edilmemiştir. Çünkü seçilen konu tek başına bu metoda ihtiyaç duymamaktadır. Yalnızca gelenekte işlene işlene çok katmanlı bir yapıya ulaşan şiirin, çağrışım dünyasını yakalamada bu yönetime başvurulmuştur.

Gönderge ve gösterge ilişkilerini tespit etmek için kelimelerin birer figür olarak kullanıldığı göstergebilim yönteminden de yararlanılmıştır.

Yaptığımız çalışmada yapısal ve anlamsal yönden bir bütünlük vardır. Bunu sağlamak için yapısalılık yönteminden yararlanılmıştır. Son olarak, başlı başına bir anlam inceleme dalı olan anlambilimden yararlanılmıştır

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.SONUÇ

4.1. SONUÇ

Bir şiirin yüzyıllar boyu yaşayabilmesi, dilden dile dolaşması ve sevilmesi hem içeriği (anlamı) hem de söyleyişi (üslubu) bakımından değerli ve özgün olmasına bağlıdır. Şiirin yalnızca ses öğeleri ne kadar etkili olursa olsun, sözün anlamı olmadan bir şey ifade etmez. Bu sebeple şiirin özü yani anlamı, özgün imgeler taşıması, farklı tasarımlarının bulunması ve etkileyici bir şekilde sunulmasıyla kalıcı olur.

Necatî'nin gazelleri hem devrinde hem de sonraki devirlerde çok sevilmiş ve çok okunmuştur. Bunun nedeni, şiirlerindeki özgün anlamlar, imgeler ve söyleyiştir. Kullandığı dil, yerli ve günlük dilin bir parçasıdır.

Necatî, yaşadığı yüzyılın seçkin şairlerinden biridir. Divan şiirinin on altıncı yüzyılda klasikleştiğini kabul edersek, on beşinci yüzyılın yani Necatî'nin yaşadığı devrin henüz gelişmekte olan bir devir olduğunu öne sürebiliriz. Bu sebeple Necatî, şiirin yükselme devrinden bir önceki devirde yani kuruluşun tamamlanma sürecinde yaşamıştır. Bu bakımdan, onun gazellerinde kullandığı birçok özgün mazmun, benzetme ve mecazî ifadeler, sonraki yüzyıllarda şairlerin vazgeçemedikleri klasikleşmiş kalıplar olacaktır. Necatî'nin gazellerinin anlam çerçevesi, bu bakımdan değerlidir ve birçok açıdan ilk olma özelliği taşır.

On beşinci yüzyıl şiir ortamında farklı bir üslupla ortaya çıkan Necatî, on altıncı yüzyıl şairlerinden Bakî ve on sekizinci yüzyıl şairlerinden Nedim'in hazırlayıcısıdır. Gazellerdeki atasözleri ve deyimler kadar söyleyiş rahatlığı, kendiliğinden doğuvermiş imajı uyandıran Türkçe mısralar ve özgün anlamsal değerler bakımından onun şiiri, devri için oldukça yenidir. Eski Türk kültürünün tüm değerlerini yansıtan yerli dili ile muhteşem bir şiir dili yaratmıştır. Bu söyleyiş ve biçimle ilgili öğelerle şiirinin anlam çerçevesini genişletmiştir.

Çalışmamızda vardığımız sonuçları maddeler hâlinde şöyle özetleyebiliriz:

1. Necatî'nin gazelleri geniş bir anlam düzlemine sahiptir. Sadece bir beytin değil, bütün bir gazelin hatta şairin tüm divanının anlam çerçevesini çizmek mümkündür. Divan şiirinde mecaz ya da benzetme yoluyla anlatılamayacak hiçbir konu yoktur. Necatî de kendini beytin dar çerçevesine hapsedmemiş; düşünce, duygu ve tasarımlarını çeşitli aktarmalar (istiare, mecaz-ı mürsel) ve benzetmeler yoluyla anlatmıştır.

2. Şairin anlam aktarmada başvurduğu bazı yöntemler vardır. Bunlar özellikle kaynağını benzetmelerin oluşturduğu birtakım söz sanatlarıdır. Teşbih, istiare, mecaz-ı mürsel, tevriye, kinaye, tezat, tenasüp, telmih bu sanatların başında gelir. Anlamın benzetme boyutu, teşbihlerle, karşıtlık boyutu tezatlarla, çokanlamlılık ve eşadlılık boyutu tevriye ve kinayelerle, aktarma boyutu istiare ve mecaz-ı mürsellerle, bağlam ve bağdaştırma boyutu tenasüplerle, uzak çağrışım ve tasarımlar boyutu ise mazmun ve telmihlerle anlatılmaya çalışılmıştır.

3. Necatî'nin şiirlerine damgasını vuran atasözleri, deyimler ve halk ifadeleri de yine anlamı kuvvetlendiren başka unsurlardır. Onun gazellerinde atasözleri, deyimler ve günlük dile ait orijinal söyleyişler çokça yer alır.

4. Gazellerin anlam çerçevesini genişleten bir unsur da şiirin imge, hayal ve duygu değeridir. Necatî'nin bu konuda çok özgün imgeleri vardır. Bu bakımdan onun şiiri, birçok şaire ilham kaynağı olmuştur.

5. Necatî **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**'nin gazellerindeki anlam çerçevesini bütüncül bir yaklaşımla ele almak gerekir. Kullandığı göstergeler, anlamsal yüzeyi (derin yapıyı) çeşitlendirir. Sevgiliye dair kullandığı mecaz, istiare ve teşbihler şiirini hareketlendirir.

6. Gazelerde anlatılan insan tiplerinin başında sevgili gelir. Sevgili söz konusu olunca âşık ve rakip de kendiliğinden şiirde yerini alır. Bilhassa bu çerçevede kurulan benzetme, mecaz ve istiareleri beyitler, günlük hayattaki şahısları yansıtır. Bu bakımdan anlatılan aşk da mecazî âşktır. Gazellerdeki, aşkı konu alan beyitler, anlamsal yönden gayet açıktır. Bazı uzak çağrışımlar ve tasarımlarla farklı mazmunlar da yakalanmıştır.

Sonuç olarak Necatî'nin gazellerinin dayandığı temel teŖbih, istiare ve mecaz sistemidir. Ŗairin gazellerinde geleneğin tüm oğelerini bulmak ve zaman zaman da oğgn anlamsal boyutlara tesadüf etmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Abdulkadirođlu, A. (1988). Őehrengizler Őzerine DűŐunceler ve Belđ' in Bursa Őehrengizi. *Tűrk Kűltűrű AraŐtırmaları*, Ankara, ss. 31-49.
- Aksan, D. (1971). *Anlambilimi ve Tűrk Anlambilimi*. Engin Yayınları, Ankara, ss.61, 76-79, 109-113.
- Aksan, D. (1972). EŐanlamlılık Sorunu ve Tűrk Yazı Dilinin Eskiliđinin Saptanmasında EŐanlamlılardan Yararlanma. *Bilimsel Bildiriler*. TDK, Ankara, ss. 524- 532.
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim*. Engin Yayınevi, Ankara, ss. 46, 61-99.
- Aksan, D. (1999). *Őiir Dili ve Tűrk Őiir Dili*. Engin Yayınları, Ankara, 29- 176.
- Aksan, D. (2000). *Her Yűniyle Dil Ana Őizgileriyle Dilbilim*. TDK Yayınları, Ankara, 150- 197.
- BaŐkan, Ő. (1967). *Lengűistik Metodu*. Őađlayan Kitabevi Yayınları, İstanbul, ss. 149-157.
- Başkan, Ő. (1988). *BildiriliŐim İnsan- Dili ve Ötesi*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, ss. 99- 100.
- Beyatlı, Y. K. (1984). *Edebiyata Dair*. Kubbealtı NeŐriyatı, İstanbul, ss. 20-21, 135.
- Binyazar, A, Öztekin, M. (1978). *Yazın ve Bilim Dilimiz*. TDK Yayınları, Ankara, ss. 38-47.
- Canım, R. (1995). *Edirne Őairleri*. Akćađ Yayınları, Ankara, ss.54.
- Canım, R. (1998). *Tűrk Edebiyatında Sakinameler ve IŐretnameler*. Akćađ Yayınları, Ankara, ss. 12-34.
- ćavuŐođlu, M. (1969). TaŐlıcalı Dukakinzade Yahyâ Bey'in İstanbul Őehrengizi. *Tűrk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XVII: 73- 108.
- ćavuŐođlu, M. (1973-1974). Belgrad Őehrengizi. *Gűney- Dođu Avrupa AraŐtırmaları Dergisi*, II- III: 325- 356.
- ćavuŐođlu, M. (1976). Hayreti'nin Yenice Őehrengizi. *Gűney- Dođu Avrupa AraŐtırmaları Dergisi*, IV- V: 81- 100.
- ćavuŐođlu, M. (2001). *Necati Bey Divanının Tahliili*. Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Dilćin, C. (1983). *Yeni Tarama Sűzliđű*. TDK, Ankara, ss. 1-200.
- Dilćin, C. (1986). Divan Őiirinde Gazel. *Tűrk Dili Őiir Őzel Sayısı. II. Divan Őiiri*. TDK, Ankara, ss. 168.
- Dilćin, C. (2000). *Őrneklerle Tűrk Őiir Bilgisi*. TDK, Ankara, ss. 100-112.
- Eliot, T.S. (1990). *Edebiyat Őzerine DűŐunceler*. Kantarcıođlu, S. (ćev.), Kűltűr Bakanlıđı Yayınları, Ankara, ss. 19, 140.
- Ellul, J. (1999). *Sűzűn DűŐűŐű*. Arslan, H. (ćev.), Paradigma Yayınları, İstanbul, ss. 34-35.
- Eren, H. (1988). *Tűrkće Sűzliik*. c. I, TDK, Ankara s. 71.
- Gűkyay, O. Ő. (1982). *Destursuz Bađa Girenler*. Dergah Yayınları, İstanbul, ss. 187.

- Gökyay, O. Ş. (1987). Divan Edebiyatında Şehirler. *Varia Turcia (Robert Ahegger Armağanı)*, İstanbul, 167- 178.
- Gökyay, O. Ş. (1992a). Divan Edebiyatında Şehirler- I. *Tarih ve Toplum*, İstanbul, XVIII, 105: 167- 178.
- Gökyay, O. Ş. (1992b). Divan Edebiyatında Şehirler- II. İstanbul ve Edirne. *Tarih ve Toplum*, İstanbul, XVIII, 106: 9- 12.
- Gökyay, O. Ş. (1992c). Divan Edebiyatında Şehirler- III. Kastamonu ve Bursa. *Tarih ve Toplum*, İstanbul, XVIII, 107: 9- 14.
- Guiraud, P. (1999). *La Sémantique: Anlambilim*. Vardar, B. (Çev.), Multilingual Yayınları, İstanbul, s. 20.
- İnce, Ö. (1993). *Yazınsal Söylem Üzerine*. Can Yayınları, İstanbul, ss. 1-36.
- İsen, M. (1998). *Sehî Bey Tezkiresi Heşt- Behişt*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 146.
- İsen, M. (1999). *Latîfî Tezkiresi*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 321- 322.
- İsen, M. ve Burmaoğlu, H. B. (1987). Bursa Şehrengizi. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 3: 57- 105.
- Kabaklı, A. (2003). *Şiir İncelemeleri*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, ss.76.
- Kalkışım, M. (2001). Klasik Türk Şiirinde Türk Kavramı. *Millî Folklor*, 50: 64- 65.
- Karabaş, S. (1999). *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*. YKY, İstanbul, 212- 215.
- Kıran, A. (1994). Göndergenin Gücü ve Gerçeklik. *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara, 5: 240- 241.
- Kıran, Z. (2001). *Dilbilime Giriş*. Ankara, ss. 23-66.
- Kırkkılıç, A. (1994). Edirne Şehrengizleri ve Şairleri. *Yedi İklim*, VI, 47: 94- 101.
- Külekcî, N. (2003). *Necâtî Beg*. Toker Yayınları, İstanbul, ss. 25.
- Kurnaz, C. (1997). Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyeleri. *Divan Edebiyatı Yazıları*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 231- 232.
- Kurnaz, C. (1997). Divan Şiirinde Belge Redifler. *Divan Edebiyatı Yazıları*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 246.
- Kutluk, İ. (1989). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's- Şuarâ*. c. II, TTK, Ankara, ss. 969- 982.
- Levend, A. S. (1958). *Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul*. İstanbul, ss. 65-68.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. Enderun Kitabevi, İstanbul, ss. 204.
- Macit, M. (1996). *Divan Şiirindeki Ahenk Unsurları*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 10- 83.
- Macit, M. (1998). *Nedim Hayatı, Sanatı, Eserleri*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 7- 15.
- Macit, M., İsen, M., Horata, O., Kılıç, F. ve Aksoyak, İ.H. (2003). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. 2.Baskı, Grafikler Yayınları, No: 10, Ankara, ss. 34- 200.
- Mazıoğlu, H. (1961). Necâtî'nin Türk Diline Getirdiği Yenilik. *Türk Dili*, c.IXII: 34-36.
- Mengi, M. (1986). Necâtî'nin Şiirlerinde Atasözleri. *Erdem*, c.II, 2: 16-19.
- Mengi, M. (2000). Bıkr-i Mana, *Divan Şiiri Yazıları*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 5-80.

- Meredith- Owens, G. M. (1971). *Meşâ'ir Üş-Şu'arâ Or Tezkere Of Âşık Çelebi*. London, ss. 130a.
- Onay, A. T. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss. 87, 417.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. TDK Yayınları, Ankara, ss. 300-309.
- Öner, N. (1996). *Klâsik Mantık*. Bilim Yayınları, İstanbul, ss. 14.
- Özcan, N. (2003). Klasik Edebiyatımızda İsa Meryem Motifi. *Yağmur*,20: 16-21.
- Özünlü, Ü. (1997). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. Doruk Yayınları, Ankara, ss. 5-95.
- Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 130- 490.
- Pala, İ. (1998). *Necatî*. Timaş Yayınları, İstanbul, ss. 17.
- Püsküllüoğlu, A. (1990). Cemal Süreya'nın Şiiri Üstüne. *Milliyet Sanat*, 233: 8.
- Rifat, M. (2001). *Homo Semioticus*. Om Kuram Yayınları, İstanbul, s. 11.
- Rifat, M. (2002). *Gösterge Eleştirisi*. Tavanarası Yayınları, İstanbul, ss. 6- 68.
- Tarlan, A.N. (1997). *Necatî Beg Divanı*. M.E.B. Yayınları, Ankara, ss. 1- 554.
- Uğurlu, N. (2002). *Divan Bahçesi*. Örgün Yayınevi, İstanbul, ss. 55.
- Varışoğlu, M. C. (2004). *18.Yüzyıl Divan Şiirinde İstiare, Mecaz ve Mazmun Kavramları ve Yüzyılın Şiirine Genel Bir Bakış*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, ss. 10- 200.
- Wellek, R. ve Varren, A. (1993). *Edebiyat Teorisi*. Huyugüzel, Ö. F. (Çev.), Akademi Yayınları, İzmir, ss. 9.
- Yorulmaz, H. (1995). Eski Şiir Dünyamızdan –I İstanbul ve Taşra. *Dergah*, c.6, 68: 18.

DİZİN

-A-

Abdulkadiroğlu, 33
Ab-ı Hayat, 21
ad aktarmaları, 3, 80, 82
ahenk, 7, 10, 84, 144
Ahmed Paşa, i
Ahmet Paşa, 7
Aksan, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 11, 13, 17, 37,
48, 59, 70, 72, 84, 100
aktarma, 1, 72, 73, 80, 83
Aktarma, i, 2, 72
Akyüz, 152
Ali Nihat Tarlan, iii
Allah, 8, 18, 19, 26, 28, 33, 36, 123,
161
Alman, 3
Anadolu, 7, 24
Andrews, 6, 23, 160
anlam, iii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 12,
13, 14, 15, 16, 17, 21, 48, 49, 52,
53, 59, 70, 72, 83, 84, 86, 97, 100,
101, 107, 144, 145, 148, 149, 150,
151, 152, 157, 159
Anlam, 1, 2, 3, 4, 17, 100
Anlam Çerçevesi, 2
anlam değişmesi, 1
Anlam kayması, 5
Anlambilim, 3, 4, 164
anlambilimsel sapma, 70
anlamsal, i, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 18, 41,
51, 54, 71, 85, 91, 155, 156, 159,
160, 162, 163
artzamanlılık, 4
Âsaf, 28, 29
Âşık Çelebi, 7
atasözü, 7, 110
Ayaz, 30
Aydın, 33, 153
Ayvazoğlu, 23, 25, 37, 38, 100

-B-

bağdaştırmalar, 84, 85, 86, 91, 93, 94,
152, 156
Bağdat, 35
bağıntı, 1
bağlam, 5, 9, 17, 84, 85, 86, 87, 88,
89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 141
bağlamlar, 84, 94
Bakî, 7
Banarlı, 7, 8
Başkan, 1, 9, 84
Bedahşan, 31
Belkıs, 28, 29
benzetme, 2, 5, 6, 13, 24, 45, 66, 72,
80, 85, 86, 150, 162, 163
Benzetme, 5, 59, 83
Beyatlı, 144
biçim-anlam uyumu, iii
biçimbirim, 2
bilâdiye, 33
bildirişim göstergesi, 3
Bisütûn, 28
Breal, 3
Bursa, 34, 164, 165

-C-

Canım, 88
Cebrail, 24
Cemşid, 31
Chomsky, 1, 4
cinas, 7, 14, 145

-Ç-

çağrışım, 8, 37, 53, 82, 84, 144, 150,
163
çağrışım dünyası, 8
çağrışımsal anlam, 3
Çavuşoğlu, 8, 19, 20, 32, 33, 36, 41,
160, 164
çıkırım, 3, 4

Çin, 31
 çokanlam, 2
 çokanlamlılık, 4, 10, 37, 48, 72, 83,
 151, 163

-D-

Dahhâk, 23, 92
 Danimarkalı, 4
 Darmesteter, 3
 davranışçı anlambilim, 4
 derin yapı, 2, 5
 Devellioğlu, 92
 deyim aktarmaları, 2, 72
 Dil dizgesi, 2
 dilbilim, 2, 17
 Dilçin, 7, 100
 dizge.Bakın , Bakın , Bakın
 Doğan Aksan, 1, 2
 dural, 1
 duygu değeri, 1, 17, 37, 70, 84
 Duygu değeri, 2, 3
 düzdeğişmece, 5
 düzyazı, 4

-E-

eğretileme, 2, 5, 6, 72
 Eliot, 84, 144, 164
 Ellul, 37
 Eren, 1, 164
 eşadlılık, 4, 48, 163
 eşanlamlılık, 4
 eşzamanlılık, 4
 Eyyub, 27
 Ezrâkî, 25

-F-

Farsça, 52, 53, 54
 Fatih Sultan Mehmed, iii
 Ferhâd, 27, 111, 122, 136
 firavun, 33
 Fodor, 4
 Fonetik, 4
 Fransız, 3

-G-

gazel, i, 8, 46, 57, 97, 108, 150, 156,
 157
 Gazneli Mahmud, 30
 gerçek anlam, 37
 gerçeklik, 1

Germiyan, 33, 153
 Gibb, 160
 Gökyay, 33, 164
 gönderge, iii, 2, 6, 11, 17, 159
 gösterge, 3, 6, 9
 göstergelerini, iii
 Greimas, 1, 4
 Gubârî, 36
 Guiraud, 1, 3, 4, 164

-H-

H. Reisig, 3
 Habeş, 27
 Halîl, 36
 Halilullâh, 36
 Halk şiiri, 152
 Hallac Mansur, 17, 38
 Hıta, 31
 Hızır, 21, 22, 41
 Hicaz, 36
 Hindû, 34
 Hintli, 34
 Horasan, 35
 Horata, 157, 158, 165
 Husrev, 24, 50, 93
 Hüdhd, 28
 Hz. Davud, 32
 Hz. Osman, 34
 Hz. Süleyman, 28

-I, İ-

İsfahan, 35
 İbrahim Edhem, 29
 İbrahim peygamber, 36
 içerik, 4
 içses, 6
 iham, 11
 İletişim, 4, 90
 İlyas, 21, 22
 imge, 1, 5, 8, 163
 İmge, 6, 151
 İran, 8, 32
 İranlı, 23
 İsa, 9, 24, 25, 26, 27, 43
 İsen, 7, 33, 165
 İskender, 21, 22
 İsm-i A'zam, 28
 İstanbul, 35, 164, 165, 166
 istiare, 2, 5, 72, 74, 79, 87, 159, 162,
 163

istihdam, 11, 48
iştirim imgesi, 4

-K-

Kabaklı, 158
Kâbe, 25, 26, 152, 161
Kalkışım, 17, 165
Karacadağ, 32
Karaman, 28, 52, 107
Karesi, 33
karşıtlık, 5, 163
Karşıtlık, 100
Kârûn, 27, 105
Kaside, 8
Katz, 4
kavram, 1, 2, 3, 13, 37, 48, 59, 93,
100, 101
Kınalızâde Hasan Çelebi, 7
Kırkkılıç, 33, 165
Kızıldeniz, 33
Kızılırmak, 32
kinaye, 11, 17, 48, 163
Korzybski, 4
Kuran, 29, 34
Kurnaz, 33, 150, 165
Kutluk, 7
Küleççi, 8

-L-

Latifî, 7
Latin Dilbilimi Üzerine Dersler, 3
Levend, 31, 33, 45, 152, 165
Leylâ, 21, 39

-M-

Macit, 6, 110, 144, 148, 150, 165
Maçın, 31
mahallî unsurlar, iii
Mansur, 17
mantıksal anlambilim, 4
Mazıoğlu, 7, 110
mazmun, 41, 160, 162, 163
mecaz, 2, 10, 56, 80, 159, 162, 163
mecazî mürsel, 5
mecazî, 11, 37, 49, 52, 54, 162, 163
Mecnûn, 21, 30, 39, 62, 154
Mengi, 7, 110, 151
Meredith- Owens, 7
Meryem, 9, 10, 24, 25
Mesih, 9, 24

metafor, 2, 5, 72
metonimi, 80
Mısır, 20, 23, 24, 27
model, 2
mugalata-i maneviye, 11, 48
Muhammed, 18
Muhsin MACİT, 0, iii
Mûsâ, 33
Mustafa, 18, 60, 73, 85, 101
Müslüman, 8, 104

-N-

Necatî, i, iii, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15,
16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26,
27, 28, 29, 30, 31, 36, 41, 48, 54,
55, 60, 63, 70, 72, 73, 80, 83, 85,
89, 92, 93, 95, 101, 110, 120, 144,
145, 148, 149, 150, 162, 163
Necati Bey Divanı'nın Tahlili, 160
Nedim, 7, 162
nesne, 1, 17, 82, 147
Nuh, 9
Nyrop, 4

-O-

Onay, 20, 31
Orijinal söyleyiş, 153
orijinalite, 9
Orkun, 100, 165
Osman Horata, 157

-Ö-

Öner, 1, 165
önerme, 1
Özcan, 1, 25
Özcan Başkan, 1
Özdemir, 5
Özel adlar, 17
Öztekin, 84, 164

-P-

Pala, 8, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 30,
33
pervin, 33
Pierre Guiraud, 1
Püsküllüoğlu, 84, 165

-R-

Reisig, 3
Reyhân-ı Celî, 36

Reyhânî, 36
 Roman Jakobson, 5
 Rûm, 8, 11, 23, 24, 82, 152, 154
 Rumeli, 23, 24

-S-

Saba melikesi, 29
 Safî, 7
 sapma, 5
 Saussure, 4, 11
 Sehî Bey, 7
 Selman, 32
 sema, 3
 semantik, i, iii, 3, 4, 10, 14, 41, 83
 Semasia, 3
 semasiologie, 3
 sembolik dil, 55
 ses tekrarları, 148
 sessel, 5
 sihr-i halal, 11
 simge, 1, 2
 somut kavramlar, 2
 soyut kavram, 1
 soyut kavramlar, 2
 söz tekrarları, 146
 Söz varlığı, 2, 48
 sözcüksel, 5
 sözdizimsel, 5
 Sultan Mahmud, 30
 Süreyya, 33, 84

-Ş-

Ş. Yahyâ, 7
 Şam, 23, 24
 Şehr-i Kostantini, 35
 Şeyhî, i, 7, 24, 30, 31, 32, 137
 Şirazlı Şeyh Sadi, 30
 Şirin, 24, 27, 50, 93

-T-

Tarlan, 8, 10, 24, 156, 165
 tasarım, 37, 70
 Tasarım, 2
 tek anlamlı, 2

telmih, 18, 20, 21, 24, 27, 28, 30, 38,
 39, 41, 42, 43, 44, 45, 163
 temel anlam, 2, 13, 53
 Temel anlam, 2
 tenevvü, 37
 tersanlamlılık, 4
 tevriye, 11, 48, 163
 Tezkire, 7
 Tire, 33
 Tuba, 20
 Tûr, 33, 161
 Turan, 32
 Türk, i, 8, 17, 33, 48, 74, 100, 162,
 164, 165, 171
 Türkçe, i, iii, 7, 8, 54, 162, 164
 Türkiye, 2

-U, Ü-

Uçan, 5, 11
 Uğurlu, 7
 Umman, 35, 102
 uyak, 6
 uzak anlam, 37, 84
 ülker, 33

-V, Y-

Veys el-Karani, 36
 Yahya Kemal, 144
 yan anlam, 2, 10
 Yan anlam, 2, 13
 yapısal anlambilim, 4
 Yapısalcılık, 1
 yed-i beyzâ, 33
 Yemen, 30, 54
 Yorulmaz, 156, 166
 yorumlayıcı anlambilim', 2
 Yunanca, 3
 Yusuf, 19, 20, 24, 27, 39, 41, 90

-Z-

Zatî, 7
 Zebur, 32
 zıtlık, 37
 Zühre, 31
 Züleyha, 19, 20

ÖZ GEÇMİŞ

1982 yılında Nevşehir’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Nevşehir’de tamamladı. 1999 yılında Gaziantep Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde okumaya hak kazandı. 2003 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. Evlidir.

VITAE

She was born in Nevşehir in 1982. She finished primary and secondary schools in Nevşehir. She started to studying at Gaziantep University at the department of Turkish Language and Literature in 1999. In 2003 she graduated from this department in 2003. She began M.A. at the department of Turkish Language and Literature of Social Sciences institute in the same year. She is married.